

Tartalom

A CENTRUMBAN VÁRADY SZABOLCS

VÁRADY SZABOLCS: Egy elindulás vázlatra (esszé)	7
Poétikák, cserebomlások – KRUPP JÓZSEF beszélgetése VÁRADY SZABOLCCSAL	23
FERENCZ GYŐZŐ: Társalgások V. Sz.-szel	42
RADNÓTI SÁNDOR: „Nem ezért / kezdtem el én pengetni a billentyűknek a húrját.” Várady Szabolcs alkalmi verseiről (esszé)	46
G. ISTVÁN LÁSZLÓ: Sermo	50
NÁDASDY ÁDÁM: A mérlegserpenyők (esszé)	52
MÁRTON LÁSZLÓ: Szabolccsal és Imrével Csíkszeredában, 2023. május	54
KŐRIZS IMRE: Várady Szabolcs nyolcvanadik születésnapjára	55
HORVÁTH KORNÉLIA: Petri György Várady Szabolcs egy versszakáról (tanulmány)	56
BALLA ZSÓFIA: Dalocska	60
TOMAJI ATTILA: Várady Szabolcs 80. születésnapjára (esszé); Dúdoló	61
BABICZKY TIBOR: Önarckép alkonyatkor	68
HORVÁTH LAJOS: „Legyen a vers tapintható” – a világirodalom rejtett kijáratában. Várady Szabolcs műfordítói pályáíve (tanulmány)	69
TATÁR SÁNDOR: Masztodonposzt	91
VÖRÖS ISTVÁN: Szűkítések, hallgatások. A tér görbülése Várady Szabolcs versében (esszé)	92
TOLVAJ ZOLTÁN: Egy sosem talált harmadik rím utószövegje	98

LYRA HUNGARICA

MAKÓ ÁGNES: Teherán; Szégyen	101
TOROCZKAY ANDRÁS: Ostrom, győzelem; Vízjel	104
TIBÉLY ORSOLYA: Kéne lennie	106
FECSCKE CSABA: Jó lenne; Fontos kérdések	108
HEGEDŰS ÁGOTA: Tanulja; Malmö	110
SIKLÓS DORINA: Mehndi; Vízükör	111
PAYER IMRE: Fügőleges folyosón; Szeretetörött kör; Huzal; Véletlen Léthe;	113
FALUSI MÁRTON: Zuglischer Manó makettezik	115
FILIP TAMÁS: Akiket szerettem; Visszajönnek	118
ÁCS PÉTER: Mozaik ébrenlét; Fények; Mándy-émlék; Almássy tér	120
OLÁH ANDRÁS: választásaink; veszteségeink; az elcsúszott idő; féltelek	122
SOPHIE MARTON: Mindig csak azok a hegyek; Portami via	124
FÁBIÁN ISTVÁN: Szótár A–Z; Után	126
FELLINGER KÁROLY: Gubancok (Toulouse-Lautrec; Chagall; Redon; Degas; Delacroix; Rembrandt)	127

A borítóbelsőkön **URI ASAF** műveit közöljük.

VÁRADY SZABOLCS rovatcímlapon látható fotóját **Csibi Szilvia** készítette.

VÁRADY SZABOLCS (Budapest, 1943. január 27.) költő, műfordító, szerkesztő.

1961-ben érettségizett a József Attila Gimnáziumban. 1969-ben tanári diplomát kapott az ELTE Bölcsészkarának magyar nyelv és irodalom szakán. 1961–1965 folyamán a Szépirodalmi Könyvkiadó korrekтора. 1969-től 2002-ig az Európa Könyvkiadó szerkesztője, 2002–2005 között főszerkesztője. 1989–2014 folyamán a Holmi versrovatának szerkesztője, 2014-ben a Holmi megbízott főszerkesztője. 2004 óta a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja. 2012 óta a Digitális Irodalmi Akadémia tagja.

Önálló művei:

Ha már itt vagy (versek, Kozmosz, 1981)

Hátha nem úgy van (versek, Magvető, 1988)

A rejtett kijárat (versek, fordítások, próza), Európa, 2003)

De mennyire (versek, Magvető, 2019)

Válogatott versek (Bookart, 2023)

Alkalmi (versek, Műút, 2023)

Műfordításai:

Archibald MacLeish: *Amerika ígéret volt* (versek, Európa, 1970)

Susan Sontag: *A pusztulás képei* (esszék, Európa, 1971)

William Jay Smith: *Át a tűfokán* (versek, Európa, 1976)

Paul Foster: *I. Erzsébet* (dráma, Európa, 1979)

William Carlos Williams: *Amerikai beszédre* (versek, Európa, 1984)

Erich Fromm: *A szeretet művészete* (esszé, Helikon, 1984)

Kenneth Clark: *Az akt: tanulmány az eszményi formáról* (Corvina, 1986)

Daniel Hoffman: *Testvéri szeretet* (versek, Európa, 1988)

Fernando Pessoa: *Angol költemények* (versek, Helikon, 1988)

Hugh Honour: *Klasszicizmus* (tanulmány, Corvina, 1991)

Tom Stoppard: *Árkádia; Holdfény* (drámák, Európa, 1995)

Svetlana Alpers: *Hű képet alkotni* (tanulmány, Corvina, 2000)

Színházi fordításai:

David Storey: *A vállalkozó* (Csiky Gergely Színház, 1976)

Paul Foster: *I. Erzsébet* (Pécsi Nemzeti Színház, 1978)

Middleton – Rowley: *Átváltozások* (Csiky Gergely Színház, 1980)

Aphra Behn: *A kalóz* (Városmajori Színpad, 1985)

Tom Stoppard: *Árkádia* (Katona József Színház, 1998)

William Shakespeare: *A tél meséje* (Gárdonyi Géza Színház, 2006)

Díjai:

Radnóti-díj (1983)

József Attila-díj (1991)

Soros Alapítvány díja (1995)

Kossuth-díj (2009)

Nádasdy Kálmán-díj (2011)

Egy elindulás vázlatja

Tizenöt éves múltam, elsős gimnazista, amikor irodalomra adtam a fejem, és egyidejűleg naplóírásba fogtam. 1958. április 3-án láttam hozzá. Önjellemzéssel kezdtem. Először is leszögeztem – máig ható érvénnyel –, hogy „lusta vagyok, szörnyű lusta, ki-mondhatatlanul lusta”. Amellett pokolian szórakozott. Továbbá állhatatlan: „minden évben más a tervem a jövőre nézve. Legelőször tanár akartam lenni. Pár év múlva azonban, iskolai tapasztalataim alapján, láttam, hogy ha van hálátlan foglalkozás a világon, akkor az a tanári. Ezek után új foglalkozás után kellett néznem. Egyébként azt is észrevettem, hogy a másik leghálátlanabb dolog szülőnek lenni. Úgyhogy elhatároztam, hogy először is harmincéves koromig nem nőszülök. És ha megnőszültem, akkor is legfeljebb egy gyerekem lesz. Hogy kettő miért sok, azt tapasztalatból tudom (tudniillik van egy húgom is). [Aki gyakran idegesített akkor, de azóta már annál jobban szeretem.] Szüleim azt akarták (és talán még most is akarják), hogy vegyész-mérnök legyek, mert a műanyagoké a jövő. Úgyhogy abban az évben a szokásos »mi leszek, ha nagy leszek« című fogalmazást ennek a jegyében írtam. A vegyész-mérnöki pálya azonban csak édesanyám szerint a legjobb, jóatyám véleménye az, hogy csak orvosnak érdemes lenni (ő gyógyszerész). Az ő rábeszélése és néhány orvosregény elolvasása nyomán arra a döntésre jutottam, hogy orvos leszek. Ez is tartott vagy egy évig. Ezután rajzolgatni kezdtem, ami nem volna baj, de állítólag tehetségem is van, úgyhogy most már festőművész vagy legalábbis karikaturista akartam lenni. Ez tartott egészen ennek az évnek az elejéig. Ekkor azonban elkezdtem irodalommal foglalkozni. Most ott tartok, hogy író akarok lenni. Mindezek mellett azonban egy másik lehetőség is fennáll: lehet ugyanis, hogy jazzdobos leszek.” Igazi dobverőm nem volt, de a kezemmel doboltam mindenben, amin dobolni lehet.

Április 8-án megalkottam első versemet. Erről részletes feljegyzés maradt fenn: „Ma a fél napot azzal töltöttem, hogy nagy kinnal írtam egy verset. Reggel jutott eszembe a téma fűtés közben, ahogy néztem a tüzet. Gyakran szoktam a tüzet nézni, olyan jóleső lát-

vány. A meleg perzseli az ember arcát. Csillog a parázs, ropog az égő fa, miegymás. Ezt akartam valahogy versformában kifejezni.” Először csak gyorsan papírra vettem, rím nélkül, ami éppen eszembe jutott:

*Borongós őszi reggelen,
Ülve a kályha fényt, meleget
Oly bőven árasztó
Ajtaja előtt,
Szemléltem a csillogó parázst.*

*Egymás mellett
Állva, erdőre
Emlékeztetett,
Hol tűz ütött ki
S menekül az állatsereg.*

*A fa ledől,
Sisterg a láng,
Füst gomojg [sic]
Ott hátul. A Nap riadtan búvik
Vad felhő mögé.*

*Lassan elmúlt a zaj,
Kialvóban a láng,
A parázs fénye megtört
S én lassan, bánatosan
Becsukom a kályha ajtaját.*

Másodjára a formálásnak valamivel nagyobb igényével, hosszabb soros szabadverssel próbálkoztam, szélesebb ecsetvonásokkal festve a vérvörösen izzó alkonyatot, de megtartva a kályhaajtó bánatos becsukásának, úgy látszik, nagyon frappánsnak érzett záró poénját. Aztán elkezdtem rímekbe szedni az egészet. Az első próbálkozás elakadt, a második ezt az immár végső változatot eredményezte:

*Borongós őszi délután,
Ha fényt áraszt a kályha,
S ontja bőven szent melegét,
Én bámulom csodálva.*

*Eszembe jut egy régi kép:
Erdőtűz, menekülő vadak,
Korhadt fatörzs recsegetve dől,
Vérvörös az izzó alkonyat.*

*Szürke ólomfelhő mögé
Rejti arcát a Nap,
Kacag rajta a büszke láng
S még magasabbra csap.*

*De lassan (bármily nagy volt)
Lankadni kezd az erő
S a felhők mögül ismét
Fáradt napfény tör elő.*

*Majd újból lenyugszik,
Nyomában félhomály.
Parázs tört fénye világít,
Megg halt a büszke láng.*

*Üszök s hamu maradt csak,
Bizony megg halt a szép büszke láng...
Én megg nagyot sóhajtok
S becsukom a kályha ajtaját.*

A metrumot illetően a fülemre hagyatkoztam. De egyébként mohó igyekezettel műveltem magam. Sorra jelentek meg éppen az addig tilos könyvek. Megvettem Szerb Antal *Száz versét*, aztán a világirodalom történetét, vettem Szabó Lőrincet, az *Örök barátainkat*, a *Tücsökzenét*, sőt már a francia szürrealistákat is kóstolgattam, kellő borzongással, Weöres nagy fordításgyűjteményéből, *A lélek idézéséből*. Alig vártam, hogy vége legyen a tanévnek, és átadhassam magam teljesen az olvasásnak. Elképesztő mennyiségű könyvet faltam fel júniustól decemberig, ötvennégy tételt sorol fel olvasmányaim fennmaradt listája, még ha vannak közte vékony füzetek is, mint például Demény János: *Bartók*, Freud: *Egy illúzió jövője*. Egyik fő forrásom a házban lakó Jeszenszky család könyvtára volt. (A családfő a jogász Jeszenszky, nem a történész, az ő aláírásával jelent meg 1946-ban a forint, ő volt akkor a Nemzeti Bank elnöke.) Ahogy korábban Agatha Christie-*ket*, most Huxley-t, Cocteau-t, Wildert kölcsönöztem tőlük, a másik forrás megg verselő-versmondó

A nagypapa motorján

matematikatanárom, Laky Péter – ő ismertetett össze Weöres költészetével, először a *Medúza* című kötettel, ami nagy hatással volt rám. Laky tanár úr maga is hatott, és nem csak rám. Bálint András elmeséli a *Jó társaságban* című beszélgetőkönyvben, hogy együtt hallgattuk a József Attila Gimnázium dísztermében az ő frenetikus előadásában Poe *A hollóját*, és András akkor határozta el, hogy színész lesz, és egyikünk sem nyugodott, amíg nem találtunk a boltban olyan versantológiát, amelyikben *A holló* is benne van. Ez könnyen ment, de Weöres nagy könyve, *A hallgatás tornya* után napokig jártam a várost. Az az egy példány, amit végül megtaláltam, akkora kincs volt, hogy nekiálltam legépelni, ha nem is az egészet, de legalább egy bő válogatást belőle Bence György számára, aki a legközelebről figyelte és bírálta a verseimet. De ez később volt, már a második osztályba jártam akkor.

Most még elsős vagyok, és végre saját szobához jutok, méghozzá igen jól szeparált, külön bejárátú szobához, ahol aztán háborítatlanul átadhatom magam a költészet csábításainak. A napló-bejegyzések május 22-én elapadnak egy időre, akkor René Chart olvastam, meg Traklt. Ez utóbbi egy május 20-i versből köszön vissza:

*A vad mezőn ha szél fúj,
sóhajt a virág fehérlő lelke.*

*A dallam zengve szárnyal,
végül elvész...
S beleolvad az őszi ködbe
a sápadt ég is.*

*Az ember áll –
néha eltűnődik...*

Esetleg verset ír.

A csenevész csattanó mintha rossz lelkiismeretről árulkodna. Át is van húzva a vers ceruzával az év végén összeállított gyűjteményben, amely az *Idegen szobák* címet viseli. Ontottam a verseket, olykor naponta többet is készítettem. Technikám elég gyorsan fejlődött, olvastam már verstant is hozzá, de a szonettekben a jambikus sorok közé még be-becsúszik egy-két trochaikus. Az osztályfaliújságon már hexameterekben búcsúztattam el az első tanévet. Ez alapozta meg gimnáziumi költői karrieremet. Hexametereimet elolvasta ugyanis néhány másodikos, akik akkor már javában szerkesztették irodalmi folyóiratukat, a Májust. Az utolsó órák valamelyik szünetében fölkeresett Bence György és Papp Zoltán, és felkértek a Május munkatársának! Ami aztán ősszel realizálódott is.

A Májusnak összevont számai jelentek meg, '58 szeptemberében már a hetedik–nyolcadik, ebben debütáltam két Kosztolányi-utánzattal. A lapnak volt már két állandó költője, Papp Zoltán és László András. Én lettem a harmadik. Zoli (Sumonyi Zoltánként, mert Papp már volt az irodalomban) meg én kitartottunk a költészet mellett. László Andrásról, akit mi Mókinak becéztünk, és mindennek az ellenkezőjét hirdette, amit akkoriban egy költőtől elvártak, azt olvasom a Wikipédián, hogy filozófus, teológus, volt buddhista pap, Hamvas Béla mellett a tradicionális létszemlélet legismertebb magyarországi képviselője (hogy ez mit jelent közelebről, azt Halasi Zoltán ismerteti a Magyar Narancs 2020. február 18-iki számában), és egy darabig (1993-ban) egy ultrajobboldali pártot is vezetett. Móki *Konvex lényetek fáj nekem* című verse paródiára ingerelte Papp Zolit. Egyik abszurd halandzsaverse mindazonáltal annyira megragadt a fejemben, hogy máig emlékszem rá: „tonzura [ez talán a címe] / martata kilincsi pároshalott /

tortortalizor / déneg kibámul ott is / tértalanol / plelele”. És azt sem felejtettem el, hogy „a szőrös ködben lámpalogni jó”. Versesfüzete Bence válogatásában és alaposan kritikai, de egyben aggódó előszavával jelent meg a Május égisze alatt. Lehet, hogy 15–16 éves korunkban még ő írta a legérdekesebb verseket hármunk közül.

A 7–8. számban alkalmilag három másik, negyedikes költő is szerepelt, József Attiláról szóló versekkel: Balázs-Piri Tamás (a Ludas Matyiból közismert karikaturista testvére, orvos lett, de ő is rajzolt), Kulcsár Győző (később négyszeres olimpiai bajnok, „a párbajtőr Paganinije”) és Finta József (aki építész karrierje mellett kiadott később verseskötetet is). Állandó munkatársa volt a lapnak Szigethy Gábor, ezúttal Rimbaud-ról írt tanulmányt. A képzőművészeti rovatot Korányi László gondozta, a „Colos”, 203 cm, kosárlabdázó. Híres orvos lett. Kamarás István is írt egy tanulmányt a naiv eposzokról. Volt egy technikai szerkesztő is, Homoki Nándor. A némileg talán önironikus nagyképűséggel Pen Club-üléseknek nevezett szerkesztői összejöveteleken egy lány is megjelent, Erdélyi Kati, ő gépelte a lapot. Úgy láttam, hogy ez fellazítja a komoly irodalmi eszmecserek menetét, és ezt határozottan helytelenítettem. Mindaddig, amíg fülig bele nem szerettem Katiba.

Főszerkesztő hivatalosan nem volt, de azért Bence Gyurit mindenki annak tekintette. Az ő monumentális tanulmánya a műalkotások megértéséről vörös fonalként húzódott végig a hátralevő lapszámokon. De ha egy sort se írt volna, a lényéből áradó nyilvánvaló vezérség, na és persze lehengerlő intelligenciája és olvasottsága akkor is fölénk emelte volna amúgy kicsi és köpcös alakját.

Apám olykor megpróbálta egyengetni irodalmi pályafutásomat. Korábban már eltuszkolt Benedek Istvánhoz, aki akkor a Fehérvári úti SZTK-ban is működött. A személyes találkozásra nem emlékszem, de úgy rémlik, apjának, Benedek Marcellnak is megmutatta a verseket, és mindketten Tóth Árpád erős hatását állapították meg bennük. Azután apám barátnője, Lukács Miklósné (a karmester és operaigazgató felesége) közvetítésével Kolozsvári Grandpierre Emilhez kellett elmennem, aki selyem házikabátban fogadott, és hosszas telefonbeszélgetéseket bonyolított le nőismérrőseivel, a szünetekben némi bágyadt figyelmet szentelve zsengeimnek. Erről szívesen lemondtam volna, Lukácsné azonban elvitte a verseimet az isteni, haldokló Füst Milánhoz is, legalábbis ezt mondta. De csak egy év múlva jutottam el a nagy öreg színe elé. További tizenkét év múlva, 1982-ben sikerült az élményt és a nyomában következő álmot versben rögzíteni.

Időközben megjelent első „kötetem” (írógépelve, mint a Május), az 1958-as év válogatott termése, az *Idegen szobák* a Május kiadásában Laky Péter előszavával és Vasy Levente osztálytársam rajzaival. Az előszó dicsér persze, de felhívja a figyelmet egy-két veszélyre is. Az egyik figyelmeztetés nagyon telibe talál. Egy idézet kapcsán ezt mondja: „Ez a kétségtelenül öröklött bánat szinte csábít a mives szépségek, a formai csiszoltság keresésére, hogy a költő ebben adja bizonyosságát a személyes élmény mélységének. S ez az, ami a füzet néhány versénél annyira sikerül, hogy már jövő sikertelenségek, de legalábbis átmeneti meddőség veszélyét rejt magában.” Későbbi, érettebb darabok alapján fölöttébb hasonló volt Vas István jóslata. Ámbár nem is voltak azok annyival későbbi darabok. 1959. augusztus 30-án írtam a naplómbe:

„Van egy tervünk: felmegyünk a Vas Istvánhoz. Ő egy rendes pacák, és talán érdeklődni fog. A Gyuri szerint ő biztos valami lektor vagy mifene egy kiadónál. Bár én e téren nem várok sikert.” Miből gondoltuk, hogy épp hozzá kell mennünk? Ajánlotta valaki? Ilyesmire nem emlékszem. Nem volt hozzá semmilyen személyes ajánlásunk, olvastuk a válogatott verseit, *A teremtett világot* Juhász Ferenc Szomorj Dezső-i színekben tobzódó előszavával, egy költő portréja nyáralkonyi fényben, sőt, olvasmányaim jegyzékéből látom, hogy már '58-ban olvastam az *Évek és művek* tanulmányait, és lehetséges, hogy akkoriban jelent meg a Nagyvilágban az angliai útinaplója, közte versek és fordítások (Eliot!). Mindenesetre október 7-én, egy szerdai napon délután fél háromkor felkerekedtünk. Az Európa Könyvkiadóban egy órát várni kellett, aztán kijött értünk Vas István, és betessékelt a szobájába. Eléggé hűvösen és gyanakvóan fogadott, hangsúlyozta, hogy neki semmilyen, a verseink megjelentetése érdekében bevethető hatalma nincsen, szóval a karrierünk előmozdítását ne tőle várjuk. Egyébként majd hívjuk fel két hét múlva.

Néhány héttel korábban megismerkedtem Pilinszky Jánossal. Akkortájt jelent meg végre *Harmadnapon* című kötete, és nagyon szíven talált. Aztán kiderült, hogy anyám unokatestvérének férje ismeri őt, talán távoli rokonságban is vannak (vagy csak iskolatársak voltak) – összehozott egy találkozást a Zserbóban. Átnyújtottam verseimet, el is olvasta őket, és tetszését nyilvánította, majd a kéziratokat magához véve azzal ment el, hogy találkozzunk egy hét múlva. Ez a találkozás elnapolódott, mert beteg lett, de aztán éveken keresztül találkoztunk, több-kevesebb rendszerességgel és egyre barátságosabb viszonyban. Ez fontos eleme volt életem egy eléggé zaklatott szakaszának a hatvanas évek elején, és persze

a verseimen is nyilvánvaló nyomokat hagyott. Vas István erősen rosszalotta ezt a hatást, mondván, hogy Pilinszky világa szűk, de ez az ablaktalan szűk szoba nyitva van fölfelé. Az enyém viszont nincs, tehát széltében kell terjeszkednem, több valódi életet, élményt beengedni a verseimbe.

De már előtte is kaptam alapos kritikákat, Bence Gyuritól. Ő világnézetileg a polgári dekadenciámat igyekezett átterelni szocialista mederbe. A *Vízparton* című verset neki ajánlottam, és próbáltam megfogalmazni benne, eléggé ködös szimbolikával, világnézeti patthelyzetemet: hogy már megvetem a régi világot, de az újtól is idegenkedem.

*A parton ültem hangtalan sokáig.
(Kékre festi a világot a víz.)
Döngölt föld állott, mely hogyha megázik,
loccsan, tocsog s ragad, mint a csiriz.*

*Mély ködből, mint a habok csokra csusszan,
a tárgyak széle kezemhez lapult
olykor, s még néztem is utánuk hosszan,
míg mint az árnyék, elrebbent a múlt.*

*Az ember feláll, lába lépni készen,
s csak áll – fenn az üresség kavarog.
És vár. A világ ráborul fehérén.
Odalenn egymást váltják a habok.*

*Én tudom az idők mélyén a szennyet,
s hogy elkopott már minden régi máz.
Aklok közt sárga futótűz kerenghet,
riadt csordákra böngésük vigyáz.*

*De épül új rács (bár fal is, betonból).
A part mellett a víz osonva leng.
Konok felszín alatt magába tombol
a mélység, s mint parányi pont kereng.*

Gyuri főleg a szókimondás hiányát vetette szememre: egy kicsit szemérmes az egész, ami általában is jellemző: szeretem szimbólumokba burkolni a dolgokat, ködös általánosságokká foszlik a vers a kívánatos konkrétumok helyett. Amúgy persze korrekt, formás, derekasan imitálja a késői József Attilát – tizenhat és fél évesen megjárja.

Édesanyjával Szentendrén

Verseim többségében akkortájt még lényegesen több volt a Tóth Árpád-reminiszcencia és mindenféle egyéb szecessziós sallang – lomha nesz, halk bágyadtság, méla eső, homály és csend –, ezeket Bence és mások bírálatai, no meg a magam meggyőződése alapján is kíméletlenül aláhuzigáltam és megszeljegyztetem egy külön dossziéban, amely az 1959-es év termését tartalmazta.

Nagy kérdés volt azonban, hogyan lehetne túljutni József Attilán is. Már mint a hatásán, nehogy már ott meneteljek én is utánzóinak egyre szaporodó seregében.

„Talán még írok egy nagyobb szabású összegezõ és lezáró verset”, írtam Bencének, és ez meg is lett csakhamar, 1959. október 8-án. *Tisztítótüz* volt a címe, és egyelőre Bence tetszését is elnyerte, sőt lelkesedett érte. Később, a következõ év termését elemzõ

kritikai levelében már mint deklaratív álmegoldásra tekint rá vissza. De már korábban Vas István is hasonló szellemben nyilatkozott.

Ezt a bírálatot sajnos nem hallottam. Vasékhoz – mert meghívott minket a lakására – először csak Gyuri meg Zoli mentek el, én kórházban voltam. Úgy kezdődött, hogy ki kellett venni a mandulámat. Elég keserves műtét volt, ráadásul még utólag ki is kellett égetni a maradványokat, amihez újra befecskendezték a torkomba az iszonyatosan förtelmes ízű érzéstelenítőt. De csak azután jött a feketeleves. A hazaengedés előtti kontrollvizsgálatkor a vizeletem heveny vesegyulladását mutatott ki. Azonnal leküldtek a belgyógyászatra – a Tétényi úti kórházban –, egy nyolc-, olykor tízágyas kórterembe. Körülbelül egy hónapig voltam ott. Fájdalmaim nem voltak, a vesetükrözést is megúsztam, csak a környezet volt kellemetlen, többen meg is haltak körülöttem. Ez volt novemberben. Kati, akivel addigra egymásra találtunk, csaknem naponta járt be hozzám, Bence is meglátogatott nemegyszer. Elolvastam *A Thibault családot*, és irkáltam verseket is, több konkrétummal, mint addig, de inkább csak eminens tanulóként, költőileg is még érettségi előtt. Október 25-én ezt írtam:

*Most délelőtt van s mintha az maradna
már végleg mindig, úgy szállong a csend.
Kis fény telepszik rá a kék falakra,
minden szabályos, minden csupa rend.
A székek szépen asztal köré rakva,
a hőmérőben higanyszál mereng.
Az ember fekszik, olvas, ír is olykor,
egy vén beteg meg halk ritmusra horkol.*

*Akárha megállt volna az idő.
Egy szoba, mit az öröklétbe űz el
az unalom, egy végleg eltűnő.
Csak néha jön az injekciós tűvel
a nővér, ámbár ez se feltűnő.
Valaki csöndes nyögéseket művel,
a görcs ha megromlott szívéhez ért.
Más újra kezd el felköhögni vért.*

*S a percek néha szörnyű súllyal esnek
egymásra itt, és néha rossz nagyon.
Kiszolgáltatva állandón a testnek,*

hogy félni kell, ha újra torkomon
 érzem a vért s új fájdalmak keresnek.
 Vagy görcs rángat mást s csöndbe hallgatom.
 Vagy este, hogyha párnám is hideg lesz,
 s a kezem vágyón simul majd a csendhez.

És mintha hallaná is valaki
 (mert rólad mesél a falon az árny is),
 úgy suttogom, mint kabalát: Kati.
 És megérti a kő és kint a fák is,
 halk válaszukat szinte hallani,
 hogy megértően bölintanak rá kis
 megsárgult fejükkel a levelek,
 az ablak felé pár ha ellebeg.

Ilyenkor érzem legjobban, mit adsz te.
 Ha megfogod majd délután kezem,
 és nagyon jó lesz, legalább egy percre
 (tán nem nevetsz ki, és hiszel nekem).
 De most még csönd van. Itt az ágyba fekve
 az ember kívül van időn s teren.
 A fák is némán távolabb hajolnak.
 Egy hónapja lesz, hogy fekszem, maholnap.

Egyszer behoztak egy beteget, pótágyra tették. Alighogy felvet-
 ték az adatait, és a nővér elment, elkezdett félrebeszélni, majd rö-
 vid haláltusa után – már odakint, mert az ágyat közben kitolták
 – meghalt. De lehet, hogy rosszul emlékszem, mert írni ezt írtam:

Csak tegnapelőtt hozták be. Esetlen,
 oldalra dőlt fején vastag, tömött
 bajusz lógott a méla szája fölött.
 Riadt magány a kétségbeesetten

még fények után pislogó szemekben,
 miket egy kéz már mintha elfödött
 is volna, s ahogy tolongott a köd,
 szava is elfolyt s egyre csendesebben.

Aztán a kitörésre készülő
 és öntudatlan harc, mikor lefogták.
 Majd a másik terembe gördülő

ágy, hogy a végének csak hírét hozzák.
*S maradt utána egy kabátja bent,
 egy pohár – és egy pillanatnyi csend.*

Ezeket a kórházi verseket nem számítottam a komoly verseim közé, azt sem mutattam senkinek – Katit kivéve –, amelyiket pár éve *Nefritis* címmel beletettem a *De mennyire* kötetembe. Talán Bence igényeinek akartam megfelelni azzal, hogy mindenekelőtt a világban elfoglalt helyemet igyekeztem tisztázni és javítani, amiből olyan bombasztikus álmegoldások születtek, mint a *Tisztító-tűz*, amely ezekkel a sorokkal zárul: „Puha szobán a gondolat / göröngyös és kemény lesz – / és vérző kézzel bont falat / a táguló reményhez.”

Szorgalmasan vásárolgattam a Móra Kiadó nagyszerű, Kormos István szerkesztésében megjelenő sorozatát, *A világirodalom gyöngyszemeit*. Számomra 1959 nagy szenzációja az Apollinaire-kötet volt. Ahogy később, már sokkal érettebb stádiumában, 1966-ban, a József Attila-hatás karanténjában veszteglő Petrinek a magyar Eliot adott egy felszabadító lökést, én a magam jóval kezdetibb állapotában néhány Apollinaire-vers, mindenekelőtt *A remete* és talán *A lator* nyomdokain próbáltam a versemet szabadabb futásnak eresztetni, 1959 áprilisában. Hát futni fut, ahogy most elnézem, talán túlságosan is, a beidegzett verslábakon, és talán érthetővé teszi, hogy miért láttam jónak tartózkodni egy ideig a kötött, rímes formák használatától a komoly verseimben, amikor a sajátabb hangomat megtaláltam. Ebben a versben még a jambusáradat sok elhasznált nyugatos hordalékot sodor magával, sok üres, a legjobb esetben is csak tetszetős töltelék.

És van itt még valami. Hadd szemléltessem egy nagyon hétköznapi eseménnyel. Rendelésre hozták a mai ebédet, levest két kis dobozzal, bablevest meg hagymalevest. Úgy döntöttünk, hogy nem melegítjük külön: kipróbáljuk egyben. Egész jó lett. Mintha ebben a versben is két (vagy több) külön vers anyaga volna egygyé melegítve. Az egyikben (még Kati előtt) kalandos kószalásról, szerelemről ábrándozom, a másikban világnézeti öntudatra ébredéssel és osztálykötöttségeimmel bajlódom. De elsősorban mégis a megélt élet hiányával vagy legalábbis szűkösségével, amit Bence György, majd Vas István is joggal felrótt nekem. Hogy miért adom most közre, több mint hatvannégy év után? A választ a vers utolsó sora fogja megadni – de csak annak, aki elolvassa az előtte álló kilencvenegy sort is.

Első szerelmével, Erdélyi Katalival. Fotó: Bence György

SÉTÁK

*Az éjjel halkán búcsúzik, s elolvad,
a lábunkról lehántjuk a sarat.
Ne sírj, talán nem átkoz el a holnap –
a sétákból pár lépés megmarad.*

*Az utcán sokan fejüket csóválták,
nem értették az olvadó havat;
a megszokott nyomot oly unva járták,
s aki futott, milyen kevés akadt.*

Indultam hát tovább, talán utánad,
te, akit nem ismerek most se még –
már nem tudom, voltál-e tényleg, már csak
járásod rémlik s egy köves vidék.

Mindketten tudtuk, merre megy a másik,
néztem, a szél hajadba csókol és
te vártad. Jaj, de belül újra ásít
a nem-túlzottan-megelégedés.

Hát mit tegyünk, alig volt jó az éjjel,
mely szimbólikus volt különben is,
vacogva és tudatlan szenvedéllyel
– mely mint kezdő szakáll kiütöközik –

róttuk a tájat meglazult homályban.
Hát jobb, ha mégy. A szoknyád röpdösött.
Leültem néha, újra s újra láttam
hol volt hol nem volt sóhajok mögött.

Üres szobákban árnnyal elvegyülten
kerestelek. Majd őrzöm lépteid.
Porba karcoltalak, mikor leültem.
De nézd, amit az idő végbevitt.

Egy villamosra szálltam, és e verset
szavaltam csak magamban, és a csönd,
éreztem, mint egy bálna szája nyersen
fogyaszt el, nyílik, eltemet, ledönt.

És mégis mintha bárka vinne, álltam,
a tenger mozgolódik, zajt kavar,
és úsztunk lomhán szerteszét az árban.
Zuhog az éj, zuhog, mint sűrű haj.

Aztán elég volt, kulcslyukon beáradt
a női test, a párzások szaga.
Volt, aki szégyellte, másnap ha bágyadt,
szeme körül az ismert karika.

Mégis, ne bógj, sétálni hívlak, ébredj!
Lábunkról majd lehántjuk a sarat,

az ágakon lebeg a friss levélzet,
a szélbe mártod kóbor arcodat.

Szülők intelme, pernye száll a szélben –
Ha megvetéssel néztek is ti ott,
én mást hiszek, már egyre jobban értem.
Nagybácsi képe ferdén mosolyog.

S fejünkhöz vágnak felbőszült halandzsát,
ha véleményünk másmilyen (nahát!?),
nyelvtanárnök, házmester néni Vlaccsák,
vitéz urak, tábornok nagypapák.

Végül derülnek elégült mosolyra,
midőn igaznak látszik jósszavuk.
„Polgári fattyú, képe is mogorva”,
Bunkó elvtárs ugyancsak farba rúg.

Hát elsétálok mindenfele mégis,
bejárt vidékről tudhatok valót,
bírálatnak ott van a magamé is.
Nyalom naponta, mint kecske a sót.

No ennyit erről. Szép nap lóg a mennyen,
sziklát játszik egy pöttömnyi kavics,
igyekszik, a szerepnek megfelelően.
Egy kövér tócsa tengert alakít.

A villamos. Tolongó emberárban
furakszom, nézd a füstös tömeget,
csikorgó fény, aszalt árnyék a ráncban.
A reggel, mint beszakadt mennyezet.

De másnap aztán üldögélsz magadban,
és harapnak festett farkasfogak.
Arra gondolsz, ki fuldoklott a habban,
s mikor kihúzták, hát sírva fakadt,

és dühöngött és folyton szidta őket,
mert oly zenével hívta őt a mély,
és fényt kínált, hogy soha tündöklőbbet,
és mit kezdjen, ki eztán partot ér – – –

Pap Marival. Fotó: Bálint András

*Eső pofozzon, szél hülyére verjen!
Naponta mennyi órád szétesik,
fogad között a hajnal lóg ki nyersen,
érzékeid bár ízét keresik.*

*Tönkrefázol a huzatos magányban,
sétálni húvlak, felszállott a nap.
Akárhová is, nem megyünk hiába,
a sétákból pár lépés megmarad.*

*Gyerünk almát vagy almabort harapni,
vagy etetni a majmot, a gidát,
egy villamosról majdnem lemaradni,
átcsavarogni három éjszakát –*

*ezt a verset is befejezni végképp.
Ne lássam majd magamat tévesen.
Ha másra nem, hát jó lesz, mint a fénykép:
ilyen voltam tizenhat évesen.*

Poétikák, cserebomlások

Krupp József beszélgetése Várady Szabolccsal

– *Pályád kezdetén Vas István azt írta rólad, hogy „veszedelmesen kész költő” vagy. Milyen érzés volt ezt olvasni akkor, és hogyan látod ma ezt a kijelentést?*

– Ez az „akkor” igazából két időpont (vagy akár három). Vas István 1974-ben írja ezt, de azt az első benyomását idézi fel, amit az először látott, még gimnazistaként írt verseim tettek rá 1959-ben, amikor fölkerestük őt az Európa Kiadóban két barátommal, Papp Zoltánnal, aki aztán Sumonyi Zoltánként lett költő, meg Bence Györggyel, aki akkor még főleg esztétikával foglalkozott, hogy megmutassuk neki az írásainkat. Ő elolvasta ezeket, és látott bennünk fantáziát, meghívott a lakására, hogy ott bővebben kifejtse a véleményét. De akkor én beteg lettem, kórházba kerültem. Amit rólam mondott, azt tehát csak közvetítésből tudom, de aztán olvashattam később, 1974-ben, amikor megjelent az első nagyobb adag versem a *Ne mondj le semmiről* című antológiában, és Vas István elvállalta, hogy bevezetőt ír hozzá. De van tovább is. 1988-ban beszélgetett a rádióban Domokos Mátyással (*Két költői út – egy nemzedékből*) rólam és Sumonyi Zoliról, és amikor ez megjelent az *Igen is, nem is* című kötetben, a rám vonatkozó rész címében a jelző még baljósabb volt, mint a „veszedelmes”: *Egy „végzetesen kész” költő*. Ez már ijesztőbb. A veszedelmet nagyon is éreztem. Gimnazista verseimben a könnyen beidegződött zárt formák parancsoló és sokszor tévútra vezető igényét. És a figyelmeztetés a veszélyre már előbb is elhangzott. Másodikos gimnazista koromban iskolai folyóiratunk, a Május gondozásában nekem is megjelent egy versfüzetem. Átütő papíron, kétszer nyolc példányban írógéppelve. És az egyik tanárom írt ez elé bevezetést. Laky Péternek hívták, matematikát tanított, de erős irodalmár hajlam volt benne. Az apja egyébként ismert színész volt a maga korában, Toronyi Imrének hívták. Laky meglátta bennem az író, a költőkezdeményt, és meghívott a lakására is. Kezembe adott olyan könyveket, amikről nem tanultunk. Weörestől a *Medúzát*, és Szabó Lőrincet. Na és ebben az előszóban, amit a verseim elé írt, tulajdonképpen már ő is megpendítette, hogy milyen veszélyekkel jár a formai csiszoltság az élmény fedezete nélkül. És valóban, amikor úgy éreztem, hogy most

végre már tényleg a saját verseimet írom, attól kezdve az addigi szaporaságot fölváltotta a ritkulás, tehát egyre nehezebben születtek a versek.

– *Szabó Lőrincről mit adott a kezébe Laky Péter?*

– Azt a válogatott kötetet kaptam tőle kölcsön, ami 1956-ban jelent meg, nem sokkal a forradalom előtt, ezzel tért vissza az irodalomba hosszú kényszerpihenő után. Illyés írt elé egy nagy magasztaló és rehabilitáló előszót. Szóval azt is olvastam, de igazán nagy hatással abban az időben, azt hiszem, a *Tücsökzene* volt rám. Az tetszett benne főleg, hogy a legbonyolultabb gondolatokat is úgy adja elő, mintha csak beszélgetne velem, és a kötött formát is úgy tartja meg, hogy észre sem lehet venni. Szabó Lőrincről az egyetemen aztán írtam egy dolgozatot.

– *Ez megjelent valahol?*

– Nem, ez egy egyetemi szemináriumi dolgozat volt, de Kőrösi Imrénének kölcsönadtam nemrégiben, és azt mondta, hogy hasznát vette.

– *A tizenhat gépelt példányban megjelent iskolai kötetedből maradt fenn példány?*

– Igen. Három ilyen füzet jelent meg egyébként, mert három állandó költője volt a folyóiratunknak, a Májusnak. Papp Zoltán és László András volt a másik két szerző, mindkettejüket Bence György vezette be. Ők 1960-ban leérettségiztek, a Május megszűnt. Zolival tartjuk a kapcsolatot, de László Andrással nem találkoztam többé. Csak most olvastam el Halasi Zoltán *Gurupédia* című sorozatát a Magyar Narancsban, amelynek záró fejezetében részletesen ismerteti László Andrásnak a 19–20. századi rasszizmusból táplálkozó „esszencialista meritokratizmusát”. Belőle a maga köreiből híres guru lett.

– *Pilinszkytől nagyon fontos olvasmányod volt gimnazistaként a Harmadnapon.*

– Igen, igen.

– *Róla keveset írsz. Van egy nagyon emlékezetes Füst-versed, Vas Istvánról sokszor írsz. Pilinszky viszont a verseidben csak egy láb-*

jegyzetben jelenik meg, a Sermo című versben, és igazából akkor sem Pilinszky, hanem a hasonmása, egy Pilinszky-rokon. Miért csak ilyen áttételesen írsz róla?

– Pilinszky olyan nagy hatással volt rám az indulásomkor, hogy nagyon nehezen szabadultam meg tőle mint költő. A verseimben egy jó ideig szinte reflexszé vált a Pilinszky-modor. Pilinszkynek eléggé egyirányú volt az ízlése. Azok a verseim tetszettek neki elsősorban, amelyek ebbe az irányba mentek.

De vele sokáig nagyon jó volt beszélgetni. Nagyon közvetlen volt, hamar el tudta hitetni az emberrel, hogy kollégája, sőt barátja. Ez néhány évig tartott, akkor tényleg nemcsak költészetről lehetett beszélni vele, hanem magánéleti dolgokról, az én szerelmi bonyodalmaimról is. Még arra is hajlandó volt, hogy a lányt, akibe szerelmes voltam, elvihettem hozzá egy kávéházi beszélgetésre.

Aztán eljött az idő, amikor befutott költő lett, és a másik fél már nem érdekelte annyira, csak arról beszélt, ami őt érdekelte, őt meg egyre inkább csak Simone Weil érdekelte. És valahogy elsorvadt ez a kapcsolat emiatt. Aztán lett egy váratlan epizódja: az, amiről a versben írok, hogy azt hittem, hogy végre összetalálkoztunk, Versailles-ban, ott várakozva a kastélylátogató turistacsoportban. Elindultam felé, de mégsem ő volt, csak majdnem. Később derült ki, hogy a külföldön élő hasonmása, egy rokon.

Egyszer találkoztunk még Szigligeten, az akkor volt, amikor mi harmincvalahányan aláírtuk az első tiltakozást a csehszlovákiai Charta ügyében, és akkor utána Fodor Géza barátommal lent voltunk Szigligeten, az alkotóházban, két aláíró, akkor ez nagyon friss dolog volt. Ott volt Pilinszky is, és megkért, hogy látogassam meg a szobájában. És erről az ügyről beszélgettünk. Neki azért is volt ez fontos, mert akkor ő nagyon jó barátságban volt Kocsis Zoltánnal, aki szintén aláírta a tiltakozást. Kocsis volt az egyetlen meglepetésember, egyáltalán nem tartozott az aláírók köreihez. Ez '77-ben volt, akkor beszélgettünk utoljára, aztán már nem találkoztunk.

– Pilinszky '81 májusában meghalt, az első kötetedet, amelyik abban az évben jelent meg, még kézbe vehette?

– Valószínű, hogy már nem.

– Pilinszky mellett Vas István volt a mestered. Ők egymástól nagyon távoli poétikákat képviselnek.

– Igen, ezt Pilinszky úgy fogalmazta meg egyszer, hogy számára Vas István, de Szabó Lőrinc költészete is olyan, mintha terjedelmes széljegyzetek volnának meg nem írt költeményekhez. Vas István pedig figyelmeztetett rá, hogy Pilinszky hatása nem tesz jót nekem, és ajánlotta, hogy ellenszérumként fordítsak, és olvassak minél több másfajta költészetet.

Egy időben párhuzamosan jártam Pilinszkyhoz és Vas Istvánhoz, amikor elkészült egy nagyobb adag vers, akkor mindkettejüknek megmutattam.

– *Mesélj egy kicsit a világirodalmi, költészeti tájékozódásról. Apollinaire-t említed más helyütt, hogy fontos olvasmányod volt, és nyilván ott van Eliot, de kiket olvastál még egészen fiatalon?*

– Szerb Antal Száz verse nagyon fontos volt. Ezt már én vettem magamnak, 1958-ban. Ami zsebpénzem volt, azt mind könyvekre költöttem. Szerbtől akkor jelent meg *A világirodalom története* is, meg a *Magyar irodalomtörténet*, Babbitstól *Az európai irodalom története*, ezeket mind megvettem, és akkor csináltam magamnak ezek alapján hosszú listákat, hogy miket kell elolvasni, Homérosztól napjainkig. Emlékszem, hogy az első osztály végét azért is vártam nagyon, hogy végre nekiülhessek olvasni. Kóstolgattam a modern költészetet is. 1958-ban jelent meg a *Mai francia költők*. És a nagy költők műfordításköteteit is igyekeztem mind megszerezni. *Örök barátaink*, *Hét tenger éneke*, *A lélek idézése* (ebben jelent meg először magyarul Eliottól a *The Waste Land*, Weöres *Puszták országa*-nak fordította).

Mint nagyon sokaknak, nekem is az *Így írtok ti* volt a bevezetés a Nyugat költészetébe. Emlékszem, hogy még '57 karácsonyán volt egy üzemi könyvvásár, amelyben anyámék valamilyen módon benne voltak. Elvittek engem is, ott segédkeztem, ott ki voltak rakva a könyvek asztalokon. Két könyvre emlékszem onnan, amelyeket megvettem vagy megkaptam, az egyik Robert Gravesnek a két Claudius-könyve, ez volt az egyik első nagy szépirodalmi élményem, ami ráadásul nagyon jól jött, mert az ókori történelmet tanultuk, és akkor legalább a római császárkorból már ennek alapján eléggé tájékozott lettem. A másik pedig egy kétkötetes, barnafedeleles Karinthy-válogatás. Ebben elmerültem, és aztán elkezdtem keresni a Nyugat költőit is, tehát jött Babits, Tóth Árpád, Kosztolányi, Juhász Gyula, később Füst Milán, őt közösen fedeztük fel a Május többi szerzőjével, Papp Zolival meg Bence Gyurival. Mindent elolvastunk Füsttől, ami akkor hozzáférhető volt. Akkoriban

Réz Pállal Ausztriában. Fotó: Várady Soma

jelent meg az a fűzöld borítású Füst Milán-sorozat. Elolvastuk az esztétikai előadásait is. És volt a *Hábi-Szádi küzdelmeinek könyve*.

– *Füstről szól az Első mesterem emlékezete című versed. Eszerint ő még Vas és Pilinszky előtt volt.*

– Igen. A Májusban Papp Zoli Füst Milán-imitációkat publikált, az egyiknek még a címe is *Öregség*. Beragasztottunk mellé egy Csontváry-képet, a *Marokkói tanítót*. Nagy vágyunk volt, hogy fölkeressük az agg mestert. Föl is hívtuk, de azt mondta, hogy ő már nagyon öreg és beteg ahhoz, hogy fogadjon minket. Aztán külön-külön utakon mégiscsak eljutottunk hozzá. Bence nevelőapja fény-

képész volt, és vagy ő, vagy egy kollégája jelen volt egy Füst Milánal készülő riportnál, és akkor Gyuri ennek ürügyén beosont mint háttérember. Papp Zoli a saját történetét megírja a *Tessék mondani, milyen vallású?* című anekdotakönyvében, úgyhogy ezt most nem mondom el.

Nekem az volt a szerencsém, hogy apámnak volt egy barátnője, aki sokat forgott irodalmi körökben. Ő a Lukács Miklós nevű karmesternek és operaigazgatónak a felesége volt. Nagyon érdekes néni. Amikor ő megtudta, hogy verseket írok, akkor azt mondta, hogy majd összehoz engem Füst Milánnal. Először Kolozsvári Grandpierre Emilhez ajánlott be, aki fogadott is, ennek sok haszna nem volt, de aztán végül sikerült eljutni az ő révén Füst Milánhoz is. Ezt elég részletesen leírtam az erről szóló versemben, az tényleg nagy élmény volt, amit az is mutat, hogy utána álmodtam róla, meglehetősen alapos és elég lidérces álmot. Persze sokat olvastam a verseit, és sokat tudtam fejből, egyet-kettőt még ma is el tudnék mondani. Ez kiderült valahogy a látogatás során, szerette magát idézni, én meg folytattam az elkezdett verset, úgyhogy ettől aztán nagyon jó lettem Füst Milánnál. Egy apró filológiai érdekesség: a *Reménytelenül* című verset így kezdte: „Oh gondolataim, gyomverte kert”. A kötetben azonban így olvasható: „gazverte kert”. Na, melyik az igazi? Nekem a *gyom* jobban tetszik.

Meghívott, hogy bármikor mehetek hozzá, de aztán amikor másodszor mentem, akkor már hiába csöngettem, nem nyitott ajtót. Lehet, hogy azért, mert egy picivel később értem oda. De mi is rájöttünk mind a hárman, hogy arra a célra nem jó Füst Milán, amit szerettünk volna, hogy ő legyen a mester, aki megítéli a műveinket, és tanácsokat ad a folytatáshoz, hanem ez Vas István. Ezt viszont nagyon jól kitaláltuk, ahhoz képest, hogy még csak gimnazisták voltunk. Úgy érzem, hogy tényleg nagyon okosan döntöttünk, mert őt tényleg őszintén érdekelte az egész magyar költészet, mint folyamat, tehát az is, hogy kik jönnek utána. És nem akarta rákényszeríteni a saját stílusát az utána jövőkre. Ugye Füst Milának addig volt valaki kedvelt tanítványa, amíg őt utánozta. Például Illyés Gyula pályája elején erősen füstmilános verseket írt. Őt később aztán már csak úgy emlegette, nekem is, hogy az a randa Illés Gyula, hogy az hogy elromlott. Mert letért a Füst Milán-i útról.

– 1972-ben a *Valóság* folyóiratban közzétettél egy tanulmányt *Két költő címmel, Tandoriról és Petriről* szól. *Ma olvasva meglepő, hogy milyen éleslátással ismerted fel már akkor Tandoriban és Petriben a lírafordulat két, különböző poétikákkal dolgozó alakját. Hogyan lát-*

tad belülről azt a folyamatot, amelynek költőként is a részese voltál? Mennyire volt tudatos, hogy fordulatról van szó, és mennyiben voltak fontosak a hagyományok folyamatosságai?

– Hát azt hiszem, mindkettőjüknél egész különböző módon, de a fordulat volt az erősebb. Tandori első köteténél nyilvánvaló, hogy Nemes Nagy Ágnes a meghatározó élménye, akit mondjuk még Rilkével ki lehet egészíteni. Azt is tudjuk, hogy Pilinszkyból írta a szakdolgozatát az egyetemen. Az első kötetben ez nagyon jól követhető. Az, hogy mennyire radikális a fordulat, igazán a második kötetből derül ki, bár megvannak a jelei már az első kötet vége felé is.

De az első kötet nem is annyira a nagy fordulat, mint az elnémulás irányába tartott. Tehát annyiban látszott már ott is a váltás szükségessége vagy lehetősége, hogy a meglevő eszközök és poétika egyre rövidebb, ritkább, töredékesebb formában tud csak megnyilvánulni, egészen odáig, hogy már csak szavakat lehet leírni. De aztán jött a váltás. Mint egy homokóra, ahol egy szükület felé folyik le a homok, és amikor elér a szükülethez, akkor látzólag vége van mindennek, de átfolyik a lyukon, és aztán elkezd szétterjedni.

Talán azt is megfogalmaztam a cikkemben, hogy kiderült: ha semmiről nem lehet írni, akkor mindenről lehet írni. (Nem, jut eszembe, ezt a második kötet megjelenése után írtam.) Tehát fölváltja a szükszavúságot egy nagyon is radikális bőbeszédűség, és egy olyasfajta személyes líra, ami ugyanakkor a hagyományos személyes lírának a paródiájaként is fölfogható. Mert már annyira mikroszemélyes és olyan dolgokban személyes, ami a hagyományos költészetben egyáltalán nem játszik szerepet.

– És Petrinél hogy van ez? Tudható, hogy a hatvanas évek közepén felhagy a versírással, és többek között éppen a te verseid segítenek neki új utakat találni.

– Petri ugyancsak egy hagyomány folytatója kezdetben, és egy hagyomány foglyaként hagyja abba a költészetet. Az egy picit önmítosz, hogy abbahagyta. Abban a néhány évben is írt verseket, amikor azt mondja, hogy nem írt, én láttam verseket azokból az évekből, meg is jelent egy-kettő ezek közül a gyűjteményes kötetben. De kétségtelen, hogy nem írt olyan sokat, és nem akarta azokat már publikálni. És valóban eljutott egy olyan pontra, amikor azt mondta magának is, másoknak is, hogy felhagy a

költészettel, és filozófus lesz, és el is kezdte az egyetemen a filozófia szakot. Ott éppen alakulóban volt egy tudományelméleti diákkör, amit Bence György, Kis János, Altrichter Ferenc és még néhányan szerveztek, és ebbe aztán valamilyen módon Petri és Fodor Géza is belecsatlakoztak. Bár Fodor Géza zeneesztétikával és drámaelmélettel foglalkozott. Petrit érdekelte minden, a tudományfilozófia is, de ha jól emlékszem, publikálni nem publikált ebben a témában semmit.

Én meg abból az irányból kerültem bele ebbe a társaságba, hogy Bence volt az egyik vezére a csapatnak, és őt ugye ismertem még gimnazista korunkból, sőt akkor nagyon közeli barátok voltunk. Szóval lényegében, nem volt kimondva, de ő volt a főszerkesztője a közös folyóiratunknak, a Májusnak, de ezen kívül is, amikor összegyűlt egy adag versem, és odaadtam neki, akkor egészen hosszú, nyolc-tíz sűrűn gépelt oldalas levelekben írta meg a kritikai észrevételeit.

– Ezek megvannak?

– Megvannak, igen. Most át is néztem őket, mert írtam két kis esszét a költői kezdeteimről. (Az első esszét lásd lapunkban – a szerk.) Aztán olyan személyes mozzanatok is belejátszanak óhatatlanul a történetbe, hogy Bence meg én ugyanabba a lányba lettünk szerelmesek, és ez hosszan meghatározta a kapcsolatunkat különböző módokon, tehát voltak szünetek benne, amikor nem is érintkeztünk, aztán kibékültünk, aztán valahogy azt hiszem, ő is kiegyezett, meg én is, kényszerűen, ezzel a helyzettel.

Az egyetemi diákkörben ismerkedtem össze Petri Györggyel. Volt ugyan korábban egy futó találkozásunk, amit ő később megírt az egyik versében, Váci Mihály lakásán, aki az *Új Írás* versrovatát szerkesztette, és meghívott minket, hogy az otthonában mondja el, hogy miért nem közli a verseket. És akkor ott volt Petri Gyuri. De ebből nem lett még kapcsolat, hanem '65-ben az egyetemen, amikor át tudtam menni nappali tagozatra, ugyanis estin kezdtem. Akkor hamar kiderült, hogy van ott egy költő, meg van a Fodor Géza, aki az opera és a színház mellett költészettel is foglalkozik, és nagyon ért is hozzá.

Ráadásul ez a történet ennél szövődményesebb, mert a lánynak, Bencével közös szerelmünknek, Pap Marinak a legjobb barátnője volt Kepes Sára, a zeneszerző-növendék, aki Petri miatt később öngyilkos lett. De amikor mi Kepes Sárát megismertük Pap Mari révén, akkor még nem volt a láthatáron Petri, hanem néhány év-

nyi szünet után egyszer csak a szálak ott fonódtak újra össze, hogy én Petrit már úgy ismertem meg, hogy miatta lett öngyilkos a Sára.

Petrinek meg fontos lett, hogy van egy költő rajta kívül ebben a társaságban, elkérte a verseimet, és azok tetszettek neki. És akkor azt mondta, hogy nahát, úgy látszik, mégiscsak lehet verset írni. Ő úgy gondolta, hogy nem lehet, mert József Attila után nincs értelme, mert nem tudott valami gyökeresen mást írni. Persze én sem tudtam, szóval nem arról van szó, hogy az én verseimből merített volna ihletet a folytatáshoz, hanem szerintem ez úgy néz ki, hogy 1966-ban megjelent az Eliot-kötet Vas István fordításában, és az adta neki a döntő lökést ahhoz, hogy a József Attila-i hagyományból ki lehet lépni valamilyen irányba. Valamiért a magyar költészet aktuális lehetőségeire nem volt fogékony, mert hát azért Weöres Sándor már ott volt egy jó ideje, meg Pilinszky, aki valamennyire hatott is rá, de hát ő a József Attila-vonalat vitte tovább, annak az utolsó szakaszát. De voltak még jó néhányan.

Tehát neki Eliot volt az a felszabadító, ami nekem egy ideig még gimnazistaként Apollinaire. Amikor Petri elkezdte írni végre a saját igazi verseit, akkor lett egy partner hozzá, ez voltam én, akivel megbeszéli, akinek megmutatja, akivel még akár közösen lehet farigcsálni is itt-ott, ahol még ezt igényli a készülő vers. És akkor ő nagyon belelendült az írásba. Rengeteg időnk volt, mert nem kellett olyan nagyon sokat bejárni az egyetemre, és sokszor megjelent nálam délelőtt. Azt állította, hogy másnaposan tud a legjobban verset írni. Márpedig elég gyakran volt másnapos. Úgyhogy mindig hozta az aktuális verset, és akkor itt hosszan nézegettük, meg mászkáltunk ide-oda. Ez '67, '68, '69-ben volt, főleg ezekben az években. *Ketten mennek az utcán.* Ez egy versének a címe abból az időből.

Egyébként nemcsak Eliot hatott rá, hanem Kavafisz is, és a hagyatékból kerültek elő olyan versek is, amelyekben más modernnek is felbukkannak, a „négyfejű Pessoa”, van *Hódolat Edgar Lee Mastersnek* és van *Reverdy emlékére*. De még fontosabbak a régiiek, Novalis és főleg Baudelaire. Szóval előre is, hátrafelé is keresi a kiutakat, kapcsolódásokat. Irigyelni tudtommal egy embert irigyelt: Tandorit.

Amikor megszületett ez a kis esszé, a *Két költő*, akkor megjelent már Petri első kötete, Tandorinak pedig a második kötetéből elkészült néhány vers, amiből már jól látszott a fordulat, ami az ő költészetében bekövetkezett. Már nem tudom, hogy a Valóság kért-e valamilyen írást, vagy én magamtól éreztem úgy, hogy meg kellene valahogy mutatni, hogy itt most a magyar költészetben valami fontos újdonság jelent meg. Mindenesetre némi huzavona

után és egy elhatárolódó szerkesztői jegyzettel megjelent '72-ben ez a cikk.

– *Tandorit ekkor már ismerted személyesen?*

– Ennek az írásnak köszönhetem Tandori barátságát, mert ő róla akkor még nem nagyon írtak, és nagyon tetszett neki, amit írtam róla. És akkor ő még kijárt a világra az emberek közé, bejárt az Európa Kiadóba is, mert már sokat fordított. Vas István révén ismerkedtünk össze, amikor egyszer bent volt a kiadóban, és akkor nemsokára megkaptam tőle kéziratban a második kötet, az *Egy talált tárgy megtisztítása* teljes kéziratát. Akkor még föl lehetett járni hozzá a lakására. Ugye még nem voltak madarak. A felesége pedig még dolgozott a repülőtéren. Az jellemző az ő házasságukra, hogy a feleségének nem volt szabad tudnia, hogy ő ott vendéget fogad. Tehát, ha telefonált az Ágnes, miközben ott voltam – nyilván gyakran telefonált –, akkor Dezső mindig jelezte, hogy meg ne szólaljak.

– *Ilyen nagy szigorúság volt?*

– Hát igen, úgy látszik. Ágnes azt sem tudta, hogy a Dezső egyszer vagy kétszer itt is járt nálam, az én szobámban. Egyszer aztán meghívtak magukhoz vacsorára, ahol négyesben voltunk, mi pedig visszahívtuk őket. Mielőtt eljöttek, Dezső bizalmasan megkért, hogy ne említsem az ő látogatásait. Este úgy fog tenni, mintha először járna itt.

– *Van egy versed, az a címe, hogy Téged szeretlek. Amikor először olvastam, elcsodálkoztam. Nagyon érdekes az a logika, ami ott elő van adva. Téged szeretlek, ezért a másikkal kell maradnom, mert nem követhetem el azt ellene, hogy el is hagyom, meg még téged is szeretlek.*

– Azt a kettős bünt nem követhetem el ellene, hogy nem szeretem, és még el is hagyom, inkább ez a logika. Nem elég, hogy nem szeretem, de még ott is hagyom. Viszont te, mivel tudod, hogy téged szeretlek, ezért könnyebben elviseled. Hát igen, ez is elhangzott a sok változat között a mi zilált kapcsolatunkban, ami körülbelül nyolc éven keresztül tartott ilyen-olyan módon. A vers egyébként visszatekintés. Úgy született, és ez ritka eset, velem legalábbis ritkán fordul elő, hogy egy készülő kötetbe, a kötet számára írtam néhány verset.

Fia és felesége, Visegrád, 1977

– *A negyedik kötetedről van szó, a De mennyiréről, 2019-ből.*

– Igen. Tehát kialakult bennem valamilyen elképzelés, hogy a kötet honnan hova megy, és voltak rések benne, amikről úgy gondoltam, hogy azokat ki kell tölteni. Az életem alakulásának bizonyos pontjait vagy szempontjait akartam kijelölni. És ez a vers így született.

– *Sajátos a vers etikája.*

– Fiatal korában az ember sok mindenre hajlamos. Azt hiszem, rám ez kevésbé volt jellemző, de egyszer Petri Fodor Gézával csinált egy interjút, miután a Beszélő folyóirat legálissá vált, a kilencvenes években, és ott arról beszél Géza, hogy a mi életünket az ideológia teljesen megmérgezte. Azért jött kapóra a marxizmus, mert egy olyan megoldást kínált, amiben minden, a világ minden dolga hézagmentesen elrendezhető. És ez megakadályozott sok mindenben, elsősorban abban, hogy az életünket természetesen éljük. Ennek a legabszurdabb kicsapódása is valamiképpen ide tartozik, azt hiszem, a Sára halála, ami ugye úgy történt, hogy a Sára azt mondta Petrinek, ha most te hazamész, akkor én öngyilkos

leszek. És a Petri azt mondta, hogy szuverén emberek vagyunk, mindenkinek joga van a saját döntéseihez. Én úgy döntök, hogy hazamegyek, ha te úgy döntesz, hogy emiatt öngyilkos leszel, akkor nincs mit tenni, és ez lett.

– *A te versed alaphelyzete nem ilyen végletes.*

– Persze, az a képlet, amiről a versben beszélek, az természetesen nem ilyen abszurd, de valami módon jellemzi azt a fiatalkori, nem is tudom, minek nevezzem, gondolkodásmódot, elszántságot. Amit aztán a mi esetünkben a valóság kiigazított. Mert megszülettek ugyan elvileg a döntések, de az élet ezt többnyire valahogy korrigálta, a szakítás után jött az újabb kapcsolatfelvétel, és ez váltólázszerűen tartott nyolc évig. Akkor aztán jött egy új szerelem, ami ennek a kettősségnek véget vetett. A háromszög összeomlott, és elkezdődött valami más. Erről szól a második kis esszé, amit most fejeztem be éppen, hogy a kapcsolatok – jó esetben – csak átalakulnak, nem szűnnek meg.

Az új nagy szerelem elmúltával visszatért a régi kapcsolat, csak már nem szerelem formájában, hanem mint nagyon bizalmas, nagyon közeli barátság. És hát mit tesz Isten, az én korábbi legjobb barátom, nevezetesen Petri György lett ennek a lánynak az utolsó élettársa. Tehát ilyen cserebomlások zajlottak le az idők során.

Az első szerelmes versemet Pap Marihoz Bence György nevében írtam. Az a címe, hogy *B. Gy. szerelmes éneke*, utalással J. Alfred Prufrockra, és komolyan is gondoltam, hogy nekem ez csak egy költői téma, éppen nem volt más témám, de nagyon akartam verset írni.

– *És Bence odaadta Pap Marinak mint saját költeményt?*

– Nem, nem. Annyira nem voltam Cyrano, hogy ne saját versként mutattam volna meg, Bence tudtával, a verset. Akkor még azt hittem, hogy valóban az ő nevében írom, aztán nagyon hamar rájöttem, hogy sajnos a dolog ennél bonyolultabb.

– *Bence Györggyel egyébként élete végéig kapcsolatban voltatok?*

– Igen. Olykor szünetekkel, de igen. A gimnáziumi időkben volt ez a legsűrűbb, összejártunk úgy is mint a Május szerkesztői. Amikor ezek a szerelmi bonyodalmak kiderültek, akkor az első időkben ezt még megbeszéltük, és emiatt is látogattuk egymást, sőt

közösen szilveszterezünk, többször is, azok elég borzalmas szilveszterek voltak egyébként.

– *„Voltak szörnyű szilveszterek”, kezdődik a Szilveszter című versed.*

– Az egyetemen folytatódott a barátság, már az új társasággal kiegészülve, de a régi szereplők is megmaradtak. Aztán Bence Gyurival utoljára akkor kerültünk megint közel egymáshoz, amikor én kijutottam öt hónapra Amerikába. Váratlanul az ölembe pottyant egy Fulbright-ösztöndíj. A Columbia Egyetem közelében van egy nagy nemzetközi diákszálló, ott laktam egy vagy másfél hónapig, és kiderült, hogy ugyanannak az utcának a másik oldalán lakik Bence. És akkor összejöttünk, sőt nagyon kedvesen segített nekem ott elintézni a különböző adminisztratív ügyeket. Ki kellett például váltani a Social Security numbert, a társadalombiztosítási számot, mert enélkül nem lehet létezni Amerikában. Ez nekem nagyon nehezen ment volna egyedül, de ő tudta, hogy hova kell menni, mit kell csinálni. Aztán még találkoztunk Pesten is, de már ritkábban. Ja, és most jut eszembe: kollégák is voltunk egy darabig az Európánál a hetvenes években, sőt szobatársak. Ott nyomta a kezembe a Charta '77 melletti első petíciót. Ő csak szerződéses munkatárs volt, a kiadó könnyen megszabadult tőle.

– *Több mint hatvan éve indult a költői pályád. Érzékelsz valamilyen változást a pályád különböző szakaszain abban, ahogy írsz? A technikában, az ihletben, a költői figyelemben, az intenzitásban mi változott az évek során?*

– Az első változás azzal függ össze, amiről már beszéltünk, hogy elkezdett túl könnyen menni a versírás technikai szempontból. Tehát a költői formák, mindenekelőtt a jambus, a rímes jambus, az már túl könnyen ment, és gyakran éreztem úgy, hogy elviszi a verset másfele, mint ahova én szeretném. Meg aztán amíg az ember nem eléggé érett költő, addig egy adott formához nagyon könnyen tapad annak a formának a használata során kialakult költői nyelvezet. Tehát azok a korai verseim tele voltak Kosztolányi-, Tóth Árpád-, néha aztán József Attila-reminiszcenciákkal. Aztán jött a Pilinszky-hatás. Szóval, amikor komolyabban elkezdtem a versírást, úgy éreztem, hogy ettől meg kell szabadulni, és akkor az első kötetem nagy részében inkább szabadverseket írtam. Lazán szabad, tehát nem kassáki értelemben szabad verset, hanem rímtelen és föllazított

jambust, itt-ott más antik versmértékelemekkel lazított jambusokat. És amikor úgy éreztem, hogy most már a saját verseimet írom, már nem fenyeget az a veszély, hogy óhatatlanul más modorába csúszom át, ha kötött verset írok, akkor mertem újra ilyeneket írni. Ez kicsit összefüggött azzal is, hogy akkor volt egy súlyosnak látszó betegségem, koszorúér-szűkület, amit szívkatéterezéssel diagnosztizáltak. Akkor először érintett meg komolyabban az, amit addig csak elvben tud az ember, hogy halandó. És talán ez is belejátszott abba, hogy elkezdtem hagyományosabban költői verseket írni.

Lator Lászlónak van egy szép verselemző esszéje az egyik ilyen versről, a *Te megjelensz-e?* címűről. Ő is azzal kezdi az elemzést, hogy talán a betegség, az idő felismert szűkülése (zsugorodása) vett rá, hogy feladjam a korábbi tartózkodást. Ez a vers az ő belső eszményéhez persze közel is áll, érezhető a leírásból az öröme: milyen jó, hogy végre rájöttem, hogy lehet ilyet is írni.

– *„...hogyan segíteni fog / ez a kényelmes, ósdi mérték”?*

– Igen. Ma pedig már úgy vagyok velem, hogy nincs előre eldöntött versírói stratégiám, szóval nem tudom megmondani előre, hogy ha legközelebb tudok verset írni, akkor az milyen lesz. Ha most megdöntök, az utóbbi néhány verset, amiket írtam, mert ritkán írok sajnos, van köztük egy teljesen szabályos, kötött formájú és kettő szabálytalan, ami kicsit jambikus, de alapvetően szabadvers.

Sőt, abból az egyik úgy lett, hogy ott erősen használom Esterháznak a vendégszöveg-technikáját, vagyis a Rácz Aladár-ról szóló versnek több mint a fele valójában Rácz Aladár szövege, amit ő elmondott a rádióban. Én csak szépen leírtam, és verssorokba tördeltem. Kicsit jambikus néhol, de nem kitalált vers.

– *Használtál egy szót az előbb, azt, hogy sajnos. Hogy sajnos ritkán írsz. Köz hely a műveidről írott kritikákban, hogy Várady Szabolcs kevés verset ír, illetve keveset publikál. Említetted, hogy már Laky Péter rámutatott a meddőség veszélyére. Nem következhetne a formai bravúrból az ellenkezője? Az, hogy elindítod a versírói technikát, és születnek versek. Nem az elhatározáson múlik ez?*

– Nem az elhatározáson. Nem. Ritkán jön az az impulzus, hogy úgy érzem, hogy most nekem muszáj verset írni, vagy hogy van valami, amit muszáj megírnom, kiadni magamból versben. Inkább kettősség ez. Itt van a technikai készség állandó megléte és a versírói, nevezzük jobb híján ihletnek, a hiánya. A tech-

Európa Könyvkiadó – Benyhe János, Lator László, Katona Tamás, Vas István, Várady Szabolcs. Fotó: Gara György, 1995

nikai készséget, azt nagyon sok versben kiéltem. Különböző személyek felköszöntésére, vagy irodalmi játékok alkalmából, amikor feladatokat kellett megoldani. A Nyugat századik évfordulóján volt egy hosszú sorozat a tévében, ahol három csapat versengett egymással, mindegyikben volt egy vagy két költő, és az egyik feladat az volt, hogy paródiákat kellett írni, én Kosztolányiról, Adyról, Weöres Sándorról írtam. Volt olyan feladat is, hogy közismert magyar verseket kellett átírni más stílusban és formában. Ezeket nagyon élveztem, mint játékokat, és aztán most Kőrösi Imre barátom rávett tavaly, hogy csináljunk ebből egy kötetet. Illetve már megjelent az ilyen jellegű versek közül a hatvanadik születésnapomra készült vastag könyvben is néhány. Ebbe az új kötetbe csak olyat raktam bele, ami még nem jelent meg sehol kötetben.

– *Hat versesköteted van, mindent összevetve, és van egy versed, amelyik ötben szerepel. Tudod, melyik az?*

– Csak egy ilyen van? Melyik?

– *A Verses levelezőlapok. Ez már ott volt az első kötetedben, felvetted a másodikba, majd a húsz évvel ezelőtti összegzésbe, A rejtett*

kijáratba. *Benne van a mostani válogatott kötetben. És ott van az Alkalminak a hátoldalán. Tehát ez egy kiemelt pozíciójú vers.*

– Hát igen, a második kötetnél az volt a baj, hogy éreztem, jó lenne már egy új könyv, de nem volt egy kötetnyi új versem. És akkor azt találtam ki, hogy két ciklusra osztom a kötetet. Az első fele válogatás az első kötetben megjelent versekből, a második fele pedig az új versek, így is egy aránylag vékony kötet lett belőle. Az *Alkalminak* tulajdonképpen nem része, hanem inkább a mottója vagy a magyarázata ez a vers. Az akkori felfogásom szerint kötött formákban már nem lehet érvényes verset írni, de mivel az ember tudja a kötött formákat, ezért teljesen nem is akarja veszendőbe hagyni ezt a tudását, és akkor legalább játékból és alkalmakból csinál vele valamit. És így kézenfekvő volt, hogy akkor ez odakerüljön a kötetnek a hátlapjára, tehát nem bele a kötetbe.

– *Ez a vers ars poetica is, ugye?*

– Hát olyasmi, legalábbis akkor így gondoltam, aztán ezt egy kicsit visszavontam azzal, hogy elkezdtem írni kötött formákban is. Van egy kis prózám, a Holmiban jelent meg, az a címe, hogy *Miért egy Jékely-kötet?* Amikor Jékely századik születésnapjáról akartunk megemlékezni a Holmiban, akkor szerettem volna én is írni valamit. És Réz Pál azt kérdezte tőlem, ami az esszém címe lett, hogy miért egy Jékely-kötet? Mert a *Régi holmi* című versemben szerepel az a sor, hogy „Az asztalon egy Jékely-kötet”. Miért pont Jékely? Ezt próbáltam megmagyarázni, és ez az írás egy kicsit magyarázat arra is, hogy milyen viszonyban vagyok a kötött formákkal. És hogy mikor mertem először, és miért és hogyan úgynevezett szép verseket, szép sorokat leírni, és ez hogyan kötődik Jékelyhez. Lator László előbb idézett esszéjének egyébként ez a címe: *Mit várhatunk Melpomenétől? A Verses levelezőlapok* ugyanis így kezdődik: „Melpomenétől mit se várhatunk.”

– *A Verses levelezőlapok a társaságról is szól, a társiasságról, a szellemi örömről, és szól arról is, hogy van egy szürke kor, és ahhoz kialakítunk valamiféle viszonyt. Ha jól értem, ez egy távolságtartó viszony. Te nem nagyon politizálsz a verseidben.*

– Igen, ezt lehet mondani. A politika leginkább 1968-ban volt nekem versírásra ingerlő élmény, elsősorban azért, mert az a kör,

amelyikben akkor szorosan benne voltam, erősen politizált. Akkor a csehszlovákiai eseményeket állandóan figyeltük, és ahogy egy versemben leírtam, itt hallgattuk a rádiót a szobámban, még az is előfordult, hogy több mint húszan szorongtunk ebben a kis helyiségben. Abban az időben született néhány politikai versem, aztán már csak ritkán. A politika viszont gondoskodik róla, hogy némelyik régi vers úgy hasson, mintha ma írtam volna. „Itt nem lesz eső, csak gyűlik a por.”

– *Ide tartozik az Egy kívülálló, ha volna ilyen. Ennek az idei válogatott kötetében az eredeti, csonkítatlan változatát közöld. Húsz éve, A rejtett kijáratban még meghagyta a cenzurális kényszerből létrejött, elhallgatásokkal dolgozó változatot. Nem gondoltál arra, hogy legalább az utószóban közöld a korábbi, csonkított szöveget?*

– Nem akartam annyira önmagam filológusa lenni. Ezt ugye Füst Milán csinálta a saját kötetében. Ő sok versét átdolgozta, és mindig közölte hátul az eredeti szövegeket, és még a róla írt kritikák szemelvényeit is. Ennyire nem akartam belemenni a részletekbe. Különben is, ma már más a helyzet, mint Füst idején. Akinek nincs ott a könyvespolcán a régi kötet, az is percek alatt megtalálja az interneten. Azt viszont megmondom az utószóban, hogy ez itt most az eredeti szöveg, és ebben a formában először jelenik meg.

– *Az egyik leghíresebb, több nyelvre lefordított versedbe is belenyúltál most. A Székek a Duna fölöttől van szó, amely mindenféle értelemben ikonikus vers. „Az a két szék, / fontos, hogy ezt megértjük, semmiképp sem / glória a fejünkön.” Ebből ennyi maradt: „Az a két szék korántsem / glória a fejünkön.” Miért gondoltad azt, hogy módosítani kell ezt a szakaszt?*

– Zavarban is voltam vele, mert ezt a verset tényleg sok nyelvre lefordították, angolra kétszer is, sőt most éppen egy harmadik fordítás is készült nem olyan régen. Gondolkodtam, hogy szabad-e hozzányúlni. De engem már nagyon régóta idegesített ez a része. Úgy éreztem, hogy egy kicsit túl van magyarázva, főleg, mert utána jön még egy-két hasonló jellegű fordulat, és valahogy soknak éreztem.

– *Erről a versről készült egy kép is.*

– Igen, William Jay Smith, amerikai költő fordította le először. Nem vagyok benne biztos, de nagy valószínűséggel Vajda Miklós se-

Borkóstolás előtt a Disznókőnél: Körizs Imre, Mészáros László birtokigazgató, Várady Szabolcs, Bognár Róbert. Fotó: Jenei László, 2022

gítségével, mert Smith nem tudott magyarul, de Vajda a *Hungarian Quarterly* szerkesztőjeként sok költőt bevont, úgy gondolta, hogy az a fontos, hogy jó költők csinálják a szöveget, nem az, hogy tudjanak magyarul. Nagyon sok dilettáns fordítás megjelent külföldön élő magyar szerzőktől, akik megtanulták az idegen nyelvet, csak éppen nem voltak költők, vagy nem eléggé költők ahhoz, hogy versnek meg tudják csinálni. Vajda beszervezte többek közt Smith-t, és készült egy angol nyelvű antológia *Modern Hungarian Poetry* címmel, a Columbia University Press és a Corvina közös kiadásában. Abban van tőlem két vers, a *Székek a Duna fölött* és az előbb említett *Egy kívülálló, ha volna ilyen*. A kötet készülő anyagából két vers megjelent a *New Yorker* című tekintélyes amerikai lapban. Tornai József egyik verse, meg a *Székek a Duna fölött*.

Smithnek volt egy festő, grafikus barátja, John Wesley, akinek annyira megtetszett a vers, hogy csinált róla egy kis képet, két költő ül a hídon. A versnek abból a mozzanatából csinálta a képet, amikor, ahogy visszük át a két széket a fejünkön a Szabadság hídon, a híd közepe táján elfáradunk. Leültünk a két székre és rágyújtottunk. Két árnyfigura egy képzeletbeli hídon. Ez a kép rajta van a második kötetem címlapján. A két figura szerintem jól

el van találva. Van fénykép mind a kettőnkéről a kötetben, és történetesen mindketten cigarettázunk, de így is nagyon meglepett a dolog. Hát még az, amikor nemrég arról értesültem, hogy – talán a Sotheby's aukcióján – elég sok pénzért, több ezer dollárért elkelt ez a kép, és még egy kis leírás is volt hozzá. Nagyon alapos, elmondja, hogy hogyan készült a kép, kinek a verse alapján, és még a versből is idéz valamit.

– *Ez egy nagyon képszerű vers, el tudjuk képzelni a jelenetet. A versesköteteid címeire ez egyáltalán nem jellemző. A Ha már itt vagyot még lehetne pozitívan folytatni, ha már itt vagy, akkor csináljunk valamit, de van benne valami esetlegesség. A Hátha nem úgy van a kétely kifejezése. A rejtett kijárat pedig egyenesen kimenetel valahonnan, ráadásul még rejtett is. Nem túlságosan megfogható címek. A negyedik kötet aztán optimizmust sugall, De mennyire, bár ennek sincs egy konkrét tárgy a középpontjában.*

– Sőt, ez kétféle formában fordul elő a kötetben, egyszer felkiáltójellel, egyszer kérdőjellel. Tehát valóban szándékosan nem egyértelmű. Bár az első sugallata tényleg inkább a pozitív megerősítése valaminek, hogy így van, de még mennyire, hogy így. De alapvetően azért arról van szó több változatban, hogy jól emlékszünk-e a korábbi dolgokra. Hát igen, sajnos azt lehet mondani, hogy a bizonytalanság vezérmotívum nálam. És nem csak a dolgok iránti bizonytalanság, hanem nagy szavakkal akár azt is mondhatnám, hogy a saját létezésem bizonytalansága. Az önmagamban való bizonyosság hiánya. Valaki egyszer mondta is nekem, hogy legyél, ne csak markírozd.

– *Egyik versedben szerepel is, hogy visszafogott pasas vagy. Talán ez is összefügg ezzel a kétellyel?*

– Hát igen, ott a vers ezt aztán tovább boncolgatja, és nem éppen hízelgő eredményre jut. Pedig Vas István figyelmeztetett rá, hogy ne mondjak magamról rosszakat, mert az emberek könnyen elhiszik. Be is fogom a számat, jó?

FERENCZ GYŐZŐ

Társalgások V. Sz.-szel

Hadd köszöntselek, drága jó Szabolcsom!
Te nem méred a szavaidat olcsón,
És nem szívesen adod őket kölcsön:
Társalgásunk bármilyen köntöst öltösn,

Csak hallgatsz mélyen – locsogjon a kulcsín –,
Legfeljebb közbehümmögsz néha bölcsen.
Éveid pincéjében, íme, nyolcvan,
Hümmögésektől roskadozó polc van.

De lépj be, Olvasó, és nyisd ki *ad hoc*
Akármelyik karcsú nyakú palackot,
Már gyöngyözik a Poézis nedűje!
Hát tölts, s a hümmögéseknek ne dőlj be.

*

De jöjjön itt valami komolyabb most,
hagyjuk a kizsigerelt tiszta jambust,
félre a rímekkel, nem kell a sok trükk,
mellyel az olvasót traktálni szoktuk.
Érd be ezzel, ennyire futja tőlem,
minden sor végén megbotlik a tollam.

*

Más kell, régi, kipróbált formák! Jöjjenek inkább
Klasszikusan veretes, ünnepi versezetek.
Rajta, dobogjon az antik láb, ütemükre köszöntlek,
zengje a disztichonom: dísz, te, honom kebelén!

*

Új magyar Horác, születésnapodra
kezdtém írni ezt, de az élet sodra
folyton eltérít. Bizony ez nem óda,
versnek is ócska.

Mégis azt kérem, ne hajítsd sarokba,
 mint egy rossz bögrét, ha a széle csorba.
 Jól jön az még, tölts bele sűrű bort a
 téli napokra.

*

1975. július 28-án a délelőtti órákban G. I.-vel,
 aki az angol tanszéken tanárom volt, felszálltunk a 2-es
 villamosra,
 hogy az Erzsébet hídtól elmenjünk a Kossuth térig,
 ahol egy impozáns épület ötödik emeletén működött
 az Európa Könyvkiadó. Másodéves egyetemista voltam,
 előző félévben jártam G. I. műfordító szemináriumára.
 Kis terjedelmű fordítói életművem ekkoriban
 egy Edmund Spenser-sonettből állt.
 A késő tizenhatodik századi költő versének strófákon
 átkanyargó
 négyszeres rímei bármennyire nehéz formai feladat elé
 állítottak is,
 egyetlen sonett mégiscsak sovány teljesítmény.
 G. I.-t azonban ez nem zavarta. A következő tanévben
 ösztöndíjjal
 az Egyesült Államokba készült, és elutazása előtt
 valószínűleg
 el akarta rendezni lezáratlan ügyeit. Hogy másodéves
 tanítványa is
 annak számított, bizonyítja, milyen elhivatott tanár volt.
 Az Európa Könyvkiadó épületét jól ismertem, igaz, nem az
 ötödik,
 hanem csak az első emeletét, ott működött ugyanis az a
 rendelő,
 ahol gimnáziumi éveimben a kosárlabdacsapat tagjaként
 évente sportorvosi vizsgálaton kellett megjelennem.
 Szimbolikus jelentőséget tulajdonítottam annak,
 hogy míg fizikai állapotomat az első emeleten mérték fel,
 a szellemit hamarosan az ötödiken fogják.
 G. I. otthonosan mozgott a kiadóban, ahol korábban
 éveken át maga is szerkesztő volt. Elhaladtunk L. L. szobája
 mellett,
 ahol egyszer már jártam, de L. L. versfordító
 szemináriumára

csak a következő tanévben kezdtem járni. V. Sz. szobájának
ajtaja mellett
a névtáblán szerepelt az akkor már nagy öreg költő, V. I.
neve is,
aki V. Sz. atyai mestere volt, hézagos irodalmi ismereteim
erre már akkor is kiterjedtek, és aki már nyugdíjas volt,
de gyakran bejárt a kiadóba, amit viszont nem tudtam.
Aznap nem volt bent, így V. Sz. csupán egy másik
szerkesztő társaságában,
akinek monogramját, mint a tárgyhoz szorosán nem tartozó
mellékszereplőét, mellőzöm, ült a nappal is sötét szobában
a lichthofra néző ablak elé tolt asztalánál. G. I. elmondta,
mi járatban vagyunk. A szűk irodában nem volt hová
leülni,
így mindketten állva vártuk, hogy V. Sz. elolvassa
szonettfordításomat.
Hümmögött egy sort, talán a torkát is köszörülte,
aztán kihúzta íróasztalának jobb felső fiókját,
ahonnan egy kisebb paksamétát vett elő, és átnyújtotta.
W. M. Thackeray már vagy tíz éve készülő kétkötetes
esszégyűjteményének
versbetétei voltak, ezeket tudná adni, mondta, hogy
lefordítsam,
talán a határidőről is említést tett, ezt már nem tudom
felidézni.
Ezután G. I.-vel elköszöntünk, zsákmányomat boldogan
vittem haza.
Ez volt életem első kiadói megbízása, de számos más
dolognak is a kezdete.
Ennek a külső szemlélő számára jelentéktelen történetnek
olyan elágazásai vannak, amelyek kifejtését más
alkalmakra tartogatom.
Azt azért hozzátenném, hogy pár hónappal később
a fordításokat R. K., az angol tanszék másik tanára nézte
át,
ezzel, mondhatnám, a kör bezárult, csak hogy az ilyenfajta
körök
sosem zárulnak be, koncentrikusan tágulnak-terjednek
a végtelenségig, és más koncentrikus körökkel metszik
egymást,
ezért ezt a kört mégiscsak lezárom itt. G. I. akkor
harmincöt éves volt,

V. Sz. pedig harminckettő. És hogy a többi szereplőt se hagyjam ki,
V. I., aki nem volt a szobában, hatvanöt, R. K. ötvenhárom, L. L. negyvennyolc.
Én huszonegy. Ahogy az huszonegy éves fiataloknál lenni szokott,
bele se gondoltam, hogy G. I. és V. Sz. mennyire fiatalok. Igaz, G. I. ezt jól leplezte hajlott testtartásával, öreges szívélyességével,
V. Sz. pedig szolid eleganciájával. Amúgy nem sok közös vonás volt bennük.
De a szememben mindketten beérkezett, sőt megállapodott emberek voltak,
akik, hogy így volt-e, mindegy, az irodalom belső köreihez tartoztak,
ahová általuk azon a délelőttön, úgy hittem, bebocsáttatást nyertem.
G. I. tizenegy éve meghalt, belegondolni is rémületes. Abba is, hogy meghalt, és abba is, hogy már tizenegy éve, abba pedig még inkább, hogy mennyi mindent nem beszéltünk meg
bebocsáttatásról, egyebekről, amíg még lehetett volna.
V. Sz. viszont nyolcvanéves, és gyakran, ha nem is olyan gyakran,
mint szeretném, beszélgetünk. De sohasem ilyesmiről. Ha találkozunk egy hangverseny szünetében, vagy sört iszunk
a Gellérthegy oldalában, mondjuk hetvennek látszik. Ha tíz lépést hátrébb megyek, hatvannak. Húsz méterről már csak ötven. Lépek egyre hátrébb, kerülök egyre közelebb.
Összemosódnak, elválnak az évek. Ahonnan most nézem, persze,
V. Sz. egyszerre harminckettő és nyolcvan. A különbség évről évre nő,
a távolság mégis egyre csökken. Hogy van ez?
Hadd merevítsem ki ezt a pillanatot, ha csak egy pillanatra is,
egyszerre harminckettő és nyolcvan,
mindkettő egyszerre, így van jól, jól van.

RADNÓTI SÁNDOR

„Nem ezért / kezdtem el én pengetni a billentyűknek a húrját”

Várady Szabolcs alkalmi verseiről

Nem saját kezdeményezésre, hanem baráti-tanítványi nógatásra született meg az *Alkalmi* című kötet (Miskolc, Műút, 2023). Várady szigorúan, talán kissé túl szigorúan különbözteti meg magában a költőt és a versifikátort, a nehezen – néha hosszú évekig sem – születő verset és a könnyen perdülő rigmust.

Ebben a megkülönböztetésben érezhető valami régies. Valaha az általános műveltségnek ha nem is föltétele, de szívesen vett része volt az alkalmi verselés, jeles események idején en-szerzeményekkel előrukkolás, a latinos formákban való jártasság saját próbákkal igazolása. Ez a kultúra még ma is föl-fölbukkan. „Most igyunk hát! Ugye, srácok? / Tanultuk hiszen Horácot: / ne firtassuk, meddig tart” (*Pohárköszöntő a 43. érettségi találkozóra*). Petri György *Már csak* című szonettjének első szakaszát Várady megírta hexameterben, írt belőle disztichont, alkaioszi, szapphói, aszklépiadészi strófát. Várady és Lator László arra próbálta rábeszélni a híres színészt, hogy születendő lányának Mácsai Flóra legyen a neve, mert az szép adoniszi sor, míg a vezetéknév daktilusa és az Adél név jambusa között egy pillanatra meg kell hökkenni.

Az ilyen szemlélethez a ma általánosnál komótosabb életvitel tartozik, amelyben nagyobb szerepe van az ünnepnek, a játéknak, az időöltésnek, a bizalmasságnak, a barátságnak, no meg a borkóstolásnak. Lám, ezek szerint az alkalmi versek gyűjteményéből is kiolvasható egy világlátás, amely korántsem azonos a lírai korpuszával.

Alkalmi: ünnepi alkalmak, felköszöntők, tréfás levelek, rím- és ritmuspróbák, antik metrumok, középkori és reneszánsz versformák, paródiák, költői versenyek megadott tárgyra, mesterei csacsi-pacsi, hosszú rímötletek megverselve, viccek. A paródiák leleményesek, mert nemcsak a Karinthy-féle klasszikus modellt

folytatják (azt is, legjobb belőlük a *Kosztolányi Dezső: Éjjeli iramat*), hanem más lehetőségeket is kipróbálnak: híres költők ismert témáira modern szleng-átiratot (*Füstbement teru*: „Anyukámhoz már benézek, / rég nem láttam, na de tényleg, / nem lehet már halogatni, / még meg talál halogatni”), az ismert dallamokra és ritmusokra más szövegeket – bóbíta helyett kólíka, és ennek összes következménye – stb.

Általában is az egész kötet parodisztikus, amennyiben Várady sokszor a fejében zsongó magyar összköltészetet applikálja a legváltozatosabb módokon. A Bóbíta ritmusemléke Mesterházi Mónika keresztnévére is mintát szolgáltat. A Széchenyi Ágnes kerek évfordulóját köszöntő versben olvasott „egy szó, ez nyilallott” könnyen utat talál Arany János sorához – „Egy szó nyilallott a hazán keresztül” –, amely a nagy névrokon emlékezetét ünnepli. Az *Episztola Réz Pálnak* a „Mylord!” megszólítással a magyar Shakespeare duktusát ölti magára, annak Kálnoky-féle híres paródiáját is – tudva, tudatlanul? – beleépítve: „én az ős lak külsőbb szélein” („Felség, a franc föld künyső parlatán”). A Lakatos Marinak és Fodor Gézának küldött levelezőlap utolsó két sora [„két vándor bárd, két porlepett, mi: / Szabolcs, Gyuri (alias Petri)"] kettős utalás, Weöres *Orpheusz* című négysorosára (mivel nem közismert, nem állom meg nem idézni teljes egészében: „Íme a vándor, porlepete énekes, akinek garast hajítsz, / az idegen, a másféle, akit rettegve keresztre vonsz, / önnön benső, igazi arcod, akit nem ismersz, / nélküle tested akollá sötétül, eszméleted ura”), illetve Domokos Mátyás Weöres-könyvének címére. A *Kiss Zsuzsa 60* első sorában („Ó Európa hány határ”) az *Egy szerelem három éjszakája* emlékét sejtem, az pedig bizonyos, hogy a megtisztelő módon nekem ajánlott disztichon a XIX. század első felének hősbaritonjából, a *Mohácsból* és a *Husztból* lett kikeverve.

Mindez folytatható volna még, de talán ez is elég a lényeg megmutatására. Az *új vécédeszkára – miután Kőrizs Imre megvette, elhozta, sőt fel is szerelte* című költemény („A vécédeszka pompásan bevált, na! / Ráülni mindahányszor élvezet, / könnyülte szemmel ott könnyülten áldva / az elhozó, felsrófoló kezét”) bravúros szóviccel fölszerelt harmadik sorának átfordulásában a negyedikbe megint csak ott érezzük a magyar költészet *összpépét*, s ezért is ezúttal nem tudnék rámutatni egy konkrét modellre.

Am a téma rávezet Várady Szabolcs egy „komoly” versére, a *Vécétartály-villanellára*, s fölmerül a kérdés, az miért került az érvényesnek ítélt halmazba, emez pedig miért nem. Igaz, a banális panasz („a vécétartály magától ürül”) költői tárgyként való vic-

cessége mögött fölleben a tárgyak bosszújának, önálló életre kelésének szintén banális, de éppen a banális tárgy paradoxona révén poétikailag megemelt témája, míg az e kötetben szereplő vers szándékosan őrzi banális alkalmiságát, s ezzel az áldásmondás, a benedikció parodisztikus vonását, holott a baráti-tanítványi szeretetszolgálatnak ez a beszerzés és fölszerelés éppoly kézzelfogható szimbóluma, mint maga a jelen kötet.

Van aztán még meggyőzőbb összefüggés a „valódi” költészettel, a *Margócsy István 70.*: „Zajdul a klasszikusok temetője, ha arrafelé jár. / »Élek, vagy mi a kő!« – talpra Petőfi szökik. / »Múmiabalszamomat Margócsy vakarta le rólam!« / Hinnye, az áldóját! – ámul a kánoni pap. / És aki most él: él? Vagy mímeli csak? – kitapintja, / s élteti is, ha igen. 'Tesse az Isten is őt!' Itt nem a kézenfekvő „mi a kő”-re, vagy a valószínűleg *hapax* Arany-féle „kánoni pap”-ra szeretném fölhívni a figyelmet, hanem arra, hogy ez a megsüvegelés utal Várady Szabolcs egyik legszemélyesebb lírai problémájára. „És aki most él: él? Vagy mímeli csak?” – ez a sor több versére rímel, leginkább talán a *De te éltélre*.

Következő idézetem más irányba mutat. A *Csak egy bokatorés* című vers a következő: „Ha eltörik a porc alatt, / hát istenem, nem porcelán. / De mit szól hozzá Polcz Alaine? / És Paul Celan?” Ez a vicc nyilvánvalóan a Karinthy-féle „Ezt mondtam csak a széphangzás mián”, pontosabban az összehangzás körébe tartozik, s Várady szemében föl sem merülhet, hogy egy verseskötetébe fölvegye.

Igen ám, de egy évtizeddel fiatalabb pályatárs költői életművébe részletként minden további nélkül beleillene. Ahogy a költői egyetemes pép, a magyar összköltészet kiaknázásáról szólva állandóan Parti Nagy Lajos is az eszemben járt, akinek *Létbüfé* című kötetét annak idején sok tekintetben hasonlóképpen jellemeztem. Igaz, Parti Nagy a költő és a vers közé beillesztett egy médiumot Dumpf Endre néven. De ez azon a lényegi különbségen nem változtat, hogy Várady a magyar költői tradíció folyamatosságának, és e kontextuson belüli megújításának jegyében meghatározott ötleteit (idézeteket, asszociációkat, pastiche-t racionalizálatlanul maradt egybehangzásokat) nem tartja költői munkássága részének, Parti Nagy Lajos viszont ugyanennek a költői tradíciónak a mixtúráját hozta létre, nem tartva föltétlen kötelességének a bármily távoli racionalizálást, s ezzel sokkal nagyobb cezúrát hozott létre a hagyományhoz képest.

Nagyszerű, hogy megvan ez a kötet, s talán a limerickek java megjelent a *Magyar badar* című antológiában. De ugyanígy indokolt

lenne a dalszövegek könyvét is kiadni. Annak idején a Holmi szerkesztőségében ironikusan két vágyálom állt egymással szemben: Réz úré, aki megelégedett a megszerkesztett lap egyetlen példányban való kinyomtatásával, amelyet ő olvasott volna, és az enyém, aki hatalmas sorokat szeretett volna látni az akkor még létező újságos standok előtt, várva a folyóirat érkezését. Várady Szabolcs szerzeménye, *A színházi tűzoltó dala* parodisztikusan ugyan inkább Réz mintájához közelített, de azért boldogan gajdoltuk, s óbégatjuk néha még ma is Závada Pállal: „Ne legyen tűz és ne legyen víz, / Néző ne legyen több mint tíz.”

G. ISTVÁN LÁSZLÓ

Sermo

Várady Szabolcsnak

„Kezdetemben a vég”, kezdem puha hexameterrel,
illik-e? nem?, ezt még Eliot sem tudja egészen.
Jó lagaros sztikhosz, kifeszülhet rajta a sermo,
most veled így fecsegek, s ha te szót kérsz, éled a dallam,
mélyréteg-szólam lapul ott, ám senki se érzi,
hallani senkinek ezt nem kell, az elég, ha te hallod.
Írhatnám *polgár*, ha beszélsz, már *válogatottan*
rostál benned a nyelv, tudd hát, inkább irigyellek,
mert, ha bennem is ébred a szó, én öntöm a verset.
Benned az Én maga szellemmását megjeleníti,
jó *modus moderationis*-hangod sose fárad,
(ezt így írta a Pór Péter meg a régi Jelenkor),
billeg benne a zárlat, célhoz nem jut a szólam,
és ez a cél: sose mondani el végére jutottan
azt, aminek végén nem várhat más, csak a kezdet.
Ám ha Weörest szavalod, látszik, te is angelicus vagy.
Jó Malamudnak az angyala inkább és nem a Rilke
angyala, angyalszárnya suhog szét verssoraidból.
Alkalom és a barátság ajzza az író-íjad –
(spondeiadzón is beleférhet, s tűri a sermo).
Annyi anekdotikus figurát adtál minékünk, hogy
ebből most csak a „Gaál meg a Rusznyák” fér be a versbe.
Szigligeten látlak, befagyott tavon átloholunk vagy
átsétálunk inkább, ott baktatsz a Somával,
mintha híd sem lenne, a kis szigetet kikerüljük.
Úgy fagy rád a hideg, hogy az arcodat enyhe pirossá
sem rajzolja a zúzvara-rejtjelet ágakon író
friss január. Te, Szabolcs, te a verseid úgy dalolod, hogy
módjával dalolod ki beszélve-örökre apályod,
büszke lehet benned, mondom még egyszer, az ihlet,
mert a kimondás ellen megfeszülő anyagot csak
így izzíthatod át, te tanítod, most is Arannyal
s József Atillával minékünk, kik még a nyomodban
mély húron fecsegünk, hogy megtüzesedjen a sermo.

Kőríz Imre is írhatná neked ezt, de ha én írom, kérlek, sose bántódj meg, megsértve ne érezd ettől még magadat. Mert kellhet tán önutálat s önkivület, még hogy, ha utóbbit bennem az Isten bővebben keveríti is ihlet-méz-anyagába.

Jó ez a hang, tetszik, tanulom, jöjj hát, önutálat, úgy viselhetem el csupa-mocskát ennek a kornak (s jó, hogy a hosszú ú meg az í is így, röviden szól, mert a licencia ezt is hagyja nekünk beleszólni, hosszú sermóban megfér az ilyen, te ne tudnád?) Éltessen csak az Isten, hosszan, nyolcvan után is, verset is, alkalmit, kérlek, hogy még sokat írd, mert fénylő Arany-érc lesz abból, hallom is, érzem, mézkeserű humorod belecsorgasd hát, amig élsz csak, s nyissál még sok-sok zárójelet, az sem baj ha nem zárhatja be azt már senki, csak egyik utódod. (Lásd, most nyitva hagyok jó emlékül neked egyet, hogyha megengedi kedved, később majd te fejezd be...

NÁDASDY ÁDÁM

A mérlegserpenyők

Várady Szabolcsnak

Szabolcs, én mindig felnéztem rád a komolyságod miatt. Hogy milyen profi módon műveled az irodalmat. Tudod a dolgok súlyát, és emiatt nagyon finoman tudod rakni a munkáidba az érzelmet és az értelmet. Mint egy mérleg két serpenyője, olyan az érzelem és az értelem, és vigyázni kell, hogy túlzottan el ne billenjen, mert akkor mind a kettő kiömlik. Ezt te nagyon tudod, és jól is csinálod. Semmi hiszti. Sőt, a komolyságodba beleillik a humor, mint az igazán jó humoristáknál mindig, ahogy Buster Keaton vagy Chaplin sose vihorászik. De ennél több is: az önirónia – abban sok tanulnivalóm volt tőled.

Nemrég alkalmam volt elolvasni némely fiatalkori, sőt egyenesen gimnazista kori verseidet és a körējük írott memoárodát. Megint ezt éreztem: milyen komoly voltál már akkor. Milyen komoly emberekkel vitattad meg a verseidet. Én meg csak vergődtem, elfutottam minden és mindenki elől, a kihívások elől, az irodalom elől. Gimnáziumi éveim alatt csak alkalmi verseket írtam, köszöntőket, ügyes paródiákat, csaszttuskákat (te még tudod, hogy mi az!). Aztán érettségi előtt történt valami. Két osztálytársam, Gábor és Sári igazi, felnőtt kapcsolatra léptek. Elkezdtek „privatizálni”, mintha egy paravánt vontak volna maguk köré. Éreztük, hogy ők már másutt vannak, nem az iskola padjai közt zajlik az életük. Gábor bizalmas barátom volt, de ettől kezdve alig válaszolgatott a kérdéseimre (ma már megértem: egy felnőtt kapcsolatot illetlenség volna úgy részletezni, ahogy a kamaszok a maguk ügyködéseit). A ballagás után annyit elárult, hogy titokban összeházasodtak – titokban, mert aki házasságban él, nem lehet iskolai tanuló. Sári szakított a szüleivel, és összeköltöztek egy albérleti szobába. Tizennyolc és fél évesen!

Csodáltam Sárít, és iszonyú féltékeny voltam, éreztem, ahogy csúszik ki a horizontomról. Ki akartam szívni a felnőttiségét, a határozottságát, mint egy pióca (kettejük közül ő volt a céltudatosabb, Shakespeare Júliája). Rettenő kuszaságba taszított ez az egész: mi bajom van velük, miért nem tudok örülni a boldogságuknak? Meg is találtam a választ: szerelmes vagyok Sáriba. Én ökör, mi-

kor nyilvánvalóan Gáborba voltam szerelmes. De ezt nem bírtam volna a tükörbe belemondani tizennyolc évesen. Sárinak vallottam szerelmet – ő persze elutasított, szokásos fanyar mosolyával fejcsóválva ennyit mondott: „Ezt nem akartam.” (Vajon miért így fogalmazott?) Nem volt mit tenni, hazamentem, és elkezdtem verseket írni. Szigorúan az asztalfiókomnak. Az első Sárihoz szólt, a címe *Rád kiáltanék*.

Kedves Szabolcs, hadd nyújtsam át neked ezt az első versemet. Ötvennyolc éve írtam, még soha nem mutattam senkinek. Nem hiszem, hogy jó, mert a mérlegserpenyők igencsak elbillennek, egyszer erre, egyszer arra. Hol itt a szakszerű mérce? Hol a férfias, összeszorított száj? Öniróniának nyoma sincs. Milyen jó lett volna, ha már akkor barátok vagyunk, és megmutathatom! De jobb későn, mint soha. Kérlek, ha időd engedi, adj bírálatot a versről. Komolyat, ahogy szoktál.

Köszönettel, Ádám

RÁD KIÁLTANÉK

*Örökké kelleni fogsz,
te furcsa asszony-lány.
Önmagamnál is közelebb vagy hozzám
itt, a szívemben.*

*Magam helyett téged akartalak,
te engem adtál: kínlódjak vele.
Másé vagy te, én csak magamé
titkaid előtt.*

*Rád kiáltanék, de magamat félttem
durva szavamtól, mert gyenge vagyok.
Őrjöngés helyett így utáncsom
torz fintorodat.*

*Örökké kelleni fogsz,
te furcsa, harcos lány.
Versbe fagyva, sebek alatt élsz bennem,
szerelem-fétis.*

(1965)

MÁRTON LÁSZLÓ

Szabolccsal és Imrével Csíkszeredában. 2023. május

Csíkszereda. Hideg tavasz.
Válogatott versek. Százhatvan oldal.
Nézem, hogy ezek közt akad-e bordal.
A kerítés mögött kuvasz.

A kávégép igen ravasz.
Szörcsög, de vizet csak a líra forral.
Imre vizsgáztat utcán, telefonnal.
Erdélyi pályatárs: „Szevasz!”

Kérdés: van-e pacalleves?
No és mi a helyzet a miccsel?
Darázscsípéstől zsibbad alkarom.

Szabolcs verse hideg felszín alatt heves.
Higgyük el, hogy a tragédia viccel?
Alkalmi vers? Költészet: alkalom.

KŐRIZS IMRE

Várady Szabolcs nyolcvanadik születésnapjára

Kukorít a kakas csőrével a szája:
Ilyen piros napon erre van muszája.
Kösse minden költő fel a gatyakorcát,
Mert ragyog ma rátok nagy nap, magyar orcák!

Szomját ma mindenki rá gondolva oltsa:
Nyolcvanéves lett hisz Váradyk Szabolcsa.
Ma neki füttyenjen minden rigó füttye,
E napot a Nap is csak miatta fűtje.

S legyen neki mindig jó stabil a dekli –
E sorok íróját mert ez is érdekli.
Neki illatozzon minden nyíló virág,
Neki bontson rügyet minden villó nyírág.

Nagy közös kis szívünk örömkönnyben ázik,
Isten éltesse őt bis zwanzig und százig.
Serkenjen a nemzet dicsőséggel reggel:
Köszöntse trombitás, ünnepélyes sereggel.

HORVÁTH KORNÉLIA

Petri György Várady Szabolcs egy versszakáról

A Réz Pál, Lakatos András és Várady Szabolcs által szerkesztett *Petri György Munkái I-IV* negyedik kötetében szerepel egy nagyon rövid, mindössze másfél oldalas írás. Ezt a Petri-szöveget a szerkesztők [*Versszakelemzés*] címmel látták el.¹ Jogosan, hiszen itt Várady Szabolcs versének mindössze *egyetlen* versszakát elemzi Petri, s jelzi, hogy a másik három versszak értelmezésére miért nem tér ki. Az alapgondolat pedig a *versnyelv prózásítása*, ami a Várady-versnek ebben strófájában valósul meg Petri elgondolása szerint.²

Miért is lehet ez fontos? Mert Petri itt a nyelvi-poétikai elemzés mintapéldáját hozza – holott nem volt irodalomtudós. „Csak” költő. A *close reading* jelentőségét emeli ki,³ miközben a költemény többi versszakát háttérbe szorítja. Elemzése egyetlen strófára terjed ki, mely így hangzik:

*Délután fölborult egy szék,
fölborult egy vitorlás.
Ez a megtorlás.
Amiért ideszöktünk.*

Petri, noha erről említést nem tesz, voltaképpen a jakobsoni poétikai funkció jegyében elemzi a versrészletet,⁴ amennyiben kifejezett figyelmet szentel a versritmusnak és a rímeknek, s ezek analízise mentén bontja ki a versszak értelmezését. Megállapítja,

---

1 Petri György, [Versszakelemzés], *Petri György Munkái IV. Próza, dráma, vers, naplók és egyébek*, szerk. Réz Pál, Lakatos András, Várady Szabolcs, Budapest, Magvető, 2007, 237–238.

2 „A többi strófához képest (1. „A fűzfák haja, a vonat zaja”, 3. „A teraszról pedig”, 4. „Onnan eljöttünk, ide szorultunk”) szándékosan prózává rontja a kezdő sort. Vö. *Petri György Munkái IV. Próza, dráma, vers, naplók és egyébek*, szerk. Réz Pál, Lakatos András, Várady Szabolcs, Budapest, Magvető, 2007, 237.

3 „Megér egy kis close reading-et.” Uo, 237.

4 Vö. Roman Jakobson: *Nyelvészet és poétika*. In: uó: Hang- Jel- Vers, Budapest, Gondolat, 1969, 211–257.

hogy a versszakkezdő *Délután* szó „három szótagnyi metrikai redundancia, az egész sort elnehezítő ballaszt. Ráadásul tartalmilag értelmetlen túlpontosításnak hat.” Ugyanakkor mégsem nevezhető túlzásba vitt precizitásnak: az idő, a napszak megjelölése funkcióval bír, hozzátehetnénk: némileg apokaliptikus funkcióval. Vagyis az időpont-megjelölés kapcsán megállja helyét Petri rövid érvelése: „(Nem mindegy, mikor?). Nos: nem.”

Itt a „költői”, ha tetszik, poétikai időről és térről van szó, amiről Heidegger is ír. Amiről azt mondhatjuk, hogy a dolgok a saját konstellációjukat, jelentőségüket csak az „itt és most”-ban, valamint ennek művészi „rögzítettségében”, pontosabban megalkotottságában tudják feltárni. Akkor azonban ez a belső lényegiség feltárulkozik, akár Van Gogh *Facipő* című festményén.⁵

Továbbmenve a versszakelemzésben, Petri a *vitórlás* – *megtórlás* rímpárt vizsgálja. S mintha Jurij Lotman „szellemében” értekezne, a két rím szó nyelvi-grammatikai különbségére hívja fel a figyelmet, miközben azok egybehangzása minden befogadó számára nyilvánvalónak tűnik.

Mint ismert, Lotman rímelmélete kifejezetten megvilágító, amennyiben a rímnek nemcsak ritmikai (pl. sorvégi) pozíciót és nem pusztán fonetikai (akusztikai) működést és hatóerőt tulajdonít, hanem ezek mellett nagy hangsúlyt fektet a rím szemantikájára is. Külön kiemelve, hogy az ún. tautologikus rímek azért nem váltanak ki tetszést az olvasóból, mert a tautológia a hangzás azonossága mellett a jelentés azonosságában is megmarad. Lotman érvelése szerint a rím azáltal válik izgalmassá, „felhívóvá”, amennyiben „a lehetséges legnagyobb hangzásbeli megfelelés mellett a rím szavak hordozta jelentés minél nagyobb távolságát képes prezentálni.” Vagyis a két rím szó szemantikai távolsága legalább akkora ható- és hajtóerejét jelenti a rímnek, mint a hangzásbeli összefonódás vagy hasonlóság.⁶

Petri érvelése azért is izgalmas, mert itt két névszóról, főnévről van szó (*vitórlás*, *megtórlás*), vagyis a leíró grammatikai kategória tekintetében aligha találunk közöttük különbséget. Petri azonban itt is rámutat a szinkron nyelvészet terén is rögzíthető elkülönböződésre, amely grammatikai eltérés rögtön bizonyos szemantikai különbségekhez is vezet, feltárva ezáltal a rím természetét: „A 2., 3. sorvégi rímpár leleményessége: felületes olvasásra szinte rag-

5 Heidegger, Martin: *A műalkotás eredete*, ford. Bacsó Béla, Budapest, Európa, 1988, különösen: 56–65.

6 Vö. Lotman, Jurij: *Szöveg, modell, típus*. In: uő: *Isméltődés és értelem*, 129–198., különösen: 129–143.

rímnek hat, pedig egyáltalán nem az: *vitórlás*, itt az *s* a valamivel ellátottság képzője (denominális nomenképző, mint *mázas*, *mézes*), míg a *megtorlás* *s*-e deverbális nomenképző.⁷ Vagyis már a leíró nyelvészet kategóriái felől nézve is kimutatható a két, hangzásban nagyon erősen egymásra „hajazó” rímző különbözősége.

Ami a jelentések milyenségét illeti: míg a rímhívó *vitórlás* egyszerű tárgymegjelölésnek hat, a *megtorlás* erőteljes fogalmi, biblikus jelentésekkel terhelt szemantikai mezőt hív elő. Vagyis a lotmani rímdefiníció, miszerint a rím akkor „erős”, mi több, akkor „hangzós”, ha a rímzavak között a nagyfokú hangzásbeli megfelelés mellett erőteljes szemantikai diszkrepancia is tapasztalható, itt tökéletesen teljesül. És Petri a „versszakelemzésében” valóban kitér a rímpár szemantikai vetületére is: „A rímpár tartalmilag is erőteljes kontraszt. Míg a *vitórlás* a vízparti táj banális kelléke, a *megtorlás*nak tragikus súlya van.”⁸

Petri bevonja elemzésébe a központosítást is, kiemelve a *megtorlás* szó utáni pontot mint írásjelet. Hogy ez „prózásításként” fogható-e fel, azt döntse el az olvasó: annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy a klasszikus versnyelv és versforma egyfajta „felszabdalásáról”, avagy átalakításáról beszélhetünk ebben az esetben (gondoljunk párhuzamként például az *enjambement* költői fogására). A központosítási eljárásnak ugyancsak a funkcióját firtatja Petri: „Miért tesz pontot Várady a *megtorlás* után? Mert így kihangsúlyozza a kétértelműséget az ok-, illetve célhatározói funkciók között. („Azért, hogy...”, illetve „Abból a célból, hogy...”).

Vagyis a *pont* a harmadik sor végén a lírai beszélő belső vergődésének, önismereti analízisének lesz a szövegben az írásbeli jele. Amire meglehetősen világosan válaszol a versszak utolsó sora, amely egyfajta – szinte biblikus – magyarázatot is ad a *fölborulás*ra: „Amiért ideszöktünk.”. Hozzátehetjük: a *szökés* a *fölborulás* metaforájaként hat: mindkét szó a rendből való kilépést, az azzal szembeni ellenlépést hordozza magában szemantikailag.

Igencsak érdekes, hogy Petri számára ez az írásjel, a pont egyenesen a Don Juan-motívumhoz vezet: „Vagyis megjelenik a Don Juan-motívum! Az istenkísértés, illetve a bűnhődés vágya. (Költőnk számára kiemelten fontos figura, vö. *Don G. Dong*.) A vers hőisében növekvő feszültség jele az is, hogy teljesen eltérő súlyú események grammatikai szinten nivellálódnak: „fölborult egy szék/vitórlás”. Hát nem mindegy?” Vagyis az írásjeltől – és a rímpártól – egy vilá-

7 Petri György Munkái IV. Próza, dráma, vers, naplók és egyebek, 237.

8 Petri György Munkái IV. Próza, dráma, vers, naplók és egyebek, i. m. 237.

A szigligeti társaság Ábrahámhegyen. Fotó: Várady Éva, 2011

gos szerelmi tematikáig jutunk el, amely rögtön a bűn és a bűnhődés (dosztojevszkiji?) gondolatával kapcsolódik össze, amely egyszerre tűnik univerzalisztikusnak és esetlegesnek – az egyes ember élete esetlegességének értelmében. („Amiért ideszöktünk.”)

Petri is hasonló módon fejezi be mikroelemzését: „És természetesen szöktünk.” A szökés (ennek a XX. századi magyar irodalomban egyik markáns intertextuális előzménye Szabó Lőrinc híres *Az Egy álmai* című verse lehet) éppen a rend, a rendszer, az „egyensúly” elleni „vétkezés”. Hogy véték-e, nem tudjuk. Hogy az egyénnek számot kell adni róla magának, azt a versszöveg elég világosan sugallja. A vers(szak) hőségének és lírai beszélőjének mindenesetre éppen ez az alapvető gondolata. Hogy lesz-e megtorlás? És hogy a fölborult szék/vitorlás a megtorlásnak jele- vagy előrejelzése-e? És a szökés vajon helyes lépés volt-e?

Azt mondhatnánk, itt nyilvánul meg a költészet ereje. Várady Szabolcs versszaka ezt tökéletes erővel demonstrálja. Azt, hogy a költészet nem válaszokat kínál, hanem szembesít lényegi, benső mivoltunkkal. És az ehhez kapcsolódó kétségeinkkel.

A választ mindenkinek magának kell megtalálnia. Ám ebben az irodalom, és különösen a lírai költészet igen sokat segít.

BALLA ZSÓFIA

Dalocska

Várady Szabolcsnak

Mit kívánhatunk egy jó barátunk?
Egészséget. Hosszú s jó életet...
Legyen, ki múltad gyújtja, összesöpri,
s legyen, ki bizalommal rád nevet.

Legyen erőd ezt ünnepelni
s mindazt, kit versed fölnevelt!

Az idővel az élet betelik.
Egyszer csak törvény állja el utad...
Van még út a szellemnek itt?
S ha van, mert lennie kell, akkor az melyik?

Szép hosszú életed ne őrizzen sebet.
Ne kelljen lelkednek semmit megbánnia.
Azt sem, hogy hova született.

Csak írd. Írd. Még, még! Verseket!

TOMAJI ATTILA

Várady Szabolcs 80. születés- napjára

2023-ban több kiemelkedően fontos Kossuth-díjas magyar költő ke-
rek születésnapját ünnepeljük, például Gergely Ágnesét (90), Várady
Szabolcsét (80), Király Lászlóét (80), Kiss Benedekét (80), Mezey Ka-
talinét (80) és Parti Nagy Lajosét (70). Közülük itt Várady Szabolcs-
ról lesz szó. Eszem ágában sincs felmondani a leckét, hogy ki is ő.
Ha valaki nem tudná, annak löttek, de ne lőjenek sort neki.

A *rejtett kijárat* című nagy kötetének húsz évvel ezelőtti megjele-
nésekor indult a *Késelés villával* beszélgetéssorozat, amelynek ak-
koriban Babiczky Tiborral voltunk az elindítói. Várady Szabolcs
volt az első vendégünk. A verseket, esszéket, műfordításokat, in-
terjúkat tartalmazó, mintegy negyven alkotó évet összegző kötet
akkor hatvanéves szerzőjével beszélgettünk a zsúfolásig megtelt
Nytott Műhelyben. Egy ilyen szokatlan összetételű, vegyes műfa-
jú könyv már önmagában is meglepetésszámba ment, és azonnal
felmerült a kérdés, miről is van itt szó tulajdonképpen: a „sokféle
kevés” és az „ennyi telt tőlem eddig” megmutatásáról, vagy valami
másról is, ennél sokkal többről. Azt hiszem, többről, hiszen mi-
közben egyetlen kötetbe foglalva elolvashattuk az életmű addigi
legjavát, közben az is kiderült: a kötet majdnem minden írása a mű-
csinálásának lehető legkonkrétabb művészi folyamatába is bevonja
az arra nyitott olvasót: ez pedig egy kísérlet a manapság gyakran
fájón hiányzó írói mesterség átadására. A természetben már alig
tudunk otthon lenni, de a művészetben ez talán még lehetséges.
Van valami nagy tanulság abban, ahogy Várady közel hozza azt,
amit *lelkileg* (VSZ szava) kissé magától eltartva vizsgál elmélyül-
ten –, amit Babits „titokzatos szövésszéknek”, Nemes Nagy Ágnes
pedig „gyönyörű és kínosan irányíthatatlan szélfúvás”-nak mond,
a poézist. Poiészisz, mondták a régi görögök, és a művész mun-
káját értették alatta, azt a tevékenységét, amely révén az alkotó
részek többlete, jelen esetben a vers, létrejön. Ez a fajta költészet a
leghétköznapibb tárgyakat, helyszíneket, helyzeteket, szereplőket
emeli a versbe az emlékezet aranyfedezetéből építkezve, benyomul
a nyelv jelrendszerébe, a mondat grammatikai szerkezetébe, „el-

játssza magát a megfogalmazás tényét mint megoldandó (illetve megoldhatatlan) feladatot”, ahogy Tandoriról írja⁹, ugyanakkor mintha szorongva is, állandó kételyek közt, a szavakat patikamérlegesen ellenőrizve. A spáciumok, a csöndek és csendességek, az ürességek, a levegővétel pillanataival együtt kapjuk annak megértését, hogy hogyan épülhet fel a vers, ahogy azt is, hogy miért az elhallgatás nem múló vágya együtt a meg nem írt versek miatt érzett önsebző hiánnyal. Ez a „kevés” hatalmas nyereséggel jár együtt. Szemben más költői világok természetesen mondható szinuszgörbéivel, a költői színvonal gyakori hullámozása nem jellemzi: egyenletesen húzza a csíkot fenn az égen. Az életmű eddig négy verseskötet: *Ha már itt vagy* (1981); *Hátha nem úgy van* (1988); *De mennyire* (2019); *Alkalmi* (2023); és két gyűjteményes kötet: *A rejtett kijárat. Versek, fordítások, próza, egyébek* (2003), valamint *Válogatott versek* (2023), amelyek külön-külön és összességükben is – az egyik mester, Vas István *Nehéz szerelem* című emlékfolyamához hasonlóan – akár Várady verses biográfiájaként is olvashatók.

Aki későn indul és keveset ír, gyakran már az életében a legenda tárgykörébe sorolódik, pedig Várady Szabolcs esetében szerintem ez inkább alkati-, alkotáslélektani kérdés. És persze azé az átkozott korszaké, amelyben ifjúságát és élete nagyobbik felét töltötte. Harmincnégy évesen teszi le a közös asztalra első kötetét. Mondják, későn indult – ha van értelme az időt emlegetni a költészet kapcsán –, mert mit jelent az, hogy későn? (Lator Lászlónak negyvenkét évesen jelenhetett meg első verseskönyve, az még későbbi?) Mondják azt is, hogy keveset ír. A 2023-as *Válogatott versek* utószavában az áll, hogy „Megpróbáltam kiválogatni az eleve nem túl sokból azt a nagyjából százat, amit leginkább a magaménak (és persze tőlem telhetően jónak) érzek”. Az ő legszigorúbban kiostált száz verse tényleg kevés lenne? Hány vers a Pilinszky-összes? És mennyi lenne belőle a legjava? Wisława Szymborska teljes költői életműve talán kétszázötven vers, és Valéryé, Kavafiszé? Lapos, üres kijelentések ezek, nem vitás. Ismerjük a másik pólust, például Tandori Dezsőt, ő sokat írt, a szemünk előtt kísérletezett, és szinte felmérhetetlenné növesztett életművet hozott létre – Várady más alkat, csak a végeredményt osztja meg velünk –, de a valóban maradandó műveit kibányászva a rájuk omolt összes alól, vajon hány versből állna az a kötet? Ugyanakkor az vitán felül áll, hogy versszemléleti fordulata milyen hatással volt a korszak magyar lírájára, egész költői életművekre. Ugyanez kijelenthető Várady

9 *A rejtett kijárat. Két költő. Töredék Tandori Dezsőről.*

Szerdai ebéd a Mongol Étteremben Bognár Róberttel és Lator Lászlóval.
Fotó: Várady Soma

Szabolcsról is, aki (Tandori és Petri mellett) egyértelműen rányomta szép bélyegét a nyolcvanas, kilencvenes évek magyar költészetére. Ezt a hatást tovább erősítette huszonöt éven át a Holmiban betöltött szerkesztői munkája és költői ízlése, amely utóbbi mibenlétére – versei mellett – nagy esszéiből is következtethetünk. 2006-tól 2014 végéig, a Holmi megszűnéséig vele folytatott levelezésem – „Te jó ég, mennyit leveleztem! / Versíróként ez lett a vesztetem?“, írja *Lapzárta* című versében, a Holmi utolsó számában – több vakfoltomra is ráirányította a figyelmemet, igaz, sebezhetőbbé váltam, de nyitottabbá is, azaz szabadabbá. Szavára, óvatos, mindig kérdező tanácsadására sokan figyeltünk akkoriban bizalommal.

Az a legfontosabb, hogy ez az *írni–nem írni–miért írni* kérdéseivel birkózó költészet – lásd erről *Amit a vers akar* című versének kérdéssorát: „de mire kell? de mit akar? / engem mit rángat? kitakar?” és „Mit bánja ő, hogy én valék / e nyersanyag, e vagdalék, / ha az kijön, ha összeáll, / amit ez a készlet kínál, / annyiul és épp azul, / ez az átkozott puzzle” – nem némult el, hanem mai is jelen van. Pedig mintha minden verse az utolsó is lehetne, sokszor gondoltam erre őt olvasva. A hagyományhoz való tiszteletteljes viszonya, nyelvkritikus attitűdje, kételkedve-kérdező, keserű játékossága sokak számára lett követendő példa. És nem csak költészetével hatott, de a műfordításai révén is, hogy mi mindent fordít, és azt hogyan teszi. Törekvése – a minél pontosabb és formahűbb magyarítás, ugyanannak a műnek többféle változatban való elkészítése, miközben egyrészt saját képére

hajlítja, munkálja az idegen költők művét, másrészt magát mutatja fel bennük – példaszzerű. (Mert „minden író maga *teremti meg* az előfutárait”, ahogy Borges mondja¹⁰.) Ez ugyanaz a ma már lassan kihalt műgond, amivel saját verseit írja. Egyetlen fordítását ismerem, a szépséges Hadrianus-verset, amelyet mintha nem is ő fordított volna: kiragyog a többi fordítása közül, könnyű, távoli vízcsobogás, a lélek legbelsejéből feltörő hang, még az is lehet, ez a lemeztelenített hang akart volna mindvégig megszólalni a saját versekben is, de nem engedte, nem hagyta.

Nála az esztétikai teljesítmény sosem rendelődött alá valamiféle ideologikus, politikai vagy irodalomszemléleti székértáborok által sugallt elvárásoknak. (Pedig abban a korszakban indult a pályája, amely annyi kitűnő szerzőt gyűrt maga alá sikeresen.) Költészete azonban – szemben a barát és költőtárs Petriével – aktív ellenállást sem mutat, (két Charta aláírásiakcióban viszont részt vett), illetve, azért ez is felvillan itt-ott, mint például az *Egy kívülálló, ha volna ilyen* című versében. Ez a vers a *Ne mondj le semmiről* című antológiában jelent meg 1974-ben, Réz Pál javaslatára csonkoltan, és Kőszeg Ferenc is említi egyik tanulmányában¹¹, arra hozva fel példaként, hogy a cenzúra esztétikai haszonnal is járhat, és a tehetség még a kényszerűségből is értéket varázsolhat. A korszak egyik fontos, kijózanító eseménye, a prágai intervenció döbbsentette rá Váradyt, ahogy Petrit és a magyar értelmiség egy részét is, hogy hiábavalóság azt remélni, megreformálható a szocialista rendszer: erről „szól” *Rádióhallgatás lecsószezonban* című verse.

Számomra legizgalmasabb versei ott érnek véget, ahol épp megszületnének, ott, ahol sokan talán épp elkezdenénk az írást. Az egyik különösen emlékezetes. *A költő, a kultúra papja, új életet kezd* címűben hat strófán át *olvassuk* az írógépbe fűzött üres papírt, s ez az írás az írásról azt írja, hogy vers készül lenni, hogy „mégis inkább, mégis jöjjön a mégis”, aztán a *mégis* létrejött vers utolsó sora: „Elnyomott cigaretta, leütött betűk, isten nevében.” Egy megírandó vers lehetősége – versbe szedve. Da capo, mondhatnánk, al fine nélkül. Hasonló alaphelyzet ismétlődik meg a *Jobb híján vers* címűben: „ez az egész / kép, mintha messziről látnám, lebeg, / foszlik, kavargó, végül fekete / betűkké semmisül fehér papírra / kezem alól rozoga gépemen”. Ebben a kimerevített pillanatban látom őt leginkább. Szerencsére ez csak egy szerencsétlen látomás, hiszen sorolhatom a költői képeket, hasonlatokat, metaforákat nélkülöző és inkább a szójátékokat, in-

10 Borges: *Az idő újabb cáfolata. Kafka előfutárai*. Gondolat, Budapest, 1987. 211.

11 *Könyvkiadói cenzúra Magyarországon II.*, Beszélő, 1984. február

verziókat, gondolatalakzatokat, ironikus kizökkentéseket előnyben részesítő, az álmaiban folytatott, leginkább kérdéseket feltevő, ritkábban válaszokat is tartalmazó, a köznapi beszédet verssorokká építő szövegversek melletti nagy *befejezett*, végigírt, már-már vallomásos (de pátosz nélküli!) önhúsba vágó verseket is – *Háló fölött*; Hónapok múlva; *Székek a Duna fölött*; *Ha majd bejössz az ajtón*; *Helyszínjáték*; *Te megjelenysz-e?*; Régi holmi; *Szellemhangok a rádióból*; *Petri sírjánál*; *Járkálunk*; *Szilveszter*; *Öreg barátom*; *Egy idegen és így tovább* –, nem is szólva például a *De mennyire* című kötet mélyen személyes érintettségű verseiről. „Olyan verseket szeretnék írni, / Ne legyen sem megoldás sem titok, / Olyat, hogy minden szavam, mondatom / Tárgy s tény legyen, ne kép és fogalom”, írta Vas István *Kis ars poetica* című versében. Várady Szabolcs is sokszor hasonlóképp gondolkodhat. Az a szükszavú, puritán esszencia pedig, amit Vas István is szóba hoz vele kapcsolatban, a személyes élet minőségi aranyfedezetére épül, radikálisan cáfolva a szerzők haláláról szóló szirénhangokat. Sok költői életműből, vagy inkább egy-egy kötetből éreztem már a folytathatóság felkínált lehetőségét, de itt egy *teljes* életmű sugallja ezt, és ilyesmit senki mástól nem tapasztaltam.

Kamasz voltam, amikor minden bátorságomat összeszedve elküldtem postán a verseimet Nemes Nagy Ágnesnek. Egy hónap múlva hívtam telefonon, hogy érdeklődjem felőlük. Megkérdezte, olvastam-e Hegedüs Géza verstani alapfogalmakat tisztázó könyvét, mert az nagyon hasznos minden kezdő költőnek. Siettem beszerezni. (Akkor még nem olvastam Nemes Nagy Csokonai-tanulmányát, ahol azt is mondja, hogy „tapasztalataim szerint a verstan nem tartozik a népszerű irodalmi szórakozások közé. Még irodalmáraink közt is feltűnően kevesen lelkesednek például anapesztusokért.”¹²) Várady Szabolcs is megemlíti a vele folytatott beszélgetésben¹³ a Literán, hogy „Megvettem Hegedüs Géza *Költői mesterség* című kis könyvét, abból megtanultam a fontosabb versformákat, és aggálytalanul írtam a halvány Kosztolányi- meg Tóth Árpád-utánezeteket. Aztán jött a Pilinszky-hatás.” És az egymásra hatások története? Van egy tudtommal alaposan fel nem tárt költészettörténeti szál, ez pedig a Petőfi–Arany barátságához hasonló módon működött Petri–Várady kettős. (Az egyik korai halála, a másik efölött érzett, alig leplezett büntudata; az egyik erős politikai érzékenysége, a másik szinte teljes apolitikussága; az intenzív közös műhelymunkák; az egymásnak írt versek, amelyeket az életben maradt másik fél folytat; a levelezésük, egymás megszólításai stb.) Nem

12 Valódi tulipánt. Egy Csokonai-vers keletkezése

12

13

szükséges bizonygatni, hogy minden költő átkel a hatásköltészetten, egy olyan iskolán, ahol leginkább a maga választotta mesterek tanítást fogadja be, eszi-issza meg, teszi magáévá. Rimbaud-val sem történt másképp.

Ma már, a verstannal foglalkozó könyvek mellett, Várady esszéit (például a *Vers tiszta, kancsal rímekre és asszonánkra* címűt, vagy a Digitális Irodalmi Akadémián olvasható *Kötetben nem publikált prózai írásokat*¹⁴) is ajánlom pályakezdő költőknek. Mennyi jó tanács, nagy példatár. Olvasni tanít azzal, ahogy ő olvas, érteni a verset, ahogy ő írja, hogyan is működhet, széthulló világunkban mitől lehet érvényes a formába öntött megszólalás, és ennek mi a tétje. (A vers legfőbb tartalma, hogy formája van; a vers a szavak formába rendeződésének története¹⁵, nyilatkozta, írta Várady több alkalommal is.) Annál is inkább fontos lenne őt olvasni, mert manapság sok új költő mintha azt hinné, ő ír elsőként verset, nem kell tanulnia előző koroktól, nincs szükség a hagyományra, vagy ami még rosszabb, szabad prédának tekinti azt. Fatális tévedés, és – hübrisz. Pedig „Nincs költő, nincs egyáltalában semmiféle művész, akinek műve elszigetelt magányosságában értelmezhető, jelentősége, értékelése abban áll, hogy halott elődeihez, költőkhöz, művészekhez való viszonyát értékeljük. Önmagában nem becsülhető; a hasonlóság vagy kontraszthatás érdekében a holtak sorába kell állítanunk”, idézi Várady is Eliotot¹⁶.

Ennek a kis írásnak a személyes hangvétele talán megengedi, hogy elmondjam, szerencsém volt. Olyan költők-szerkesztők segítettek indulásomat – Bella István, Kalász Márton, Lengyel Balázs, Mészöly Dezső –, akik teljes odaadással olvasták a kéziratokat, akiknek épp úgy fontos volt a más versének érdekében végzett munka, mintha saját műveiken dolgoztak volna. Mintha még lett volna ránk idejük, még dolgozott volna bennük a becsvágy – segíteni a kezdő költőket. Ilyen szerkesztője volt Várady Szabolcs a Holminak, ahol megjelenő verseimről lényegbevágóan fontos tanácsokat kaptam tőle versformáról, strófaszerkezetről, rímképletről egyaránt. Ahogy akkor, úgy most is, mindezt köszönöm.

A jövőt mindig a nyelv birtokolja, a költő verse. Legkiválóságát áthozta a 21. századba, ily módon tartósan magasán a lécz, amely alatt tornáztatunk, edzegetünk, próbálgatjuk a nekifutásokat, hát-ha sikerül megugrani, sőt, átugrani, ahogy az a legtermészetesebb és ahogy, ismerve őt, biztosan tudom, ő is kívánja. Ott üldögél most is magasán a tribünön – és szurkol nekünk, nekünk szurkol.

15 *Egy szék a Duna mellett.* Székfoglaló a Széchenyi István Művészeti Akadémián.

14

15

16

„Elmúlt, sehol sincs, nem vezett el”, így szól *Járkálunk* című verse utolsó sora. Azt mondja róla, hogy „ez a nem egy bánatosan derűs igent foglal magába”¹⁷. Akkor így, derűsen fejezem be: Ha nyolcvanéves az ember, nem lehet már nyolcvanabb, lehet viszont nyolcvanöt, aztán nyolcvankilenc. Viszont a *bis hundertzwanzig* felérne egy büntetéssel. Maradjunk középen: a *Válogatott versek* száz verset tartalmaz, ezért egy szó mint száz, legyen inkább száz.

DÚDOLÓ

Várady Szabolcsnak

*Gyorsíthattam, fékezhettem,
elveszhettem, élvezhettem,*

*mit gondoltam véglegesnek,
egyszerre mind széteshetnek,*

*jobb lenne csak feleződni,
mint kezdeni fejeződni,*

*ősz hajnal, szájból hajjal,
hová futnék tele jajjal,*

*a portalan tiszta égbe,
vagy a néma, ritka éjbe,*

*ahonnan a sárga árnyak
fáradt szívedbe visszajárnak,*

*túl nagyra lett a szabad tér,
mégis szűk, hová szavam fér,*

*arcomon hiába lazítottam,
szavammal hiába lázítottam,*

*az összes sarkon én álldogálok,
éldegélek vagy csak haldogálok –*

BABICZKY TIBOR

Önarckép alkonyatkor

Várady Szabolcsnak, születésnapjára

Éppen apály volt, és a csatorna fölött a hidak mind
büszke körívbe feszültek, tükrözvén a vizet lent:
mennyi kitátott száj a hajók békés sora mellett,
kész elnyelni a csónakok ívelt, szép csigolyáit.
És hány csókra kinyiló telt ajak áll harapásra!

Hátrálása a víznek Aphrodité jele mindig,
és amikor, fordulván, árad vissza a partra,
épp akkor tűnik el végképpen a vágyakozás, és
érkezik Árész, s lángba borítja a városainkat.

Kard a kezében, fáklya lobog fel válla mögött, és
gyöngyöket izzad a tenger, ahogy lép rajta a lába.

Lassan lépdél a háboru istene át a világon,
megcsócsált szerelem keni száját, és csak a vágya
húzza tovább: áradni szeretne, de vár az apályra –

tűnni el, és csak a szívvel vívni a harcot utána,
s látni a felperzselt városban a csarnok előtt az
emberek áradatát, és látni sebét a szívüknek:
tűrni az űrt, ami elveszi tőlünk lángalakunkat.

HORVÁTH LAJOS

„Legyen a vers tapintható” – a világirodalom rejtett kijáratában

Várady Szabolcs műfordítói pályáíve

A nagy többség egyáltalán nincs tudatában annak (főleg nem tizenévesen), mikor mi és miként határozza meg később a leendő pályaválasztás viszonylag beláthatatlan mibenlétét (esetleg pályakezdő hivatástudatát), ami sokak számára még összefüggéstelennek vagy bizonytalannak tűnik. Az sem feltétlenül egyértelmű ilyenkor, mennyire minősül majd egy-egy kánonalkotó szerző és történelmi helyszín meghatározónak (leginkább a korosztályos nagy kérdések megválaszolásán töprengő gyermekek, avagy a törvény szerint cselekvőképtelen kiskorúak szempontjából). A *hogyan és miképpen* kérdésessége mégis érthetővé válhat bizonyos esetekben, amennyiben visszavezethető egyfajta értékközvetítésszerű hagyományápolás, illetve valamiféle értékítéletű hagyományörzés az egyén szempontjából (legalábbis az adott példaképek és az életvitelszerű mintakövetésük alapvetően belátható, ok-okozati összetettségén belül). Várady hozzávetőleg fél évszázados műfordítói pályáíve hasonlóképpen összetett és igencsak szerteágazó. Ennek következtében külön értelmezendő a teljes életműre ható, tényleges szerzői kiteljesedése – mind költőként, mind műfordítóként. Emiatt viszont célravezetőnek bizonyul a keletkezés- és hatástörténeti állomások lépésről lépésre való időrendi áttekintése, még a műfordítások esetében is.

A kezdetek kezdetén, avagy lényegében még 1957 nyarán, Várady Szabolcs nyolcadik osztályos tanuló felvételt nyert a budapesti József Attila Gimnáziumba. Fiúgimnáziumi érettségije után a Szépirodalmi Könyvkiadó korrektoraként dolgozott 1961 és 1965 között. 1963 őszén lett az ELTE magyar és történelem szakos bölcsészhallgatója az esti tagozaton. Két évvel később már huszadik századi magyar irodalomra szakosodott hallgatóként iratkozott be a nappali tagozatra. Az indulásra vonatkozó életrajzi címszavak mögött azonban felsejlik a nyolcadik osztályos fővárosi tanuló utolsó elemi iskolás tanéve is a budai Bartók Béla úton. A kamasz-

kori első udvarlások és csókolózások nyárbúcsúztató lendülete az iskola környékén idejekorán kész tények elé állította Szabolcsot mint ifjú hódítót. Az utolsó elemi iskolás tanévében még mindig csak tizenhárom éves budai csábító újabbnál újabb élethelyzeti kihívásokkal találkozott. Az 1956 októberében kitört forradalom és az azt követő kijárási tilalmak minden kétséget kizáróan sorsfordító időszakában, a nemsokára középiskolába felvételiző fiatalember Éva nevű szív szerelme „egy idő után egy pár évvel idősebb fiút választott”, ezáltal véget vetve a (lényegében még a kamaszpár gimnáziumkezdését megelőző) köztük lévő édeni idillnek.¹⁸

Az ötvenhatos utolsó tanév az elemiben kizárólag azért lehetett fontos a tizennégy évesen immár „középiskolás fokon” tanuló Várady esetében, mert akkortájt még találkozhatott a Látóhatár vagy az Irodalmi Újság azon egy mondatával (1956 novemberében), amit a vállaltan „belső emigrációban” élő és „az ország első költőjének” tartott Illyés Gyula, néminemű szabadkozás után, mégiscsak papírra vetett végül emlékezetből (1956 októberében, a városligeti Vajdahunyad várában megrendezett pártgyűlés alkalmából: egyszer és mindenkorra eleget téve ezáltal az egykori újságírói kérésnek, ami kiváltképp legendássá vált, elsősorban az adott szerzői életmű viszonylagos kánonképzési igénye szempontjából).¹⁹ Alig egy hónapon belül az amerikai könyvpiacra úgyszintén megjelent az addigi ötvenhatos budapesti eseményeket bemutató, közel százoldalas album, amely hasonlóképpen elhíresült. A világsajtót bejárt fényképalbum az ötvenhatos magyar menekültek megsegítésére készült Archibald MacLeish ajánló soraival, amelynek egyik zárómondata felidézte még Shakespeare 18. szonettjének csattanóját is („So long as men [can breathe or eyes can see, / So long lives this, and this gives life to thee]”), amit Szabó Lőrinc fordításából veszek át az alábbiak szerint: „Míg él ember (szeme s lélegzete, Mindaddig él versem, s élsz benne te)” – a minél inkább korhű átültetés kedvéért.²⁰ Saját fordításban: „Bizonyára érthető, hogy minket az Egyesült Államokban szégyenérzettel tölt el cselekvőképtelenségünk e

18 VÁRADY Szabolcs (2019): *Tudok-e egyáltalán írni?* Litera, 2023. 10. 20.

19 POMOGÁTS Béla (2006): *Egy mondat a zsarnokságról. Megjegyzések Illyés Gyula költeményének élettörténetéről.* Korunk, 3. évf. 7. sz., 2006. július, 89–90; Vö. ILLYÉS Gyula (1956): *Egy mondat a zsarnokságról.* Látóhatár, 7. évf. 6. sz. 1956. november 1., 325–329; ill. ILLYÉS Gyula (1956): *Egy mondat a zsarnokságról.* Irodalmi Újság, 7. évf. 43. sz. 1956. november 2., 3.

20 Vö. FOOTE, Timothy, szerk. – MACLEISH, Kenneth, szerk. (1956): *Hungary's Fight for Freedom: A Special Report in Pictures.* New York, Time Incorporated – International Rescue Committee Incorporated

rémálom során. Mégse feledkezzünk meg arról, mindazon szenvedés és fájdalom közepette, hogy szánakozásunk nem elegendő: annál többel tartozunk Magyarország népének. Adósok maradunk azzal, hogy büszkék vagyunk a magyarokra, és hálásak lehetünk nekik. Csatavesztésük maga a győzelem. Mindazon magyar diákok és dolgozók, nők és harcoló gyermekek többet tettek a kommunizmus jövőjének lezárásáért, mint amit hadseregek és diplomaták értek el addig, előttük. A magyarok többet adtak nekünk ezáltal, és többet is tettek értünk. Megtették mindezt azért, hogy rávilágítsanak a kommunizmus kegyetlen képmutatására mind Ázsia, mind Afrika számára: az egész világ szeme láttára. Míg él ember bármelyik országban [„So long as men live in any country”], aki emlékszik Magyarország meggyilkolására [„who remember the murder of Hungary”], Szovjetország soha többé nem lesz már képes arra, hogy az emberiség jótevőjeként lépjen fel színleg a világ előtt. Az elhunyt magyarok végképp lerántották az álcát, s magukkal ragadták a sírba. Még holtan is a markukban tartják annak cafatjait.”²¹

Archibald MacLeish 1957 júniusában mutatkozott be a Nagyvilág számára mint kortárs „amerikai költő”, aki „harcolt az első világháborúban, majd önkéntesként a spanyol polgárháborúban. A második világháború után részt vett az UNESCO munkájának megszervezésében. 1949 óta a Harvard Egyetemen tanít.”²² Költészettani szerepfelfogása lényeges célkitűzést fogalmazhatott meg a néhány év elteltével már pályakezdő Várady számára is. MacLeish *Ars poetica* című alkalmi versének nyitó- és zárógondolata mindemellett előfeltételezi az önkéntes módon és igen kivételes szakmai alázattal programszerűvé tehető szerzői indíttatást („Legyen a vers tapintható / S néma mint egy dió” // „A poem should be palpable and mute / As a globed fruit,”), elsősorban a mindennél jobban becsülendő és a csodával határos módon létező művészi önkifejezőmódra vonatkozóan („Ne szóljon a vers / De legyen.” // „A poem should not mean / But be.”)²³

21 COOPER, Thomas (2017): *Hungarian voices on 1956: down fell the statue of Goliath*. = HUNGARIANREVIEW [online]. 2023. 10. 20.

22 NÉVNÉLKÜLI Szerző (1957): *Archibald MacLeish [Júniusi számunk külföldi írói]*. = *Nagyvilág*, 2. évf. 3. sz. 1957. június, 480. Vö. MACLEISH, Archibald – VAJDA Endre, ford. (1957): *Szemrehányás holt költőknek; Temető a talpfák mellett; Hypocrite auteur*. = *Nagyvilág*, 2. évf. 3. sz. 1957. június, 390–393.

23 MACLEISH, Archibald – VÁRADY Szabolcs, ford. (1966): *Ars poetica*. = *Nagyvilág*, 11. évf. 11. sz. 1966. november, 1681.

Darvasi László, Dés László, Várady Szabolcs Szigligeten.
Fotó: Radnóti Sándor, 2023

Negyven évvel később közreadott versfordítás-pályázati bírálatában, több mint tapasztalt műfordítóként, Várady már arra is kitért, hogy „Fordítást ritkán – vagy talán sohasem – érezhet az ember befejeztnak. Egyszer mégis be kell fejezni.”, ami Várady egyik MacLeish-versfordításával kapcsolatban úgyszintén tetten érhető volt (többek között *A rejtett kijárat* című gyűjteményes kötetében: „Legyen tapintható és hangtalan a vers, / Mint gömbölyű gyümölcs,” „Ne arról szóljon a vers / De az legyen”).²⁴

Történeti szempontból azonban egészen lényeges mérföldkőnek számít Somlyó György egyik Éluard-versfordítása, amit közvetetett módon Illyés is ismerhetett (esetleg már 1950 előtt). Az *Egy mondat a zsarnokságról* egyik modern francia mintaverseként vagy forrásszöveggént úgyszintén értelmezhető Éluard-költemény magyar nyelven csupán 1956 márciusában jelent meg először, Illyés egyik Éluard-fordításával együtt.²⁵ Ennél a pontnál

24 VÁRADY Szabolcs (1997): *Változatok egy Larkin-versre*. In: *Holmi*, 9. évf. 6. sz., 1997. június, 860; MACLEISH, Archibald – VÁRADY Szabolcs, ford. (2003): *Ars poetica*. = VÁRADY Szabolcs (2003): *A rejtett kijárat*. Budapest, Európa. 149. Vö. MACLEISH, Archibald – VÁRADY Szabolcs, ford. (1982): *Ars poetica*. = SÍK Csaba, szerk. (1982): *Ars poeticák a XX. századból*. Budapest, Corvina. 226.

25 Vö. ÉLUARD, Paul – SOMLYÓ György, ford. (1956): *Szabadság*. = GÁBOR György, szerk. – LÁZÁR Endre, szerk. (1956): *Békédíjas írók*. 87; ill. ÉLUARD, Paul – ILLYÉS Gyula, ford. (1956): *Jó igazság*. = GÁBOR György, szerk. – LÁZÁR Endre, szerk.

viszont magától adódóvá válhat a további kérdésfelvetés, miszerint az elemibe járó Várady ismerhette-e egyáltalán a *Szabadság* címen átültetett alkalmi verset (az 1956 márciusában kiadott antológiából), már hetedik osztályos tanulóként, miközben azt még cím szerint sem említették meg a korabeli magyar sajtóban közzétett recenziók között.²⁶ 1957 októberében ugyanakkor Éluard alkalmi programverse a leendő versmondók külön felsorolt választható költeményei között szerepelt (eltekintve az adott népművelő lapban feltüntetett forráskötetre való téves hivatkozástól). A különféle versmondások alkalmából választható versek listája valódi sikerpropagandaként értelmezhető mindaddig (a felvezető gondolatok alapján), mígnem mérlegelendővé válik a rejtett indulatok elhallgatásának lényegében képzeletbeli vezényszóvá tett és égbekiáltó titoktartása (miáltal az adott költemény előadható alapvető átéléssel). Mindemellett, a *Szabadság*-vers egyértelműen nyilvánvalóvá tett többletjelentéssel bír (hovatovább éppen az ötvenhatos események legelső évfordulóján került a magyar sajtó alá rendezett listázásra, az alábbi részletekben közölt idézetnek megfelelően).

„Végre-valahára a versmondás művészetének reneszánszát éljük. (...) Az elmúlt két-három évben azután sikert hozott azok fáradozása, akik mindig e művészet elismertetéséért munkálkodtak. (...) A hivatásos versmondók mellett az öntevékeny szavalómozgalom is fellendülésben van. Iskolákban, művelődési otthonokban, üzemekben, a népművelés különböző fórumain nemcsak mennyiségileg, de a minőségi igényt tekintve is egyre nagyobb szerepet kap a versmondás. Egyre több tanácsi és üzemi kultúrotthon, iskola rendez szavalóversenyt, sőt szavalótanfolyamot.”²⁷

Az Irodalmi Színpad továbbá „újabb jellemes estét adott közönségének: a Nagyvilág-sorozat második előadásaként, a csehszlovák költők után francia poéták gondolatait tolmácsolták az előadók a színpad intim pódiumán”, ahol Somlyó György mondott bevezetőt 1957 decemberében. Noha a fellépők „javarészt újonnan megtanult műsorukból adtak elő” a színpadra szánt versfordításokat, a magyar sajtóban végül mégis közszemlére tették, misze-

(1956): *Békedíjas írók*. 103.

26 Vö. BENEDEK Marcell (1956): *Békedíjas írók*. Szabad Nép, 14. évf. 86. sz., 1956. március 26., 4; ill. P. [PESOLDT Ferenc / Pócs Sándor] (1956): *Békedíjas írók*. Népművelés, 3. évf. 5. sz., 1956. május 1., 14.

27 SURÁNYI Ibolya (1957): *Versmondás*. Népművelés, 4. évf. 2. sz., 35.

rint „az Éluard-vers (Szabadság) elmondását kissé színtelennek és nem eléggé kidolgozotttnak éreztük.”²⁸ A különféle népművelő tevékenységekkel és a közintézményi átnevelő intézkedésekkel párhuzamosan („amikor elkezdtem gimnáziumba járni, és összeismerkedtem az eggyel fölöttem járó Bence Gyurival, bekerültem abba a társaságba, akik a Május című iskolai művészeti-irodalmi lapot csinálták. Gyuri próbált engem átnevelni.”), Várady akkor már a József Attila Gimnázium egyik legújabb első osztályos tanulója volt (gyakorlatilag a budai Váli utca azóta elhíresült és romos iskolaépületének közvetlen szomszédságában, illetve a lakóházi pincében töltött ötvenhatos eseményeket követő tanévben).²⁹ Mindemellett Várady csupán az idő tájt fedezte fel sokadmagával Füst Milán költészetét (ezt követően pedig mindent is elolvasott tőle). Vas Istvánnal viszont mégis csak azután vette fel a kapcsolatot 1959 nyarán, hogy Füst Milánnal is megismerkedett, az akkori gimnáziumi barátaival együtt (avagy már másodévet végzett gimnazistaként).

„a dal is, az ilyen hű, / akármilyen mű,” az első magyar
Liberté-fordítás után

Várady mintegy kétszázötven művet fordított nagyjából nyolcvan szerzőtől, többnyire angolról magyar nyelvre (1966 és 2011 között). Huszon-egynéhány évesen ismerkedett meg a műfordítás rejtjelmeivel az ELTE bölcsészkarán, ahol szépirodalmi érdeklődésének megfelelően, immár érdemben foglalkozhatott az időközben harmadik Pulitzer-díját átvevő MacLeish egy-egy jelentősebb költeményének magyarra fordításával. Várady első versfordításait végül a Nagyvilág közölte 1966 novemberében (továbbá számos új versfordítása megjelent az Észak-amerikai költők antológiája című válogatott verseskötetben, alig néhány héten belül).³⁰

28 G. [PESOLDT Ferenc / Pócs Sándor] (1957): *Francia költők estje az Irodalmi Színpadon*. Magyar Nemzet, 13. évf. 83. sz., 1957. december 13., 8.

29 VÁRADY (2019): *i. m.*, uo.

30 Vö. ROETHKE, Theodore (1966): *Bánat*. Nagyvilág, 11. évf. 11. sz. 1966. november, 1682; ill. BRYANT, William Cullen (1966): *A prérik*. KORMOS István, szerk. – VAJDA Miklós, szerk. (1966): *Észak-amerikai költők antológiája*. Budapest, Kosmosz. 36–39; ill. HOLMES, Oliver Wendell (1966): *Az üregecs nautilus-kagyló*. KORMOS–VAJDA (1966): *i. m.*, 71; ill. HAYNE, Paul Hamilton (1966): *Jó lenne egy kicsit maradni még*. KORMOS–VAJDA (1966): *i. m.*, 150; ill. JEFFERS, Robinson (1966): *Sebesült héják*. KORMOS–VAJDA (1966): *i. m.*, 150; ill. BISHOP, John Peale (1966): *S neked is meg kell*

A magyar nyelv- és irodalom szakos tanári diplomaszerezés éveiben, Várady további angol versfordításokkal hívta fel a figyelmet a kortárs lírai szerepvállalás világirodalmi térnyerésére. Előbb 1968 novemberében lepte meg a Nagyvilág olvasóit az egyik magyar vonatkozású prologusfordításával (Heltai Jenő *A néma levante* című mesejátékának ausztrál előhangjaként), utóbb pedig 1969 januárjában ültette át egyik kortárs angol pályatársa verseit magyar nyelvre.³¹ Tizenkét kortárs szerző összesen húsz versét fordította angolról magyarra pályakezdőként, míg nem elvállalta az Európa Könyvkiadó kézirat-előkészítői állását. Az 1969 decemberében megjelent újabb versfordításokat követően, végül a hetvenes évek hajnalán adta ki a harvardi példakép válogatott verseskötetét, immár Vas István társfordítójaként (Archibald MacLeish: *Amerika ígéret volt*).³²

Az új évtizedben Várady egészen határozott lépést tett a próza-fordítások felé, miközben szinte lélegzetvételnyi szünet nélkül dolgozott az újabbnál újabb versfordításokon (majd néhány év múlva a kiadói angolszász csoport felelős szerkesztője lett az Európánál).³³

---

halnod, drága; Az üres partra térek meg; Visszatetsző szavaid hallatára. KORMOS–VAJDA (1966): i. m., 272–274; ill. MACLEISH, Archibald (1966): *A megbékülés; Ars poetica; Beszéd azokhoz, akik azt mondják: bajtárs; Szép új világ.* KORMOS–VAJDA (1966): i. m., 275–280, 282–283, 286–288; ill. BOGAN, Louis (1966): *Vidéki napok; Barokkmagyarázat.* = KORMOS–VAJDA (1966): i. m., 305–306; ill. WILSON, Edmund (1966): *Scott Fitzgerald írásainak sajtó alá rendezéséről.* KORMOS–VAJDA (1966): i. m., 308–310; ill. EBENHART, Richard (1966): *A bombázás örülete.* KORMOS–VAJDA (1966): i. m., 342; ill. ROETHKE, Theodore (1966): *Bánat.* KORMOS–VAJDA (1966): i. m., 350.

31 Vö. SÁNDOR György (1968): *Prologus.* Nagyvilág, 13. évf. 11. sz. 1968. november, 1757; ill. TOMLINSON, Charles (1969): *Elmélkedés John Constable-ről; Holwell Farm; Egy mexikói szalmakrisztusra.* Nagyvilág, 14. évf. 1. sz. 1969. január, 3–5.

32 Vö. MACLEISH, Archibald (1969): *Befejezetlen történet; Tájkép mint akt; A német lányok! A német lányok!* Nagyvilág, 14. évf. 12. sz. 1969. december, 1785–1787; ill. Archibald MacLeish (1970): *A néma elesettek; Emlék eső; Ars poetica; Vázlat Mme G. M. portréjához; „Márvány s királyi arany oszlopok”; Te, Andrew Marvell; Vadnyugat; Olajfestmény a művészetről mint olyanról; Befejezetlen történet; Március előtt; Levél Léon-Paul Fargue-nak; Beszéd azokhoz, akik azt mondják: bajtárs; Beszéd a tömeghez; A német lányok! A német lányok!; E korszak földrajza; Hajózás nyugatra; Hazaút; Szép Újvilág; Einstein.* MACLEISH, Archibald (1970): *Amerika ígéret volt.* Válogatott versek. VAS István és VÁRADY Szabolcs fordítása. Válogatta és az utószót írta VAS István. Budapest, Európa.

33 Vö. SONTAG, Susan (1971): *A csönd esztétikája; A pornográf képzelet; Marat / Sade / Artaud.* SUSAN Sontag (1971) – OSZTOVITS Levente, szerk. (1971): *A pusztulás képei.* Budapest, Európa. 5–106; ill. SMITH, William Jay (1971): *Karpercekek; Mi jön? milyen vonat?* Nagyvilág, 16. évf. 7. sz. 1971. július, 984–989; ill. HAYNE, Paul Hamilton (1972): *Jó lenne egy kicsit maradni még.* KATONA Tamás, szerk. – MURÁNYI

Mari és Zsömlé a nagyrákosi ház kertjében. Fotó: Várady Szabolcs

A hetvenes évek közepéig éppúgy folytatta a már ismertté vált kortárs szerzők közvetítését, akárcsak az elkövetkező évtizedekben, aminek köszönhetően első önálló fordításkötete is elkészülhetett, William Jay Smith *Át a tű fokán* című válogatott verseinek valóban elismerésre méltó tolmácsolásával.³⁴

Zsuzsa, szerk. (1972): *Emlékvirágzás*. Budapest, Helikon. 16–17; ill. BOGAN, Louis (1972): *Vidéki napok*. KATONA – MURÁNYI (1972): *i. m.*, 38; ill. RUKEYSER, Muriel (1972): *Szemek az éjszakában*. KATONA – MURÁNYI (1972): *i. m.*, 48; ill. SMITH, William Jay (1972): *Karperecek*. KATONA – MURÁNYI (1972): *i. m.*, 62–65; ill. JONCKHEERE, Karol (1972): *Szél; Búcsú a nagy múltól*. Nagyvilág, 17. évf. 7. sz. 1972. július, 1028–1029; ill. SPENDER, Stephen (1972): *Személyazonosság; Művészettörténet-szakos diák; Központi fűtés*. Nagyvilág, 17. évf. 7. sz. 1972. július, 1625–1627.

34 Vö. SMITH, William Jay (1976): *Át a tű fokán*. Válogatott versek. Válogatta és az utószót írta VÁRADY Szabolcs. Budapest, Európa; ill. SMITH, William Jay (1974): *Nukuhiva; Velence a ködben*. Nagyvilág, 19. évf. 9. sz. 1974. szeptember, 1283–1287; ill. SMITH, William Jay (1978): *Arnhemi reggel; A bolond a magasvasút alatt*. Nagyvilág, 23. évf. 10. sz. 1978. október, 1480–1481; ill. SMITH, William Jay (1980): *Reggel Arnhemben; A bolond a magasvasút alatt; Szakadék szélén*. VÁRADY Szabolcs, szerk. (1980): *Szavak a szélbe. Mai amerikai költők (A háborús nemzedék)*. Budapest, Eu-

A kortárs amerikai szerző nem csupán a Columbia Egyetem tanára volt (1973 és 1975 között), ám később is együttműködött az egyetemi kiadóval. Ennek köszönhetően, New York City városában úgyszintén megjelenhetett a modern magyar költészet bemutató, első angol nyelvű antológia, többek között Smith egy-egy saját Várady-versfordításával együtt (lényegében az egyik legelső angol nyelvű, magyar költészeti kötet mintájára).³⁵

A hetvenes évek végéig azonban Várady már drámafordításokat is vállalt. Előbb David Storey *A vállalkozó* című színművét rendezték meg az ő fordításában (a kaposvári Csiky Gergely Színház ősbemutatójára), majd Paul Foster *I. Erzsébet* című színdarabja jelent meg (amelyet úgyszintén műsorra tűztek később Pécsen, illetve Szolnokon, az adott színházi évadok legújabb bemutatói között). Mindemellett, még a klasszikus angol műfordítások közvetítésére is kellő idő jutott meg, miközben Várady sokadmagával ültette át Edmund Spenser egy-egy szonettjét az *Amorettiből*.³⁶

A nyolcvanas évek eleje ugyancsak termékeny időszaknak bizonyult Várady számára (mind a versfordítások, mind a próza- és drámafordítások terén). Párhuzamosan készült el Thomas Middleton és William Rowley *Átváltozások* című drámája szintúgy (a kaposvári Csiky Gergely Színház bemutatójára), ahogy az újabb versfordítások is.³⁷ Az évtized első feléig Várady elérte a századik

---

rópa. 136–140; ill. SMITH, William Jay (1982): *A vándorfa*. Nagyvilág, 27. évf. 2. sz. 1982. február, 203–205; ill. SMITH, William Jay (1986): *Szobrász hegesztőpisztollyal; Kertek*. Nagyvilág, 31. évf. 10. sz. 1986. október, 1504–1505.

35 VAJDA Miklós, szerk. – SMITH, William Jay, szerk. (1977): *Modern Hungarian Poetry*. Az előszót írta William Jay SMITH. A bevezetőt írta VAJDA Miklós. Budapest – New York, Corvina – Columbia UP. Vö. VÁMBÉRY Ármin, szerk. – DE VÁLLYI, Nora, ford. – STUART, Dorothy M., ford. (1911): *Magyar Poems*. Az előszót írta VÁMBÉRY Ármin. London, E. Marlborough & Co.

36 Vö. FOSTER, Paul (1975): *I. Erzsébet*. FOSTER, Paul (1975): *I. Erzsébet*. Budapest, Európa. 97–174; ill. SZÁNTÓ Judit (1977): *David Storey bemutatkozik*. Színház, 10. évf. 3. sz., 1977. március, 10–13; ill. STOREY, David (1978): *A vállalkozó*. STOREY, David (1978) – L. SÁNDORI Ágnes, ford. (1978): *Az öltöző*. Az utószót írta SZÁNTÓ Judit. Budapest, Európa. 5–142; ill. SPENSER, Edmund (1978): *Amit viselsz ma, a babérlevél; Természete vagy szándéka ilyen; A párduc tudja, pettyes bőre szép*. SPENSER, Edmund (1978): *Királyi szépség, mennynél fényesebb*. Budapest, Magyar Helikon. 36, 49, 61.

37 Vö. KOLTAI Tamás (1980): *Tettetők és tettesek*. Az *Átváltozások Kaposvárott*. Színház, 13. évf. 6. sz., 1980. június, 33–36; ill. AUDEN, Wystan Hugh (1980): *A főváros; Ha a politikai helyzet következtében*. AUDEN, Wystan Hugh (1980): *Válogatott versei*. Budapest, Kozmosz. 65, 127–129; ill. HOLLOWAY, John (1983): *Civitatula*. Nagyvilág, 28. évf. 2. sz. 1983. február, 200–208; ill. TOMLINSON, Charles (1982): *Fiascherino; A művész arcképe; Vers a tengerről; A kórteremben; Szélsőség ellen*. Nagyvilág, 27.

versfordítást és a negyedik drámafördítést (rögtön két önálló prózafordítással együtt).³⁸ Az évtized második fele azonban ezúttal is a versfordítások alapján vált meghatározóvá.

Ha máskor nem, ekkor már talán egyre többet sejtették idehaza, miszerint végtelen számú költemény vár fordításra (az angol irodalomból szintúgy, ahogy még a korábbi művek esetleges újabb magyar fordítására is). A nyolcvanas évek közepétől Várady ismét határozott lendülettel látott neki az újabb száz angol vers fordításának (amit igazából gond nélkül teljesített az ezredfordulóig). Az évtized végéig (több kortárs és klasszikus szerző átültetése mellett) Várady újabb kiemelkedő mérföldkőhöz érkezett: Daniel Hoffman *Testvéri szeretet* című elbeszélő költeményének magyar nyelvű kiadásával.³⁹

évf. 3. sz. 1982. március, 358–360; ill. TOMLINSON, Charles (1982): *Visszaverődések; Örökös; Szántás Fiesolében; Almahámozás; A róka; Levelek Amherstből; A cipőtisztító; Kis akció-vers; Dialektika; A kórteremben.* TÓTFALUSI István, szerk. (1983): *A szűz és az egyszarvú. Mai angol költők.* Budapest, Európa. 116–119, 121–123, 125–126, 128–132, 134, 136–137; ill. PAULIN, Tom (1983): *A történelem előtt; Az elveszett tartományban; Az eszme a történelemben; Lírai azután.* Nagyvilág, 28. évf. 8. sz. 1983. augusztus, 1142–1144; ill. WILLIAMS, Carlos William (1983): *Sirályok; Egy barátomnak, több hölgyre vonatkozólag; A felhők.* Nagyvilág, 28. évf. 3. sz. 1983. március, 376–378, 380–383; ill. WILLIAMS, Carlos William (1984): *A vitorlások; A katolikus harangok; Sirályok; Egy földdarab felszentelése; Egy öreg hölgy ébresztgetése; Áprilisi emlék; Murokföld; Egy barátomnak, több hölgyre vonatkozólag; A nagy számjegy; Csak azt akarom mondani; Dalféle; A felhők; Brueghel-képek; Tájékpéz lezuhanó Icarusszal; A vadászok hazatérése; Parasztlakodalom; Daphnének és Virginiának; Eleanor és Bill Monahanak; Egy néger nő.* WILLIAMS, Carlos William (1984): *Amerikai beszédre.* KODOLÁNYI Gyula, ORBÁN Ottó és VÁRADY Szabolcs fordítása. Válogatta és az utószót írta KODOLÁNYI Gyula. Budapest, Európa; ill. ARRUFAT, Antón (1983): *Hérakleitosz folyója.* Nagyvilág, 28. évf. 10. sz. 1983. október, 1494–1496; ill. ARRUFAT, Antón (1984): *A fénykép; Rekviem; Versus; Martialis háza.* Nagyvilág, 29. évf. 1. sz. 1984. január, 10–12; ill. PIÑERA, Virgilio (1984): *Flora élete; A haza halottai; Amikor jönnek majd értem.* Nagyvilág, 29. évf. 5. sz. 1984. május, 677–679; ill. REID, Alaister (1984): *Fekete lyukak; Az O-kítőltő.* Nagyvilág, 29. évf. 11. sz. 1984. november, 1615–1616.

38 Vö. KOVÁCS Dezső (1985): *Törékeny sziveken ne kalózkodj! Aphra Behn-komédia a Városmajorban.* Színház, 18. évf. 11. sz., 1985. november, 22–25; ill. FROMM, Erich – RAKOVSKY Zsuzsa, szerk. – VÁRADY Szabolcs, ford. (1984): *A szeretet művészete.* Budapest, Helikon; ill. CLARK, Kenneth – KÍGYÓS Erzsébet, szerk. – VÁRADY Szabolcs, ford. (1986): *Az akt.* Budapest, Corvina.

39 Vö. HOFFMAN, Daniel (1988): *Testvéri szeretet.* Fordította és az utószót írta VÁRADY Szabolcs. Budapest, Európa; ill. HOFFMAN, Daniel (1987): *Testvéri szeretet, részletek.* Nagyvilág, 32. évf. 3. sz. 1987. március, 352–366; ill. HARDY, Thomas (1985): *Idők járása; Az év ébredése; Ami elvált; 1967; Ugyanaz a dal; Éppúgy, mint azelőtt; Tükrömben figyelem.* FERENCZ Győző, szerk. (1985): *Thomas Hardy és Gerard Manley Hopkins versei.* Az utószót írta FERENCZ Győző. Budapest, Európa. 39–40, 50, 53, 78–79, 93; ill. SZIRTES, George (1986): *Kalap a szélben; Névcseré;*

Az USA hivatalosan kitüntetett kortárs amerikai koszorús költője, a többszörösen díjazott műben, a kellőképpen beszédes nevű William Penn tizenhetedik századi indiánbarát politikus és katonai történetét dolgozta fel, aki a jó amerikaiak mítoszának vált az egyik legjelentősebb képviselőjévé, többek között Pennsylvania alapítójaként.⁴⁰

Daniel Hoffman mindemellett nem csupán a Pennsylvaniai Egyetem angolprofesszora volt. 1980 áprilisában, „számos magyar költő, köztük Illyés Gyula, Weöres Sándor, Vas István és Zelk Zoltán műveinek magas szintű angol nyelvű tolmácsolásával vált érdemessé” a magyar PEN emlékérmével és díszoklevelével együtt járó szakmai kitüntetés irodalmi nívódíjára.⁴¹ Az újvilági alapító-anya történetét azonban újabb angolszonett-fordítások követték az évtized végéig bezárólag (miközben Várady immár a Holmi versrovátát is szerkesztette, 1989 októberétől).⁴²

A kilencvenes évek elején Várady túllépett az ötvenedik szerző és a százhetvenötödik műfordítás egészen jelentős lélektani határan is (amennyiben létezik egyáltalán ilyesmi idehaza a mindenkori műfordítói gyakorlatban: elvégre mindenki és mindenkitől szívesen olvasott mindent, főleg az ezredforduló utolsó évtizedében). 1990 januárja után további versrészlet-, illetve vers- és próza fordítások láttak napvilágot Várady fáradhatatlanságának köszön-

---

Nyári vihar; Hó; Ablakformák; Egy hazafelé tartó öregasszony. Nagyvilág, 31. évf. 9. sz. 1986. szeptember, 1327–1330; ill. GREENE, Robert (1986): *Palinodia*. VÁRADY Szabolcs, szerk. (1986): *Klasszikus angol költők a középkortól a XX. századig I–II.* Budapest, Európa. I/324–325; ill. DANIEL, Samuel (1986): *Már csak hadd zengjen.* VÁRADY (1986): *i. m.*, I/337–338; ill. HERRICK, Robert (1986): *Intelem a szüzekhez.* VÁRADY (1986): *i. m.*, I/446; ill. WALLER, Edmund (1986): *Ha nem tudunk írni-olvasni már.* VÁRADY (1986): *i. m.*, I/482; ill. MARVELL, Andrew (1986): *Az arató a szentjánosbogárhoz.* VÁRADY (1986): *i. m.*, I/550–555; ill. BYRON, Lord George Gordon (1986): *Childe Harold zárándokútja, az IV. énekből: Velence dicsérete.* VÁRADY (1986): *i. m.*, II/130–135; ill. THACKERAY, William Makepeace (1986): *Werther keservei.* VÁRADY (1986): *i. m.*, II/295–296; ill. ARNOLD, Matthew (1986): *Balder halála, részlet a II. könyvből.* VÁRADY (1986): *i. m.*, II/356; ill. ROBERTS, Michael (1986): *Az idő másik országa.* VÁRADY (1986): *i. m.*, II/760–761.

40 Vö. Fejes László (2014): *Meddig fut az etimomókus az erdőbe?* NYEST, 2023. 10. 20.

41 NÉVNÉLKÜLI Szerző (1980): *Daniel Hoffman.* Magyar Hírlap, 13. évf. 82. sz. 1980. április 9., 8.

42 Vö. PESSOA, Fernando (1988): *Epithalamium, részletek.* PESSOA, Fernando (1988): *Arc többes számban.* Szerkesztette, válogatta és az utószót írta PÁL Ferenc. Budapest, Helikon. 7–26; ill. PESSOA, Fernando (1988): *Angol szonettek.* Nagyvilág, 33. évf. 6. sz. 1988. június, 803–805.

hetően. Roethke egyik régi-új költeménye ráadásul éppúgy valódi korszakhatárt jelentett a műfordítások között, akárcsak Bishop korábban Illyés Gyula által megismert verseinek úgyszintén régi-új átültetésével, amit Várady immár St. Vincent Millay neve alatt ismertetett.⁴³

Noha ezúttal is a lírára helyezte a legnagyobb hangsúlyt, Várady egyaránt közölt önálló próza- és drámafordítást újfent (1991 és 1995 között).⁴⁴ Tom Stoppard Árkádia című színdarabját Ascher Tamás rendezte meg később (a Katona József Színház bemutatójaként, 1998 márciusában).⁴⁵ Többek között az addigi műfordítói munkássága elismeréseként (1991 márciusában), Várady immár József Attila-díjas szerzőként folytathatta a további lírafordításokat. A műfordításoknak köszönhetően később Kossuth-díjjal és Nádasy Kálmán-díjjal egyaránt kitüntették (2009 és 2011 között).

A versek azonban továbbra sem ültették át magukat, főleg nem angolról magyarra, miközben Várady ezúttal is igen magabiztos fegyelmezettséggel közelített a hatvanadik szerzőn is túl lévő, szám szerint immár kétszázadik lírafordításához.⁴⁶ Az évtized vé-

43 Vö. WALCOTT, Dereck (1990): *A Queen's Park Hotel magas mennyezetű, fehér szobáin át*. Nagyvilág, 35. évf. 6. sz. 1990. június, 819; ill. DUNN, Douglas (1990): *Tursac*. Nagyvilág, 35. évf. 6. sz. 1990. június, 824; ill. BLAKE, William (1990): *Jeruzsálem, részlet*. Holmi, 2. évf. 1. sz. 1990. január, 55; ill. BLAKE, William (1990): *Az örökkévaló evangélium, részlet*. Holmi, 2. évf. 1. sz. 1990. január, 55; ill. WHITTIER, John Greenleaf (1990): *Rabszolgák éneke a sivatagban*. FERENCZ Győző, szerk. (1990): *Amerikai költők antológiája*. Budapest, Európa. 69; ill. AIKEN, Conrad (1990): *A por hajléka, részlet, III. rész (Ez itt a ház. Egyik fele sötétben)*. FERENCZ (1990): i. m., 367–368; ill. ST. VINCENT MILLAY, Edna (1990): *Az üres partra térek meg; S neked is meg kell halnod, drága por; Visszatetsző szavaid hallatára*. FERENCZ (1990): i. m., 395–396; ill. TATE, Allen (1990): *A farkasok; Alice végnapjai*. FERENCZ (1990): i. m., 436–437; ill. ROETHKE, Theodore (1990): *Epidermális Macabre*. FERENCZ (1990): i. m., 494–495; ill. SZIRTES, George (1990): *A fordító köszönete*. Holmi, 2. évf. 9. sz., 1990. szeptember, 970–972; ill. NABOKOV, Vladimir (1990): *Gyér világ, részlet*. Holmi, 2. évf. 10. sz., 1990. október, 1125–1129.

44 Vö. HONOUR, Hugh (1991): *Klasszicizmus*. Budapest, Corvina; ill. STOPPARD, Tom (1995): *Árkádia*. CROFT, Giles, szerk. – UPOR László, szerk. (1995): *Holdfény. Öt mai angol dráma*. Budapest, Európa. 49–172.

45 Vö. SEDIÁNSZKY Nóra (1998): *A mágikus kert. Tom Stoppard: Árkádia*. Színház, 18. évf. 11. sz., 1998. június, 9–12.

46 Vö. WILLIAMS, Hugo (1991): *Legalább száz szó; Karcolások; Mikor fog emlékezni az a hülye feje? Évzáró; Most, hogy hallom a vonatokat*. Nagyvilág, 39. évf. 5. sz. 1989. május, 676–680; ill. WILLIAMS, Hugo (1991): *Legalább száz szó; Csak a másnap; Új kabát, utolsó esély; Karcolások; A mellékszál hősei; Mikor fog emlékezni az a hülye feje?; Évzáró; Egy bikinis lány fényképe; Most, hogy hallom a vonatokat*. KÁNTOR Péter, szerk. (1993): *Új kabát, utolsó esély. Kortárs brit költők*. Budapest, Európa. 88–100; ill. JEFFERS, Robinson (1991): *Sebesült héják; Shane O'Neill síremléke;*

géig újfent újabbnál újabb versfordításokat közölt (a Nagyvilág és a Holmi folyóiratában szintúgy, ahogy különféle antológiákban). Az ezredfordulóra ugyanakkor ténylegesen elkészült a kétszázadik versfordítás is (immár a modern ír klasszikusnak számító William Butler Yeats egy-egy kanonikus költeményének átültetésével).⁴⁷ Mindemellett, az ezredfordulótól való végső búcsú évében, Várady közreadott még egy prózafordítást is, amelyet egy-egy próza- és drámafordítás követett (a kétezres évek első évtizedében).⁴⁸ Utóbbi Shakespeare-fordítás *A tél meséje* címen került megrendezésre (az egri Gárdonyi Géza Színház bemutatójaként, 2007 februárjában).⁴⁹

Egyik versfordítás-pályázat szerkesztőségi bírálatában, Várady kifejezetten gondolatébresztő költői kérdéseket intézett a Holmi egykori olvasótáborának (az egészen különleges Larkin-fordításbírálat szinte pontosan tíz évvel előzte meg Várady Shakespeare-fordítását: előbbire még külön kitérek a jelenlegi összegzés második felében). Shakespeare-fordításáról ugyanakkor már részletes interjú is készült (Várady azonban éppúgy folytatta a korábbi magyar mesterfordítók mintakövetését, ahogy azt még Vas István és a néhai nyugatos pályatársak tették).⁵⁰ Végül újabb versfordítások jelentek meg a kétezres évek elején Várady rendületlenségének köszönhetően (továbbá egy egészen rövid prózafordítás-részlet Ab-

---

Shakespeare sírja; A kegyetlen sólyom; Ave Caesar; Borús idő; 1940. május–június. JEFFERS, Robinson (1991): *Sziirt és súlyom*. Budapest, Európa. 47, 53–54, 60, 70–72, 93–94; ill. WARREN, Robert Penn (1991): *Rébusz a kertben; Fűjj, nyugati szél; Három sötétség*. WARREN, Robert Penn (1991): *Az idő halála*. Budapest, Európa. 42–44, 75–78; ill. TURNER, Frederick (1994): *Radnóti fordításának kínjairól*. Holmi, 6. évf. 11. sz., 1994. október, 1585; ill. LARKIN, Philip (1997): *Ez álljon majd a sírkövön*. VÁRADY (1997): *i. m.*, uo.

47 Vö. YEATS, William Butler (2000): *A coole-i vadhattyük; A vásott vén gonosz; John Kinsella Mrs. Marylin Monroe halálát panaszolja; Politika*. VÁRADY Szabolcs, szerk. – FERENCZ Győző, szerk. (2000): *William Butler Yeats versei*. Budapest, Európa. 87, 207–208, 230, 235.

48 Vö. ALPERS, Svetlana – MAROSI Ernő, szerk. – TURAI Hedvig, szerk. – VÁRADY Szabolcs, ford. (2000): *Hű képet alkotni. Holland művészet a XVII. században*. Budapest, Corvina; ill. ORBÁN Ottó (2002): „Interjú”. Holmi, 14. évf. 10. sz., 2002. október, 1243–1246; ill. SHAKESPEARE, William – VÁRADY Szabolcs, ford. (2007): *A tél meséje*. Színház (Drámamelléklet), 40. évf. 2. sz., 2007. február, 1–28.

49 Vö. STUBER Andrea (2007): *Mese mese átka. William Shakespeare: A tél meséje*. Színház, 40. évf. 2. sz., 2007. február, 21–23.

50 Vö. VÁRADY Szabolcs (2008): „A fordító olyan, mint a színész” (Szele Bálint interjúja). Jelenkor, 51. évf. 6. sz., 2008. június, 671–678; ill. SZELE Bálint (2013): *Az intellektus utazásai*. KODOLANYI [online]. 2023. 10. 20. <https://www.kodolanyi.hu/kv/cikk/szele-balint-az-intellektus-utazasai-62>; ill. VÁRADY Szabolcs, szerk. – SZABÓ Lőrinc, ford. (1979): *Shakespeare Szonettjei*. Budapest, Magyar Helikon.

Felesége, húga, valamint sógora, Fodor Géza. Fotó: Várady Szabolcs

raham Lincoln *Gettysburgi beszédéből*, legutóbbi önálló kötetében pedig újabb hét szerző további tizenöt költeményével találkozhatunk).⁵¹ Mindezen felül, *A rejtett kijárat* gyűjteményes összkiadás szép számban közli a korábbi versfordításokat.⁵²

Később már csak a Holmiban jelent meg egy-egy újabb dráma-részlet.⁵³ Mindent egybevetve, Várady önálló versfordításai mel-

51 Vö. CHWIN, Stefan (2001): *Lelkecske, játékaidnak vége*. Nagyvilág, 46. évf. 5. sz. 1991. május, 676–680; ill. PLATH, Sylvia (2002): *A soványak; Korán elosonni; Totem; Bénán*. LÁZÁR Júlia, szerk (2002): *Sylvia Plath versei*. Budapest, Európa. 23–24, 64–65; 186–187; 189–190; ill. LINCOLN, Abraham (2003): *Gettysburgi beszéd, 1863*. Holmi, 15. évf. 10. sz., 2003. október, 1339.

52 Vö. CATULLUS (2003): *XCII (Lesbia folyton szid)*. VÁRADY (2003): i. m., 91; ill. HORATIUS (2003): *Pyrrhához; Agrippához; Maecenashoz*. VÁRADY (2003): i. m., 92–94; ill. HADRIANUS császár (2003): *Lelkecske*. VÁRADY (2003): i. m., 95; ill. HERRICK, Robert (2003): *Esti dal Júliának*. VÁRADY (2003): i. m., 101; ill. WALLER, Edmund (2003): *Ha az öregség lefogja kezünket*. VÁRADY (2003): i. m., 102; ill. BROWNING, Robert (2003): *Andrea del Sarto*. VÁRADY (2003): i. m., 119; ill. HUGHES, Ted (2003): *Rugby Street 18.; Portrét*. VÁRADY (2003): i. m., 201–206; ill. HEINE, Heinrich (2003): *Virágok közt bolyongok; A levél; Ember azt meg ne tudja; Ők aztán tudják*. VÁRADY (2003): i. m., 114–115; ill. GOETHE, Johann Wolfgang (2003): *Még egy pár; Aggály; A szabad dal, kedves, itt van; Óhatatlan; Titkok titka*. VÁRADY (2003): i. m., 104–106.

53 Vö. ROSTAND, Edmund (2010): *Cyrano de Bergerac. Részletek*. Bognár Róbert és Várady Szabolcs fordítása. Holmi, 22. évf. 8. sz., 2010. november, 1429–1437; ill. MOLIÉRE (2011): *A mizantróp. Részletek Petri György fordítása Várady Szabolcs igazításával*. Holmi, 23. évf. 4. sz., 2011. április, 435–437.

lett mindenki átértékelheti úgymond a világot, már önmagában is (nemhogy kétszázhusz felett). Az 1966 és 2003 között megjelent versfordítások száma újfent szinte észrevétlenül hagyta el a valóságot *A rejtett kijárat* gyűjteményes összkiadását követően. Amennyiben viszont figyelembe vesszük a drámafordításokban fellelhető lírai színműbetéteket is (többek között a tolvaj Autolykus dalait *A tél meséje* szövegkönyvéből, beleértve még az olyannyira népszerű és klasszikus Jakab-kori slágereket, mint a „Ha kidugja fejét a nárcisz, / A völgyben, hej, vár a macám,” vagy a „Többé nincs dolgom veled, / Tágulj innen, elmegyek.” kezdetű nótácskákat), a lírafordítások jelentősége egyértelműen vitathatatlanak látszik Várady közel ötvenéves műfordítói pályáivén belül (amihez képest a prózai művek fordítása csupán egyszerű ujjgyakorlatnak tűnik, még ha éppolyan „kitűnő, intelligens, jól követhető, világos”, akár csak a drámai és lírai művek esetében).⁵⁴ Mindemellett, Várady műfordításai kiváltképp bizonyítják, hogy nem csupán a kanonikus szerzők legnépszerűbb művei igényelnek régi és új fordításokat, hanem kortársak és klasszikusok egyaránt.

Pótlólagos irodalomtörténeti kitekintés a Holmi egyik rendhagyó műfordítói bírálatára

Öt versfordítás jelent meg a Holmi 1997. júniusi lapszámában, egyetlen kortárs angol vers önálló versfordítás-változataként. A pályázatértékelő Várady végül saját fordítását is közzétette rendhagyó bírálatában, az adott „alkalmi vers” vagy „szerepvers” immár hatodik fordításváltozataként.⁵⁵ Az általános bírálat külön hangsúlyozta, hogy „egy sort pontosan lefordítani még nem nagy kunszt”, végül pedig összesítette a műfordítás bizonyos elvi kérdéseit (az alábbiak szerint).

Sok érvet lehet felhozni, és hoztak is fel már abban a vitában, hogy átvehet-e az újabb fordító megoldásokat a régiektől, mennyit és mi-

54 GERA Judit (2000): *Leírás vagy elbeszélés?* Holmi, 12. évf. 8. sz., 2000. augusztus, 1021.

55 Vö. LARKIN, Philip – IMREH András, ford. (1997): *Legyen ez a vers*. Holmi, 9. évf. 6. sz., 1997. június, 852; ill. LARKIN, Philip – LENGYEL BALIKÓ Péter, ford. (1997): *E vers legyen*. Holmi, 9. évf. 6. sz., 1997. június, 853; ill. LARKIN, Philip – MESTERHÁZI MÓNICA, ford. (1997): *Álljon e vers*. Holmi, 9. évf. 6. sz., 1997. június, 853; ill. LARKIN, Philip – PAPP GÁBOR ZSIGMOND, ford. (1997): *Ez álljon síromon*. Holmi, 9. évf. 6. sz., 1997. június, 854; ill. LARKIN, Philip – VARRÓ DÁNIEL, ford. (1997): *Ez legyen a vers*. Holmi, 9. évf. 6. sz., 1997. június, 854; ill. LARKIN – VÁRADY (1997): i. m., 860.

lyen mértékben. Mennyit egy több száz vagy éppen több ezer soros mű esetében, és bármennyit is egy tizenkét soros versben? Semmit nem átvenni becsület dolga-e vagy arcátlan pökhendiség? Átvenni valamit eltulajdonítás-e vagy alázatos beismerése annak, hogy nem tudok jobbat? De ha alázat, akkor nem csak a még nagyobb pimaszság ál-arca-e? Úgy vélem, hogy minden más ponton jobb vagyok? Viszont ha nem vélem úgy, akkor minek fordítottam le újra? Ezek a kérdések azonban csak az elvek síkján csattognak ilyen kardpengeszerűen. Maga a fordítás békésebb művelet – alku, egyezkedés, latolgatás. Az pedig, hogy mit és hogyan szabad átvinni egyik fordításból a másikba, csak a gyakorlatban vizsgálható érdemben.⁵⁶

Philip Larkin 1971 augusztusában megjelent *This be the Verse* című gúnydala, mindamellett, hogy már a címe is csupán idézet: „amelyben a halállal megbékülő a sírfeliratáról végrendelkezik”, sok szempontból megegyezik az eredeti szövegforrással (amit Larkin mintaszerűen átdolgozott az egyértelműen szembeötlő kihagyás stilisztikai alakzatával). Az angol cím utolsó szava ugyanakkor alapvetően áthallásos. Egyrészt a címadó tételmondat közvetlenül utal Robert Louis Stevenson skóciai angol szerző egyik központi verssorára (a hiátusteremtő címadó verssor kanonikus szövegekőzi beágyazottsága okán: „This be the verse you grave for me”). Másrésztől viszont közvetve vonatkozik az „Ennél rosszabb ne legyen!” és a „Soha rosszabbat!” szólásmondások különféle változataira (a nyíltan sajtó alá rendezett négybetűs szókimondás esetleges többletjelentése miatt: „Ez legyen a legnagyobb bajunk!”). Az angol „verse” szó szigetországon belüli kiejtése [elég könnyen összetéveszthető az angol „worse” szó kiejtésével szintúgy, ahogy további félreértésekhez vezethet mindkét angol szó különféle tájnyelvi kiejtés- és rétegnyelvi jelentésváltozata is, a viszonylag átlagos nyelvi ismeretekkel rendelkező beszélők esetében.

A Larkin-vers címadó Stevenson-idézetének egyik magyar tükörfordítása mindemellett megtalálható Reviczky Gyula *Ha már szeretni nem fogok* című versében, mint az adott Stevenson-átírat egyik korabeli magyarítása (elsősorban az önálló Reviczky-mű kilencedik sora alapján: „Ezt írjátok sirversemül.”). Az adott tükörfordítás leginkább szembeötlő különlegessége, hogy az említett Reviczky-vers a Fővárosi Lapok egyik 1881. májusi címlapján jelent meg először nyomtatásban (szűk másfél évvel azután, hogy Stevenson papírra vetette az eredeti vers egyik korai szövegváltozatát, amit a szerző akkor még feltehetőleg végleges műdalnak minősített, legalábbis a korabeli kézíratai alapján).

56 VÁRADY Szabolcs (1997): i. m., uo.

Várady külön hangsúlyozta a Larkin-vers fordítási nehézségeivel kapcsolatban, hogy „A költő helyzeti előnye a cím esetében behozhatatlannak látszik.”⁵⁷ Az adott Reviczky-verssor viszont áthidaló megoldásnak bizonyulhat az esetleges címfordításokat illetően, elvégre a hetvenes évek hajnalán megjelent Larkin-vers legalább kilencvenéves idézetrészlete összeegyeztethetővé válhat ekképpen még a mindenkori magyar címváltozattal is (az alábbiak szerint közölt saját fordítás alapján).

Philip Larkin (1971)

*SIRVERSEMÜL*⁵⁸

*Ők basznak el: mamid, papid.
Nem akarják, de megteszik.
Ők buknak ki csak rajtad, mit
Tukmálják még rád vétkeik.*

*Ám ők lettek elbaszva rég,
Hány vén rongyos bolond között;
Kény-kedv és rend-mód volt elég:
Megtorkolt, ha megütközött.*

*A nyomor kézről kézre jár.
Meg süllyed, mint kőzetlemez.
Húzz el, amíg érted se kár,
És jobb, ha gyereked se lesz.*

Stevenson 1884 májusában tisztázta az igen könnyed hangvételeű búcsúdal végső változatát a francia Riviérán lévő Hyères városában, miközben hozzávetőleg már 1879 augusztusa óta dolgozott folyamatosan az alkalmi versen. A kéziratban fennmaradt második változat ugyanakkor 1880 januárja óta hozzáférhető volt bizonyos bennfentes pályatársak számára, a kaliforniai San Francisco városában.⁵⁹ Többeknek úgyszintén ismerős lehet a Stevenson-vers mind a négy magyar fordítása, Kosztolányi Dezső és Szabó Lőrinc, illetve Naschitz Frigyes és Dányi Dániel egy-egy stílusgya-

57 VÁRADY (1997): i. m., 857.

58 Soha rosszabbat!

59 Vö. MCKAY, George. L. (1962). *Note on R. L. Stevenson's Requiem*. The Yale University Library Gazette, 36. évf. 3. sz., 1962. január, 122–125.

korlatszerű átültetésének köszönhetően. A mindössze kettő versszakra tagolt nyolcsoros búcsúdal csupán a legvégső változatában honosodott meg nálunk (a *Dr. Jekyll és Mr. Hyde különös esete* és a *Kincses sziget* szerzőjének 1887-es *Underwoods* című verseskötete alapján). Érthető módon, Kosztolányi és Szabó éppúgy nem ismerte a kéziratban fennmaradt korábbi változatot, akárcsak Naschitz és Dányi a későbbiekben. Larkin viszont már a hatvanas években olvashatta a sokak számára mindaddig ismeretlen és három versszakba tördelt, tizenkét soros Stevenson-versváltozatot is.

A Brynmor Jones Library egyik 1955 óta állományban lévő egyetemi könyvtárosaként Larkin vélhetőleg a Yale Egyetem hivatalos könyvtári közlönyének 1962. januári számából szerezhette tudomást George L. McKay újonnan közzétett Stevenson-jegyzetéről: azon belül is a *Requiem* egyik legkorábbi búcsúvers-változatáról. Ennek megfelelően, az 1880. januári versváltozat alapján elkészített magyar fordítás címének azt az 1881. májusi Reviczky-tükörfordítást választottam, amelyik címlapra került a korabeli budapesti sajtóban (feltehetőleg Stevenson igen hamar híressé vált verssorának egyik legkorábbi magyarításaként). Az eredeti műfajjelölő címet megtartottam végül alcímként, annak magyaros átírásában (a verset úgyszintén saját fordításban közlöm).

Robert Louis Stevenson (1880)

Ezt írók sírversemül:

REKVIEM

*Csillagos, tágas ég alatt,
Ott ássák meg síromat:
Vígan élek-halok, fogadd
Végóhajom, így akarom.*

*Fújjon a szél sírom felett,
Felhő is jöhet-mehet,
Itt leljek végső nyughelyet:
E béke a szívjutalom.*

*Ezt írók sírversemül:
Itt nyugszik; vágya teljesül;
A hajós révbe ért, örül
A vadász is: otthon vagyom.*

Joggal merül fel a kérdés, miképpen szerezhetett tudomást az alig huszonöt éves Reviczky budapesti újságíróként az egyébként épphogy harmincévesen nősülő Stevenson nem több mint másfél éves kaliforniai stílusgyakorlatáról, 1880 januárja és 1881 májusa között. Noha Stevenson, mint újdonsült férj, az 1880. májusi esküvő után hazatért végül San Francisco városából az Egyesült Királyságba (az 1880 augusztusában megtett és a New York City városát egyaránt érintő, nagyjából egyéves amerikai kitérőjét követően), Liverpool kikötővárosa azonban ezúttal mégis csupán újabb állomás volt számára (akárcsak az azt követő közvetlen látogatás a szülői háznál Edinburgh városában, immár a feleségével együtt). A Stevenson házaspár ugyanakkor többfelé utazott Európán belül már 1880 ősze és 1881 tavasza között is (a telet pedig a svájci Alpokban töltötték együtt, átutazóban London, Párizs, illetve Troyes városán keresztül, egyenesen Davos városába, közvetlenül az Osztrák-Magyar Monarchia szomszédságában). A magyar sajtóban csupán bő egy évtized elteltével említették meg először név szerint az addigra már Szamoában letelepedett szerzőt (mint „Stevenson Louis Robertet, a neves novellistát”), „ki már évek óta szigetjükön lakik”, Új-Zélandtól nem messze.⁶⁰ Később pedig arról tudósítottak a budapesti lapok, miszerint az 1894 decemberében elhunyt Stevenson „karaktere is meglehetősen excentrikus volt s ez a furcsaságok szeretete végrendeletében is nyilvánult.”⁶¹

Stevenson mindemellett a saját családorvosa külön szaktanácsára kereste fel az említett magaslati gyógyhelyet Svájc keleti részén (a fenti magyar fordításban közölt romantikus hattyúdal ekkor még mindig változatlanul tizenkét soros volt, elvégre Stevenson csupán 1884 májusában hagyta el végleg a teljes második versszakot). 1870 óta ugyanakkor híre ment annak, elsősorban Alexander Spengler korabeli német orvos tuberkulózissal kapcsolatos vizsgálatainak köszönhetően, hogy a hegyi levegő felbecsülhetetlen gyógyhatást gyakorol a légutakra és a különféle tüdőbajokra a svájci Alpok legmagasabban fekvő városában.⁶² Ezt követően, egyre nagyobb nép-

60 KOMLÓSSY Miklós (1893): „Midway Plaisance”. Budapesti Hírlap, 13. évf. 301. sz., 1893. október 31., 2.

61 NÉVNÉLKÜLI Szerző (1894): *Kripta egy hegy tetején*. Pesti Napló, 45. évf. 350. sz., 1894. december 19., 2.

62 Vö. BRAUN Gyula (1871): *Hetedik fejezet: Magaslati gyógyhelyek*. BRAUN Gyula (1871): *A gyógyuítudomány rendszeres tankönyve*. Pest, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat. 555; ill. DR. SZONTÁGH Miklós (1877): *A szepesi Tatra éghajlata és a havasi levegő befolyása az emberi szervezetre*. Természet, 9. évf. 8. sz., 1877. április 15., 109.

szerűségnek örvendett az egészségturizmus is Davos környékén: a helyiek pedig szerte Európából fogadták a gyógyulásra vágyó vendégeket, köztük azt a hajdani tengerésztisztet is, aki még a közelinek hitt halála utáni hírnevét se bírta a véletlenre az idő tájt, mint kortárs angol sírversköltő. Máig nyitott kérdés marad viszont történeti szempontból, hogyan és miként szerezhetett tudomást Stevenson sírverséről az akkoriban éppen a Svájci Államszövetséggel szövődös Monarchia magyar székesfővárosában tevékenykedő felvidéki pályatárs Reviczky (aki ugyanakkor a német mellett francia és angol nyelvről egyaránt fordított, beleértve többek között Goethe, Heine, Lenau, Schiller, továbbá Baudelaire és Sully-Prudhomme, illetve Poe egy-egy kisebb költeményét is).

Reviczky 1877 őszétől tartózkodott Budapesten, elsősorban a Hon és a Fővárosi Lapok egyik állandó szerzőjeként (előbbinél Jókai Mór, utóbbinál pedig Vadnai Károly alkalmazta a pályakezdő újságíró az adott napilapok szerkesztőségében). Ezzel egy időben, Reviczky a Petőfi Társaság tagja lett 1878 decemberétől, majd évről évre nőtt a népszerűsége is, bizonyos fővárosi műkedvelő körökön belül. Szín- darab- és dalszövegírással úgyszintén egyre többet foglalkozott, továbbá két ízben pályázott a Magyar Tudományos Akadémia Teleki-jutalmára (1878-ban *Jóbáb* című bibliai szomorújátékával, 1881-ben pedig *Büszkék* című társadalmi vígjátékával). További érdekesség, hogy 1880 októbere végén, a Fővárosi Lapok külön tudósított arról, miszerint „Steinacker Irma zongoraművésznő a Davos-ból való Radecki Károly jegyese lett” (vagyis alig egy héttel korábban, mint Stevenson megérkezett volna a téli gyógykezelésre Davosba).⁶³

Öt évvel később úgyszintén a Fővárosi Lapok rövid *Külföldi hírek* rovatában tudósítottak arról, miszerint „Radecki Károly jeles gordonkaművész, Steinacker Irma zongoraművésznő férje, meghalt.”⁶⁴ Az esetleges szerencsés véletlenek igen különleges alkalmi egybeeséséről további részletekre is fény derült a magyar sajtó jóvoltából („a fővárosi közönség előtt előnyösen ismert zongoramesternő”, avagy „Steinacker Irma kisasszony, Steinacker Ödön fiumei angol alconsul és Steinacker Artur nővérét eljegyezte Radecki Károly davosi (Svájcz) zeneigazgató.”)⁶⁵ Alig egy hét el-

63 NÉVNÉLKÜLI Szerző (1880): *Hymen*. Fővárosi Lapok, 17. évf. 247. sz., 1880. október 27., 1225.

64 NÉVNÉLKÜLI Szerző (1885): *Külföldi hírek*. Fővárosi Lapok, 22. évf. 229. sz., 1885. szeptember 26., 1489.

65 NÉVNÉLKÜLI Szerző (1880): (*Hymen*). Pesti Hírlap, 2. évf. 299. sz., 1880. október 28., 6; NÉVNÉLKÜLI Szerző (1880): *Eljegyzés*. Ellenőr, 12. évf. 523. sz., 1880. október 28., 5.

Fotó: Nyul Zsuzsanna

teltével, már arról értesülhettek a korabeli magyar hírfogyasztók, miszerint „Ő Felsőge Dr. Brüll Ignác Budapestre kinevezett angol alügynöknek és Steinacker Artúr fiumei angol alkonsulnak kineveztetését jóváhagyni méltóztatott.”⁶⁶ Mindezen felül, annyi bizo-

---

66 ZALÁR József (1880): 595. Hevesmegye Közigazgatási Lapja, 6. évf. 39. sz., 1880. november 4., 180. Vö. „Steinacker Arthur budapesti angol alkonzul Fiuméba költözött s ott lesz angol alkonzul;”. NÉVNÉLKÜLI Szerző (1880): *Személyi hírek*. Fővárosi Lapok, 17. évf. 167. sz., 1880. július 23., 837.

nyos még, hogy a Stevenson-házaspár napra pontosan már 1880. november 4-én megérkezett Davos városába (ahol mindketten a Hôtel Belvédère vendégei voltak, egészen 1881 tavaszáig).⁶⁷

A fentiek ellenére ugyanakkor mégsem válik teljesen egyértelművé, miképpen kerülhetett végül Stevenson alkalmi dalának viszonylag eredeti átírata a korabeli magyar sajtó egyik székesfővárosi címlapjára (gyakorlatilag a kilencedik verssor szinte szószerinti tükörfordításában, Reviczky önálló címlapverseként). Tényszerűen csupán a véletlen egybeesések fő- és mellékszereplői adóttak (a helyszínek és az alkalmi események mellett), vagyis a műkedvelő és angolbarát Monarchiabeli tisztségviselők (az ősbúcsúztató vagy télköszöntő alpesi menyegzőn), a vélhetően egyidejűleg vendégségbe érkező újdonsült angol-amerikai házaspárral együtt (a név szerint is szép kilátást nyújtó alpesi szállodában, a gyógyíthatatlannak hitt tüdőbetegség szerzői gondolatával és a korábban már letétbe helyezett kaliforniai hattyúdal kéziratban hátrahagyott szövegváltozatával egyetemben).

Akár az esetleges német nyelvi nyersfordítások közvetítőszövegeként, akár az eredeti angol szövegváltozat alkalomszerűen lejegyzett és másodlagos szövegforrásaként, 1881 tavaszán végül mégis megjelent a Monarchiabeli magyar sajtóban Stevenson mindaddig csupán egy-egy kéziratban hozzáférhető búcsúkölteménye. A méltán híres műdalt ugyanakkor a szerző egyik korabeli pályatársa olyannyira átdolgozta, hogy kizárólag egyetlen nyolc szótagos verssor erejéig válhatott ténylegesen is tetten érhetővé az eredeti költeménnyel való teljes mértékű azonosság, annak egyik alapvetően eredeti és önálló, műkedvelő átköltésében (grammatikai, metrikai, poétikai, retorikai, stilisztikai és szemantikai értelemben egyaránt). Mindaz viszont, hogy mennyire minősül az alábbi képmellékletben szemrevételelezhető posztromantikus dalszöveg-magyarítás versbeszélői hangvétele merőben gúnyosnak vagy éppen önironikusnak, mégis csupán az egyéni olvasatok kérdéskörébe tartozik éppúgy, akárcsak az adott Reviczky dalszöveg-magyarítás önálló műként való megítélése, az utókor értékítélet szerű ízlésvilágának megfelelően, avagy esetleg éppen a további fordításbírálókat mentén).

⁶⁷ MAFALDA (2015): *Not Kamschatka this trip, only the top of the Alps*. Wordpress, 2023. 10. 20.

TATÁR SÁNDOR

Masztodonposzt

*Szabolcsnak*⁶⁸

*Törülközz meg, várd ki a végét
ennek a se-gyászünnepek, se-bálnak;
ha nem leszünk majd (semmi kétség),
a dolgok jórészt akkor is megállnak.*

*Elégedjünk meg mára ennyivel.
Télen köröttünk majd a föld lehül. S mi?
Nem látja pályánkat, ki nem figyel.
És különben is: nincs hová leülni.*

*A szobád dzsungel. Könyv- és lemezerdő.
Megülnöm benne volt pár alkalom.
(Volt szék!) És került szó is elegendő.
Hogy süvít be a hold az ablakon!*

*Miért ez köztünk? Hó és újra hó.
Nem próbálkozunk (bölcse) már reset-tel –
mondja WS, a mester és manó.
Elmúlt, sehol sincs, nem vészett el.*

---

68 A dőlt betűs sorok Várady Szabolcs verseiből valók. (T. S.)

VÖRÖS ISTVÁN

Szűkítések, hallgatások

A tér görbülése Várady Szabolcs versében

RÁDIÓZÁS LECSÓSZEZONBAN

*Akkor sokat hallgattunk rádiót, ha emlékszel,
többnyire nálunk, és mindig ugyanazt a műsort
ugyanazon az adón (közben egyre kevésbé
hittük, amit korábban sem – talán ha láttunk
halvány esélyt rá), a lányok vajás kenyeret
kentek a kenyében, paprika, paradicsom
volt bőven és olcsón, csak épp egy kicsit
fonnyadtan már: főzhettünk volna lecsót, de túl
sokan voltunk hozzá, gondold csak meg: néha
több mint húszan, abban a kis szobában!*

Várady Szabolcs feltalálta a nem írást, elhallgatást, keveset beszélést, a versalakba tört csendet, a lényeg körülhallgatását, a hallgatással való rámutatást, az irónia visszanyelésének mosolyra készítő módját, a tragédia visszanyelésének könnyek visszanyelésére készítő módját; egyszerűen keveset ír. De ez a kevés lesz az ő sok-ja. A költő, ha a versíron túl költővé akar válni, teljes világot kell maga köré építenie, ahol mindent ért, mindent tud, vagy legalábbis a nem értésének biztos helye van, tudja, hogy mettől-meddig tart. Aztán egy célt is kell találnia: mit akar elérni azzal, hogy ír? Petőfi például romba akarta dönteni a feudalizmust, és föl akarta szabadítani Magyarországot. Tulajdonképpen meg is csinálta. Várady Szabolcs mindenségképe szűk világra korlátozódik, arról sem hajlandó sokat elárulni. Költői etikája az el nem mondás.

A vers első három szava, „Akkor sokat hallgattunk”, önmagában is figyelembe veendő. Tehát az ő hallgatása, hallgatáshoz való viszonya, egy nemzedéki hallgatás lefordítása versre, versbe vétele. Egy korszak jellemzése. A hatvanas évek az *Álmodozások kora* Szabó István értelmezésében, viszont Váradyéban a hallgatások kora. Nem a hallgatásé, mert ez így túl sok és túl patetikus volna, hanem a hallgatásoké. És mindkét dolog, a bőség és az emelke-

dettség, tökéletesen idegen ettől a költészettől. Sok kis hallgatás, egyetlen kis térben. Mindjárt részletezzük.

Az első három szót egészítsük ki most még hárommal: „Akkor sokat hallgattunk rádiót, ha emlékszel” – a helyzet immár bonyolódik. A hallgatás rádióhallgatássá szelődül, ami kifelé irányuló és aktív hallgatás, ha valami lázadásra, dacos hallgatás-forradalomra gondolnánk, Várady azonnal megfékez minket. A történet pedig olyan távolságba csúszik vissza, amire már lehet nem emlékezni, hiszen szükséges a rákérdezés, hogy ez az emlék egyáltalán megvan-e. A hetvenes évekből nézünk vissza a hatvanasokba, ahogy azt már az előbb is feltételeztük. (A vers *A rejtett kijárat* című összegyűjtött kötet 1975 és 1981 között keletkezett darabokat felsorakoztató *Esély* című ciklusának elején található, tehát valószínűleg az évtized derekán íródott.) A szerző kilép a hallgatásból az emlékezésbe, bár emlékezni a hallgatásra emlékszik, ha sikerül. Ha sikerül annak, akit megszólít. A kétféleképp érthető *mi* és a gyanítható (merjük-e mondani: költői?) én után itt a *te*. Ahol *te* is van, meg én is, az többnyire szerelmes vers. Hát erről volna szó? Lefedett, egy nagyobb közösség mozgása által eltakart szerelmes vers lehet ez, Várady kapcsolatok kusza hálójával gyakran küzd és bajlódik verseiben. Most itt tere sincs igazán minderre: a szöveg mindössze tízsoros. Egy *te* emlékeit kéne föleleveníteni a kettes számú és többes számú *miről*, ami nem volna lehetetlen, ha a *mi* mögé rejtőző én nem árulna el mindenről olyan keveset, ami az emlékek találkozását bizony nehézzé teszi.

A vers további szűkítéssel folytatódik, a *mit*, ami az első három szó után nemzedéki vallomásnak is tűnhetett, egyértelműen családi-szerelmi körre szűkíti, mellé helyezve egy nem sokkal tágasabb *mi*-csapatot, a baráti körét. Egyúttal a teret is erősen szűkre fogja: a *nálunk* egy lakást jelent, amelynek szűkösségéről a továbbiakban még értesülni fogunk.

Váradynál persze az is megeshet, hogy a *te* nem is szerelme, hanem barátot takar. Egyik legismertebb verse, a *Székek a Duna fölött* is egy ilyen baráti kettőst ábrázol, akik persze ugyanúgy benne vergődnek az összekavart szerelmi viszonyok hálójában, ilyen szempontból nem is nagy a különbség; a lakás, ahol a társaság összegyűlik, pedig már mindenképpen a szerelmi *mi* tulajdonosa, a lányok a konyhában vajjas kenyeret kentek, s akinek az emlékezőképességét próbára teszi a vers beszélője, az könnyen lehet, hogy barát.

De mit is hallgatnak: „mindig ugyanazt a műsort / ugyanazon az adón”. Mi lehet ez? A Szabad Európa Rádió? Ha így van, akkor

ez egy politikai vers. Hiszen „(közben egyre kevésbé / hittük, amit korábban sem – talán ha láttunk / halvány esélyt rá)”: politikai vers, és egy nagy kiábrándulás verse. Nemzedékük filozófusainak útja egyre inkább elhajlik a marxi, lukácsi pályáktól, bár ugyane nemzedék költői korábban sem pazarolták a hitüket ilyesmire. Ez az a világnézeti háttér, ami a vers és az életmű mögött áll, a halvány esély megpillantása hallgatás közben: hallgatásba keveredett látástöredék.

A zárójelbe tett világnézeti háttér még akkor is igaz, ha ez a rádióműsor inkább a Luxemburg Rádió híres slágerszóró adása, miközben maga a vers így egyértelműen egy szociális hálóba keveredett szerelmes vers lesz.

Ám úgy tűnik, mindenképp fontos, hogy rádiót hallgatnak valamilyen *mik és tek, nálunk*. Egy kor mutatkozik meg, amelynek egyik jellemzője a meg sem nevezendő rádióműsor hallgatása, a másik pedig a lecsó. A lecsó, amit a túl nagy létszám miatt nem főznek meg. Lecsószezon van, de nincs lecsó. Nem a hiány miatt, mert bár szegénység van, de olcsóság⁶⁹ is van – csak hely nincs. Vajas kenyérnyi a hely, lecsóra már nem elég. Szemléletesen elénk tárul egy kis lakás. Akkora, mint egy vajas kenyér: az egyik felén paprika, a másikon paradicsom – sok, de fonnyadt („paprika, paradicsom / volt bőven és olcsón, csak épp egy kicsit / fonnyadtan már”). Az ilyen zöldség kívánczik a lecsóba, minőségjavítási célból is. Ha mégsem kerül oda a lustaságból következő helyhiány, vagy a helyhiányból következő lustaság okán, akkor az arról árulkodik, hogy az igények, amelyek a társaságot összetartják, nem anyagi, nem jóléti természetűek. Valamiképp párhuzamot láthatunk a zöldségek állaga és elfogyasztóik hervadó hite közt. Mégsem főzhetnek belőle lecsót!

„...főzhettünk volna lecsót, de túl / sokan voltunk hozzá, gondold csak meg: néha / több mint húszan, abban a kis szobában!” Hát így állunk, lecsószezon lecsó nélkül, ez megint afféle „emberarcú”⁷⁰ dolog! Mindenképp egészen másféle közérzet, mint ami-

69 Ahol szegénység van, de olcsóság, azt nevezzük emberarcú szocializmusnak. Ahol gazdagság van, de olcsóság, az volna alighanem a jóléti társadalom. Ahol szegénység van, de drágaság, az a rablókapitalizmus, és ahol zsarnokság van, ott még az olcsóságban is zsarnokság van.

70 Rövid történetünk az emberarcú szocializmus korábban játszódik (vagyis a hatvanas évek reformkísérletei idejében), illetve a visszaemlékezést és megírást is beleszámítva ennek az illúziónak a hervadáskorában. A versnek tehát két idősíkjája is van, ezért merem történetként jellemezni. Az emberarcú szocializmus fogalma a csehszlovák reformokhoz kapcsolódott, de azóta is bármiféle kevésbé

ben ma élünk. Ha persze tudnám, mi az a közérzet, amiben most élünk... Biztosan nem rádiózunk és vajás kenyerezünk egy szűk szobában, bár a rádióhallgatás akár ma is válhat szimbolikussá.

Na, nem mintha itt bármi szimbólum volna! Várady költészete, amikor ravasz eszközöket használ is, valamiképp keresetlen marad. Még hogy szimbólum! Pilinszky-nél „Nem föld a föld. / Nem szám a szám. / Nem betű a betű.” (*Költemény*). De itt paprika a paprika, és lecsó a lecsó. Vagyis nem készül el a lecsó: ha elkészülne, akkor akár szimbólum is lehetne. De túl sokan vannak a szimbólumhoz. Vagyis a helyhez képest sokan, a lányok a konyhában, mint az Illés-számban („A lányokkal jól megvagyunk, a konyhában rájuk hagyunk mindent.”) Bizony, gender szempontból sem a rock, sem az irodalmi ellenzék nem főzi még a hervadt paradicsomból és paprikából azt a lecsót, aminek pedig a szezonja megvolna, de megvalósítása mégsem lehetséges. A ki nem főtt lecsók szezonjában meg nem nevezett rádiót hallgattunk, meséli a költő, ha emlékszel egyáltalán – kérdezi hallgatóját, aki a versének szereplője is kell legyen.

Egy szűk körhöz beszél a költő, korántsem a nemzethez. Bár megeshet, hogy ez a vajás kenyérnyi társaság igazából a nemzet. Hivatalosan bő húszan vannak a szobában, az a lehetséges harminchat igaz embernek több mint a fele. Nem mintha valami ilyesmire ragadtatná magát Várady. Azt hiszem, van annyira igaz ember, és a többiek is, hogy kinevetnének, ha rájuk akarnám fogni, az igaz emberek közé tartoznak. Akik a vállukon tartanak a világot, ha léteznének. Itt húszan is vállukon tartanak valamit. Valamit, ami a látszatok ellentéte: egy lecsó nélküli lecsószezon korhangulata és szorongásai. Már az, ahogy élnek, valamiképp cáfolata az öncsalásnak: a gazdagság nélküli olcsóság tagadása. Vagy inkább olyan blazírt képpel való megélése, hogy az legalább akkora szemtelenség, mint Švejk eltúlzott lojalitása. Ez a blazírtság még tisztábban fölismerhető Várady híres limerickjeiben:

*Volt egy nő, úgy hívták, Emese.
Nem tudni, pór volt vagy nemes-e.
Egyszerre két úr jól
előlről-hátulról...
Mit mondjak? Nem rebent szeme se.*

---

emberbarát gazdasági vagy társadalmi formáció ideiglenes konszolidációját előszeretettel nevezzük így, a kedvező kimenetelt sugallva.

– így a legismertebb. A költőnek nem rebben szeme sem, amikor szinte észrevétlenül a magyar irodalom egyik legdurvább pornójeletét rajzolja meg. Úgy választ szavakat, olyan szenttlen magától értetődőséggel perog a forma, hogy jóformán természetesnek vesszük Várady műveinek Petriéhez mérhető szemtelenségét, bátorságát, újszerűségét. És éppen ez a titka: a kicsiségnek álcázott nagyság.

Várady néha mintha nem is a magyar irodalom viszonyrendszerében mozogna. Vagy legalábbis nem ismerne határokat az angolszász kultúra felé. Költői értelemben az apja ugyan Vas István, de a nagyapja már a Vas által fordított Eliot. Testvére persze Petri. Várady Szabolcs a verseiben magyar nyelven, de angolszász eleganciával beszél. Vagy épp angolszász eleganciával leplezi helytelenkedéseit.

De térjünk még vissza kiválasztott versünk kis szobájába, ahol húszan is összetorlódhatnak. Olyanok, akik blazírt arccal tűrik, hogy még azzal is megvádolják őket: ők volnának az igaz emberek. Kikerhetnék maguknak, de nem rebben szemük se. Ilyen látványos gesztusokra egyébként sincs elég hely. Ha a költészet sűrítés, akkor itt nem egyszerűen a vers szövegében megy ez végbe, hanem a vers tárgyában és terében. Ebbe a szobába egy egész korszak sűrűsödik, a tér meggömbül, a kapcsolatok egymásba kavarnak és bonyolódnak, de a vers világosan és egyszerűen huppan le a témáról. Tíz sor után megelégedve, és örülve, hogy semmilyen hangzatos bölcsességet vagy tanulságot nem kellett kimondjon, csak gyanúkat, és főleg lehetetlenségeket. Nem lehet főzni, nem lehet leülni (hoppá, az egy másik vers, a már emlegetett *Székek a Duna fölött*), nem lehet hinni abban, amiben hinni lehetne és érdemes volna. Amiben viszont lehetne, sőt ajánlatos is volna, abban lehetetlen. De ilyenfajta ellentétekre nem a zárójeles gondolati rész során ragadtatja magát a költő, hanem inkább a szituációt csavarja ellentétéig, a létező kor nem létező szellemének gasztronómiai megjelenítése során.

A vers keletkezésének idején Várady kvázi-emlékként ragadta meg a hatvanas évek reményteljesebb világát. A nála (vagy az e sorok szerzőjénél) fiatalabb olvasók számára ez már nem lehetséges emlék, hanem versekből és más, ennél kevésbé hiteles forrásokból rekonstruálható történelmi időszak. A vers tehát beérkezett a klasszicizálódás fázisába.

Olyasmire emlékezik, amire az emlékezés pillanatában talán emlékezni se lehet. Ellenben ma az emlékezés pillanata is emlék: a szobák üresek, a paprika és a paradicsom újabban túlságosan

szép, de hamis. Mindemellett drága, a lecsó luxustermék lenne, hogyha bárkinek is kedve volna főzni, vagy kis lakásokba húszen összejönni, és rádiózással verni el az időt. Ez mégsem nosztalgia-vers. Miért is volna jobb a fonnyadt paprika, mint a műtrágyázott? Miért kéne vajas kenyeret kenniük a lányoknak a konyhában? Most van hová leülni, de nincs miért.

Nem, ez így túl nosztalgikus, túl apokaliptikus. Ha a máról majd tíz év múlva vers születik, talán valami ilyesmi lesz a címe: *Mémnézés padlizsánszezonban*. És hogy ne tűnjön olyan kedvelvevőnek az egész, tegyük hozzá, biztos lesz, aki emlékezzen, és olyan is akad majd, aki ezt versbe tudja venni. Hiszen erre számítani a lecsószezon esetében sem nagyon lehetett.

TOLVAJ ZOLTÁN

Egy sosem talált harmadik rím utózöngéje⁷¹

Hommage à Várady Szabolcs

Élt egy drogdíler, fedőneve Evelyn.
Egyszer egy béka bőrén – jelesül levelin –
kábító nyálkát talált: lekaparta,
és a port a Kazinczy sarkán eladta.
Tíz év sitt várt rá, nem a Cártel Medellín
(hisz' a békanyál nem kokain,
csak letális bufotenin⁷²).

---

71 „Mármost megtalálni azt a rímet, amely egy tulajdonnév kínrímjére még egy lapáttal rá tud tenni, és ezt a rímet úgy tálalni a sor (és a limerik) végén, mint ha egyenest oda teremtették volna – ebben rejlik az igazi nehézség, ez nem hagyja nyugton a szerencsétlen limerikbeteget. Én például vagy tíz éve töröm a fejem ezen az Evelynen. Valaki ajánlotta Llewellynt, csak az a bökkenő, hogy a walesi író nevét Lúelinnek ejtik, ami persze még mindig rím, de éppúgy nem az igazi, mint a másik kettő, ami fölmerült: kebelin és... vazelin.” (in: Várady Szabolcs: *Magyar badar*, Európa, Budapest, 2002)

72 Békafajok bőrében, gombákban és növényekben található alkaloid. A bufotenint tartalmazó békamérget woke körökben LSD-pótló kapudrogként használják.

*mit néztek?
a hajamat?
most mostam,
puha és illatos,
lehet, hogy holnap levágják
előbb a hajam, aztán a fejem*

MAKÓ ÁGNES

Teherán

mit néztek?
a hajamat?
most mostam,
puha és illatos,
lehet, hogy holnap levágják
előbb a hajam, aztán a fejem

leszarom,
innentől minden nap lázadás,
felébredni reggel,
az utcára lépni,
lázad a lábamon a fekete zokni,
az érett gránátalma a piacon,
a földre ömlött felmosóvíz,
az akadozva töltődő telefonom

nem vagyok a férjemé,
apámé, bátyámé,
ülök a téren,
kavarognak körülöttem
a fekete kendők,
alóluk összehúzott szemek
próbálnak meg sem látni

öljetelek meg,
verjetelek agyon,
kétnaponta akkor is
hajam mosok

kendőm magától csúszott
vállamra, ölembe,
a földön lángra kapott,
botra szúrtam, meglengettem,
egy autó tetején álltam,

körém gyűltek a lányok az utcából,
anyák, nagyanyák álltak a külső körben,
egyre több zászló égett

eldőlt,
innentől minden nap lázadás,
csak rajtam múlik,
kötök-e kendőt,
veszek-e fel bugyit,
rohadjatok meg,
csak ülök és várom,
hogy letartóztassatok,
és megkövezzetek

vessetek máglyára,
a hajam akkor is lobogni fog

Szégyen

Töröljük le a port
mert vendégek jönnek
csillogjon a mosogatótálca
nem maradhat vízkő
a kád szélén sem
nem szállhat fel gyanús szag a vécéből
mert vendégek jönnek
fel is kellene mosni
legalább itt elől
ablakpucolás helyett
húzzuk be a függönyt
pókhálózunk le
a szekrény mögött is

Mert a vendégek jönnek
nem láthatják meg
hogymocsokban élünk
maradék barack penészedik
a tál alján egy hete
gyűlik a por a könyveken
klasszikus és kortárs
fehér és szürke por

Túl sok megnyitott videó
indul el magától
ha ébred a gép

Csak a keresési előzményeket ne
meg a levelezést a bankkal
a legalább nyolc csokipapírt a kukában
a lyukasan hagyott zoknit
az átírt üzenet első verzióját
a mélyhűtőben őrzött régi sérelmeket

Gyorsan söpörjünk fel
vegyünk nagyobb lakást
mert a vendégek jönnek
mindjárt becsöngetnek

Vendégeket hívtam
hogymossunk végre fel
legalább itt elől

TOROCZKAY ANDRÁS

Ostrom, győzelem

Apával és testvéremmel egy töltés mentén biciklizünk. Fejünk felett készül leszakadni az ég. A bicikli hirtelen autóvá alakul. Apa vezeti, az ő kocsija most az Opel, ami a valóságban az Ildi faterjáé volt, amíg meg nem halt, és Ildivel meg nem örököltük. A töltés a Harta és Solt közötti töltés, egyúttal a Kisújszálláson áthaladó négyes is. Több fémdobozt találunk, bennük filmtekerceket. Gyűrött, fekete szalagok, a dobozokon nincs írás. Szemben az apa sírjáról levett elszáradt koszorúkkal. Az egyikén régi, rajzolt mese, sokat néztük gyerekkorunkban, azért rongyolódott el, hullámokban jön a felismerése a történetnek. A másikon egy még soha nem látott piknik, aminek megörültem. Keresztanyám arca, szomorúvá tesz, már nem él, de jó látni, mégis, a kedves arcát. A tekerceket el kell nevezni. Ezen még egy darabig elgondolkodunk, aztán a nap végén hazatekerünk a töltésen Észak felé. Apa közben beszél (ő nem halott), hogy fociedzésen járt, az Ostrom utcán edzett, börtöntöltelékek ellen játszott, és győzött.

Vízjel

Az iskolafolyosókról
eltűntek az emberek
csak délután hétvégén
vagy szünetben engednek be már
hogy ne találkozhassak
korábbi önmagammal
hogy el tudjam követni
a régi ismerős hibákat
a régi jó iskolákban
a régi ismerős hibáit
hogy bejárhassam a különféle
emeleteket szinteket városokat
a párizsis szendvicseket kólával
a reggeli készülődés miatt
lekéstem az első két órát
az örökké tartó gimnáziumban
nem is baj nem volt házim
aki jel az vízjel az életén
aki nem az is nyilván
és az csak igazán az
aki nem tud róla
mondtam valakinek a szünetben
álomban elmaradt
osztálytalálkozón
de az is lehet csak olvastam
esetleg írnom kellett róla
emlékszem
a napfényre a folyón
a Szabadság híd környékén
harminc évvel később
egy kikötőben álló uszály
kihalt fedélzetén

TIBÉLY ORSOLYA

Kéne lennie

Mindennek ilyen szabályosnak,
mint az ingeden a kockák,
elnézést, négyzetrácsok,
ugyanolyan távol
a szomszédos pontok,
csak szembe menni
az gyök kettő.

Mindennek ilyen szélesnek,
mint az orrlyukaid,
hogy a levegő könnyen
járjon belőled ki,
és át belém,
az illatomnak
benned van a másolata.

Mindennek ilyen pontosnak,
mint az a két centiméter
az anyajegyeid között,
így mindig tudjuk,
mennyire vagyunk távol,
és van mihez mérni
a haladást.

Mindennek ilyen töröttnek,
mint a telefonod kijelzője,
ne lehessen leolvasni
az időt, essen darabokra
minden üzenet,
míg a szavak közti résbe
befér a jelentés.

Mindennek ilyen vékonynak,
mint a táskádban hordott fogselyem,
csontok közti úrból
ki az ételmaradékot,

a te csontod, az én csontom
közti életet
a levegő nyomja össze.

Mindennek ilyen kereknek,
mint a köldököd,
egyszer az kötött össze
valaki mással,
kikerekedtél belőle,
a nullának kéne lennie
a legnagyobb számnak.

Mégis minden szabálytalan,
kusza fogak, köztük petrezselyem,
minden ott marad,
ahol nem kéne neki,
amíg ki nem piszkálják,
mert minden szűk,
a helyek, ahol nem fér el
melletted belőlem
valami, aminek nincs helye
bennem sem.

Mégis minden pontatlan,
nem lehet kétszer ugyanazt
az értéket mérni,
a hiba akkor is hiba,
ha csak epszilon,
mert minden töretlen
halad tőlem el,
és hogy feléd-e,
azt ennyire közélről
nem látja senki.

Mégis minden vastag,
egy olyan fa törzsének
két oldalán állunk,
ahol nem ér össze a kezünk,
hiába ölelnénk át egymást,
mert minden szögletes,
sarkokon állunk
egymással szemben,
és még a körnek is
vannak oldalai.

FECSKE CSABA

Jó lenne

de jó lenne hazamenni most amikor
olyan elesettnek érzem magam
ott lenni ahol igazán otthon voltam valaha
hazatalálni négy tört fényű szem udvarába
rajtakapni a settenkedő időt látni a
félúton megtorpanó mozdulatot
a cserzett arcon a bátortalanul
megjelenő mosolyt hallani
az egymást fellökő szavakat amint
lélekszakadva iparkodnak elő a gyűrött
szájból és bebútorozzák ezt a kiürült és
elsötétült világot míg fő a híres aranykarikás
tyúkhúsleves él még a régi szertartásrend
enyém a comb apámé a szárnya anyámé a püspökfalat
a csontok az asztal alatt várakozó macskáé
mindenkinek az őt megillető rész
egymásból jut egy napnyi csak
mert rohanunk mindig valahová –
az életünk elől

Fontos kérdések

nem életbe vágóan fontos de kérdés
következménye van jobbról vagy
balról kerül ki a sütkérező tócsát
két ellentétes szándék eredőjeként se így se úgy
egyenesen bele a közepébe
sokszor melléfog az ember de lehet
hogy a tévedés hozza felszínre
ami másként nem mutatná meg magát
értelme van kudarcnak fájdalomnak
de titka rejtve marad előttünk mindig
többről van szó mint ami a látszat
többről egy elázott cipőnél sáros nadrágnál
szerelmed későn ért haza szemében
különös idegen ragyogással izgatottan
mintha lopott gyémántot rejtegetne
öröm és kockázat elidőzni idegen érzésben
Alfred Prufrock⁷³ azon hezitált a fülénél
válassza-e el haját ő a meggondolatlan idő áldozata
gyérülő haja miatt szenvedett Hamlet dán királyfi
egy megválaszolhatatlan kérdés miatt
olyan színházban ahol nincs próba se sűgő
csak egyből az előadás miközben a szövegkönyv
önmagát írja kényszerítő erővel tetszik nem tetszik
el kell játszani

---

73 T. S. Eliot vershőse

HEGEDŰS ÁGOTA

Tanulja

A verandára folyton-folyvást visszatér,
Hideg talpával mindig ugyanúgy, de bátran,
Életet tanulnak egymástól, ő és a perzsafa.
A perzsafa már rég élteti őt.
Úgy, ahogy egy vágy s egy levél, ha rezdül,
Úgy, ahogy a rezdülés túlcsondul az ágban,
azt tanulja, ami a veranda hűs kövében feszül.
Azt, a fodrozó levélben sejtethetőt.

Malmö

Az utolsó napon azt hittem, meghalok.
Feküdtem az ágyon, remegtem, és hánytam.
Eleredt az orrom vére, és a szívemet is hallottam,
hangosan, ahogy metronómot vert
a Bad guy-ra.
Tudtam, hogy a szám vége belassul, rettegtem,
a szívem vele tart-e, de aztán elájultam,
ami túl jó volt, vagy talán nem is ájulás, mert
közben hallottam a közeli pályaudvar
hangosbemondóját, a hang azonban
egy másik dimenzióba repített, ahol minden
úgy kunkorodott, akár egy monstre makramé.
Hajnalban aztán teljes nyugalomban ébredtem,
a pizsamapólómon ragacsos alvadt vér,
a hangszóró és a telefonom is lemerült, hányásszag
terjengett, kiszellőztettem,
az ablakból jól látni a tengert.

SIKLÓS DORINA

Mehndi

pipacesküvőmre
lángoló hajvonallal érkezem;
tenyerem tűzhangyák forgataga –
vásár és szédülés, életvonalak, térkőmandala;
csomagolópapír – lábjegyzet – lidércnyomás;
portéka vagyok
– és romlott; rizs helyett lisztkekacok,
férjem bogárparádéja, útszélpor;
apám eladott.
rizs,
sáfrány,
kurkuma,
csillagszóró
tüsszent egyet,
és a diadalív gerincét töri,
a lábnyomok máglyán égnek el,
a kezem is belelóg,
összeolvaszt Veled,
veled.
de az akasztókötél nem közös.
gyöngyeibe istennőt zártak,
vagy engem;
fekete-arany víziók szorongatnak,
homlokcsíkom nyurga és konok,
felnövök és elgurulok;
tenyérgödröm láncá szakadt.
lapított búcsú zsebemben a végszó.
élőből szépet nem lehet.
pipacsgyöngyként temesetek varrataim metszetébe!

Víztükör

búvár zsebkönyvben láttam először
istennőt, csíkos-pöttyöst,
páncélost, lomha óriást;
Zeth-nek hívták, Cseppnek kereszteltem;
adatokkal írták le, én azt olvastam:
az Atlantisz fenekén él, és cápa,
és pöttyei összekötik testvéreivel;
és a kádba aléltam, kézfejemen hordtam,
ő szájába vett, és sóban párolt;
és senkinek sem mutattam meg.

és láttam a hírekben,
barna férfiak szaladgáltak a hajón,
lábuk alatt feküdt acélosan, szigonyosan,
fakó pöttyökkel, és csillogott.
ebédet csöngettek, halat ettek és polipot,
a harangóda, encore, tompán zakatolt:
tovább, tovább,
kalapácsütések kongattak tizenkettőt, és tovább –
tovább,
és ő horpadtan csillogott,
mintája lecsúszott róla
(fedélzetre terített sakktábla; engem
megtanított sakkozni, de őket ki?)
húsa foltos-rózsaszín, szétszórva uszonyok,
iszonyok.

és másnap ebédre halat kaptunk az iskolában:
barna palástban, opálkönyvekkel-igazgyöngyökkel,
és a sótartó szétpattant a földön.

soha nem álmodhatsz róla, de csukott szemmel,
jobboldalt meglátod a vízgyűrűket:
akit koronggá lapítanak;
ő lesz a néma harangnyelv, kacsázó kis gyerekek társa,
egy akvárium kabalája, felvarrható táskafolt,
túlstylizált tankönyvábra – a véres pöttyök kézfejemen.

és azóta nincs ilyen széles mosoly
és ilyen istennő.

PAYER IMRE

Függőleges folyosón

Két és fél éve született.
Látja: tejfehér tér lebegve tárul.
A középen hívja: fény
a kezdet bútorai közt.
Kéz mozdul. Felfedezés-öröm.
Láng-tapintás. Döbönt fájdalom.
Létesül: én.

Emlékeztet kezdet-magamra
idebenti, függőleges folyosón.
Úgy figyelem,
akárha száműzöttként
kerültem volna ide,
élhetetlen selfmédmenként,
akárha
bennfensettenkedők közé.
Mit mondasz? Nem hallom!
Odakinn, bizonytalan sínen
fordul egy villamos.
Vagy ez a válasz?

Szertetörött kör

Szertetörött kör nem tud egyenessé lenni.
Torz diadalmenet.
Vészelné az időket át
– mintha rücskös fénysziklák alatt
káprázat fröccsen.
Hogyan mondhatnék itt
igent vagy nemet?

Huzal

Itt fuldoklom a Fenevad
száraz és forró völgyében,
ahol a konkoly virágzik.
Távolban hangmadárnak fehér szárnya
melizmát vezényel.
Figyelem. Elérkezik hozzám?

Homályosan kivehető
szakadékok közt
rozsdásodó vassodrony,
öregedő alumínium.
Huzatban megereszkedett
kötés – mintha alagsorból
felderengene. Mintha huzal.

Ami maradt.
Abból, amit vártam.

Véletlen Léthe

Jövet-menet hely, átrohanós szilánk.
Totál helyett csak zsebkamerás a tér.
A szórt figyelmű forgalomba
kattan – a létsorozatba – error.

Egy pláza. Pályaudvar. Homály-helyek.
A két vagon közt vasvezeték, csavar
– Zord Cerberusnak itt az őrhely.
Adta egy isteni gépi Léthe.

Ő sárga füstben fuldokol. Arca – Nap.
A kéken felhőállatok. Íme, híd.
Egy kandeláber és bicikli.
Járdaszegélyen a nemlét leskel.

FALUSI MÁRTON

Zuglischer Manó makettezik

1.

Meketré arra ébred sírkamrájában,
hogy túlvilági lelke, amit kának
nevez a hagyomány, nem lakhatta be
áldozati makettjeit. Nevetségesen
elhagyatott a pékség, a hentesüzlet,
a borászat, holott élethű a lepény,
ínycsiklandó a nyers kacsa, liba és strucc,
kicsinyített korsókban a szesz megcsillan.

Aki egykoron ő volt, a hivatalnok
fekszik szabályos pózban eltemetve,
hite szerint nincs oka zúgolódnia,
ám gyalázatos nevetethnékje támad,
ahogy üres szemét megpihenteti
az aprócska berendezési tárgyakon:
elfoglaltságairól mit se mondanak
az agyagból mintázott mozdulatok.

Sürögnek elragadtatott szolgálói,
térülnek-fordulnak az izmaeliták.
Ha felidézi a kegyosztás kéjét,
megfeszülnének vén rekeszizmai,
nevetőráncai összeszaladnának,
akár a köznép, mert hírré tétetett,
hogy ő, az úr közeleg övéihez –
ám azokat régen szétrágták a férgek.

Nem érti, minek vett részt a pizslicsáré
ügyvitelben, amit e világnak nevez
szilárd nézőpontjából a túlvilág,
pedig Meketrét nem értették kortársai:
mi viszi rá, hogy folyton a fáraó
közönséges kívánságait lesse.
Későn eszmél, nem juthat eszébe semmi,
ami ne lett volna tudott az időben.

Azon kapja magát most is, hogy a magtár
üzemszervezésébe csúszott hibákat
kijavítandó elkezdte pakolgatni
a bábukat, de csak fejben, hiszen keze
szétporladt, lába szentté macskásodott,
messzi földön csodált koponyája sem hagy
a sivatagból kitörölhetetlen nyomot,
miközben Zuglischer Manót kigondolja.

2.

Zuglischert felriasztja, hogy a kukásautó
felönt a garatra, egyszerre bedönti,
amit életéből a ház felszínre hoz.
Éjjelente benéz gyerekszobájába,
áll ablaka előtt Manó, és zokog,
évszakok forgásában múltja összemegy,
kirepíti az erő, vagy fekete lyukká
préseli, nem maradhat sosem ugyanaz.

Főbb vonásainak kicsiben vagy nagyban
visszaadhatóan is meg kell lenniük,
angyalokat gyűjt össze befordított szíve,
vétkeket rögzít a camera obscura.
Mások helyett fotókon rendre elveszített
tulajdonságokért lelkesedik Zuglischer,
SIM-kártyát törölve szerelme pusztul el,
a mindent láthatóvá tevő fénynyaláb.

Nem tehet úgy, hogy ez elviselhető,
motyogja álmában végképp társtalanul,
szerzett javakért, vezető beosztásért
szerethetik, ám nem őt, a láthatatlant.
Éjjeliszekekrényén Thomas Mann fő műve
félbehagyva pihen, kielégítetlenül,
építészirodáinkban egyre kevesebb
makett készül, értesít egy folyóirat.

Zuglischer kinek a kicsinyített mása,
avagy más oldalról vajon melyik modell
felnagyított változata Zuglischer Manó?

Fölkel, körülnéz, és nincs többé értelme
az előző negyven évben csökönyösen
végzett teendőknek, ezért tekinti át
halottait felvételen, hagyatékon,
gravírozáson és saját testrészein.

A történet korszakai nem felváltják
egymást, hanem felgyülekeznek egymás mellé
valamely ideális jelenbe, s ott tovább
hatnak törvényeik szerint, ha az utókor
magára ismer bennük, de Zuglischer
hiába lapozgatja albumait,
arra képes csak visszaemlékezni,
hogy mikor ütötte föl őket legutóbb.

Körülményeiben keresi isteneit,
a nagyanyjától örökölt mosógép
adagolójába feketedett penészt,
áspiskígyófejre akasztott családi
Doxa előtt áldozatot mutathat be,
aki hisz, el nem vesz, aki hoz, el nem vesz,
mégis minduntalan előlről kezdhetjük
a tapasztalatok felhalmozását.

Vietnámi házi oltár teráfjai
polcokat őriznek, tátong floridai
aligátor-állkapocs. Manó preparátum
lévén ravatalon tengeti napjait.
Fröccsöntött Angela Merkelből citromot
facsar, hogy berlini techno partykon
vodkaszódát igyanak a pucckirálynők,
miután a tranzisztort detronizálták.

Vitrinben Piccolo Goethét tart gumiból,
a római Shelley-ház adta el Manónak,
Playmobil Rembrandt festi önarcképét
egy holland múzeum shop dicsőségére.
Zuglischer karácsonykor összerakott
Lego-írógépén éppen bepötyögi
ezt a költeményt, hogy Meketré nevében
elküldje a halhatatlan fáraónak.

FILIP TAMÁS

Akiket szerettem

A vizek titkait miért
fecsegik ki az evezők,
ha úgysem érti senki?

Én sem tudom elolvasni,
hogy a szívem repedéseibe
gyűrt cetlikre mit írtak
a gyerekek és a nők.

Ám a legrosszabb versemben
is otthon vagyok. Vihar jön?
Sebaj, bedeszkázom az
ablakokat, kávéfőzők,

kedves költőimet olvasom
újra, és mindig el-
számolok százig, mielőtt
elszámolnék a végtelenig.

Ti mind,
akiket szerettem,
még ma velem lesztek
az elveszett paradicsomban.

Visszajönnek

Minden soromról azt hiszem,
ő lesz az utolsó életemben.
Pedig ma úgy úszik a fény
a szememben, oly fáradhatatlanul,

szabályos bukófordulókkal,
hogy visszajönnek vele elillant
présházak, szőlőhegyek, itt
hagyott játékaikért a gyerekek.

Én bort iszom, ők magukhoz
szorítják a kisautót és a babát.
Őslakos vagyok ebben
a falanszterben, de ez az első

nap, hogy nem tévedtem el.
Egy lift álmait vetítik a zuhanó
moziban. Olyan film ez, hogy
kezdeté nincs, csak folytatása van.

ÁCS PÉTER

Mozaik ébrenlét

Séta a Vízivárosban

Bukott angyalok suhannak
a kapucinus templom fölött,
én gallérod szorítom,
ne engedj el többé!
Mert lásd, hogy ég el,
olvad szét
ez az anzix,
s benne hálnak
a Szalag utca
okkerszín lámpái.
Nem látjuk egymást,
nincs immár hátraarc,
sem doromboló érvek,
ami van, az özvegyek siráma,
s a véletlen messze van.

Fények

Ha csak azért éltem, szenvedtem, vártam,
térdeltem útszéli kereszt tövén,
tövises úton fáradtan jártam,
s életembe nem sütött be fény,
hogy egyetlen egyszer az enyém lehess,
akkor – ha kinyújtanád kezéd felém –
finom brüsszeli csipkékjét a percnak,
remegő kézzel ruhádra ölténém.

Mándy-émlék

A lány
levált a falról,
a fiú
kővé meredt.

Almássy tér

Mándy Ivánnak

Ott voltam
ma is
mint tegnap
meg azelőtt
mindig
és mindenki
megvolt
aki elment
és mégsem
jött a
csoda
mert súgja
a beton
és üvölti
hinta:
Színes Gézát
itt nem látták
soha.

OLÁH ANDRÁS

választásaink

mutatóujjad a szádra téve jelzed hogy hallgassak
miközben tenyereddel kitakarsz egy egész
kontinentst... nem értem mire jó ez az egész:
az élet sohasem lehet szimpla topográfia
és nem várhatjuk örökké tétlenül a gyógyulást
kialvatlan tekintetünkbe mások hazudnak álmot
de miért is akarunk egymás tárgyai lenni
amikor alanyai lehetnénk... hidegek vagyunk
légszomjjal küszködünk és sajnálkozunk
hogy nem lehet a sivatagot választani...

veszteségeink

az idő sok mindent kimosott belőlünk
meghalni is lett volna hely s alkalom elégszer
feketére perzselődtek a nyírfaligetek
mortalékká lettek a megszakított álmok
a kapualjak sem leskelődnek utánunk
s tudjuk: kidobni semmit sem
érdemes – elvész elkopik úgylis...
kitörölni készülsz magadat közölünk
de az emlékeket idelopod
mégis... kacér ringyóké már a part
ne halj meg – most nem szabad –
nem adhatsz előnyt Istennek
ha veled megint kő-papír-ollót játszik

az elcsúszott idő

éjszakáidból megszöktek az álmok
szabálytalan árnyék vagy csupán
akit itt-ott megsimogat még a beszűrődő fény
gyógyszeres fiolák vontak köréd gyűrűt
kiút már nincs csak szobányi szabadság
egy vetetlen ágy s a kétség... a falon pedig
– irgalmasabb időért fájva – lázasan
feszeng kitiltott kereszted árnya

féltelek

„ne keress” – ezt írtad
amikor lakatra zártad a tegnapot
hamis nyárral játszottunk
fura megosztott életet
– megérte? hisz mindünknek
csak egy összetört délután jutott
kávésészényi szédület
elgémberedő emlék
szétfutás mint papiroson a tus
– hány próbát kell még kiállni
hogy az éjszakáimból törölhesselek
pedig most is csak magamtól féltelek

SOPHIE MARTON

Mindig csak azok a hegyek...

Ébrenléti delírium.
Sötétből kibomló,
álmosodó neonfények
a másodpercállomáson.
Szembefényben olybá tűnik,
hátrafelé megyünk.
Claude a krókuszkerthben –
darabokban,
Te a temetőben –
egészen (ideig-óráig).
Mert oly jó közel lenni a természethez...
A hegyek feléd magasodnak,
De árnyékot csak rám vetnek:
hosszú árnyékot,
amit magam mögött hagynék
egy hegyi patakban,
vigye a sebes folyás.
De nem tehetem le.
Halványabb tán lehet,
kilátszódni tán enged,
de le csak a bizonyosság vehetné rólam.
A helyrehozás bizonyossága.

Portami via

Ne kérdezzétek, milyen volt Olaszország.

Szép?

Szép.

Naná.

Minden finom és csodás.

Az Appennineket öntöző, hallgató éjszakai esőről,

a cukkinivirágról a kiskertben,

az összegyűjtött rőzséről a garázsban,

a kávézóról a hídon túl,

arról a falusi temetőről,

minden *milettvolnaha* vágyakozásról,

ami kísértetként követte minden lépésemet,

míg végül utolérve egyé nem vált velem,

s végül én magam is hallgató eső lettem,

amely földet érve a járt útjait áztatja –

Minderről úgysem szólok,

ahogy arról sem,

az utolsó szavaid hogy fojtogatják

bennem is a szót,

hisz tudod, az esők hallgatnak,

és én eső vagyok,

a döbbenet esője;

de egy nap el szeretnék állni,

a rám mért nedvességből ki szeretnék száradni,

hogy elharsoghassam: már nem fáj,

hogy egyszer,

hogy egyszer s utoljára azt kérted:

Portami via...

FÁBIÁN ISTVÁN

Szótár A–Z

hó síkja karcolatlan, papírlap rovatlan.
zsoltároskönyv kapcsa nyitatlan.

névtelen, nevet se kapott állat.
a tudás tudására egyedül ő találhat.

istenek arccal homokba dőlten.
csak ennyi szelídség tellett tőlem.

Után

*Erdély Györgynek, aki egy dologgal
nem számolt: a fontosságával*

a tér, az űr, a hely:
miben valaki valamikor.
eltűnik a tétova test,
a mindenné hűlő kehely.

marad a tér, az űr,
a hiányt kitaró forma.
halott siratja az ott hagyottat:
mintha az élő élő volna.

háttal a múltó mindennek
csend füleli a csendet.
törtétek történetek,
a füvek világgá mentek.

hajó a semmi homokjában,
csillagszélben ázó vitorlák:
lábad a kiszámolt küszöbön.
kezed alatt a billenő korlát.

FELLINGER KÁROLY

Gubancok

Henri de Toulouse-Lautrec: Ülő bohóc

A bohócot
jelmeze nélkül
megkergették már
a kutyák,
felbukott a cipőfűzőjében,
elcsúszott banánhéjon.

Merő véletlen volt mindez.

Pedig mi mindenre lenne képes
a színpadon,
ott és akkor
improvizálhatna.

Ám ehhez túl őszinte,
önmagát ismétli.

Marc Chagall: A sétány

A szerelem füttyül
a gravitációra.

Nem a szél
repíti magasba
Bellát,

hanem hogy
fogom a kezét.

Odilon Redon: Szem–ballon

A hőlégballon
kosarában ülök,
fentről szemlélem
a lenti tájat,
de csak a bal szememmel,

mert a hőlégballon valójában
egy égre tekintő szem,
a jobb szemem.

Edgar Degas: Vasalónők

Ha a vasalónő végez
egy ruhadarabbal,
jöhet a jóízű
ásítás,

megérdemli az ing,
a nadrág,

nem is beszélve arról,
ha nem tenné,
szájából tüzet
okádna.

Eugène Delacroix: Nő, fehér harisnyában

A meztelen
női test
akár a meglékelt,
elsüllyedt hajó.

Csak azért van rajta
fehér harisnya,
hogy megóvja tisztaságát,
ha lelép az ágyról,
vagy ha oda fekszik.

Rembrandt: A tékozló fiú

Mint a tengeren
úszó hajó,

mely csak abban különbözik
társaitól,

hogy egy négyzetméterét
sem érinti a víz.

Költészeti folyóirat
Első szám: 1995. október 10.
Megjelenik kéthavonta

Alapító főszerkesztő: Turczi István

Szerkesztőség:
Turczi István (főszerkesztő)
Zsille Gábor (olvasószerkesztő)
Király Farkas (szerkesztő)
Nagy Péter Czar (online)
Pálos Anna (szerkesztőségi titkár)

Tördelés: DT Pro Bt.

Szerkesztőség:
1147 Budapest, Gyarmat u. 106.
Tel./fax: 06-1-25-181-63
E-mail: tippcult@t-online.hu
Honlap: www.parnasszus.hu

Kiadja a TIPP-Cult Kft.
Felelős kiadó: Turczi István

Alapító mecénás: Ispánki László

ISSN 1219-3275

Lapunk megjelenését támogatja:

Nemzeti
Kulturális
Alap

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

BUDAPEST FŐVÁROS
XIV. KERÜLET
ZUGLÓ ÖNKORMÁNYZATA

Sokszorosítás: Promisszum Kft.

Előfizethető a Kiadónál (1147 Budapest, Gyarmat u. 106.)
Megvásárolható webshopunkban: www.parnasszus.hu
Megrendelhető a Libri és a Líra online felületein.